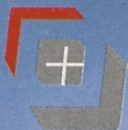

Kras

MARMOR

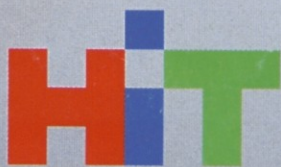
S E Ž A N A

Julij 1999 št. 34

cena 600 SIT

Dr. Rado Genorio:

**KRAS POSTAJA STIČIŠČE
POMEMBNIH EVROPSKIH DOGAJANJ**

Hoteli Igralnice Turizem

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

PETROL

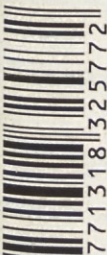
Slovenska naftna družba

Podpirajo revijo Kras

V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE

Poslana plačano pri pošti 1102 Ljubljana

ISSN 1348-3257

9 771318 325772

*Dunajska 5
1509 Ljubljana*

*Tel.: +386 61 314 346
17 56 800, 17 56 801
Fax: +386 61 302 658*

DELO *tiskarna*

PRAVA SMER!

Ob vsakem vzletu in pristanku.

Duty&Tax
FreeShop

Svet v malem

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ.

V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA.

NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST

ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmerjamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila in standarde, ki veljajo v Evropi.

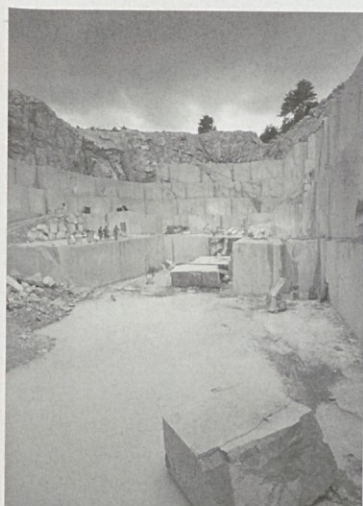
DANES vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetovnim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži in jamči visoko kakovost in ekološko neoporečnost barv.

Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS

Slika na naslovnici:
Marmorjev kamnolom Lipica II
Fotografija: A. Rebolj

Telefoni revije Kras:

061/121-46-95

061/121-46-90

067/78-434

Fax: 061/121-46-95

MEDIA CARSO

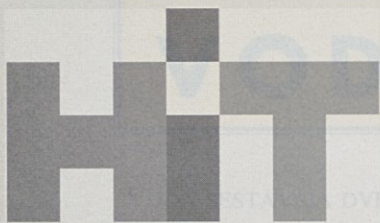
Kras, revija o Krasu in krasu, izdaja podjetje MediaCarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana - Telefon: +386-61/121-46-95, +386-61/121-46-90; fax: +386-61-121-46-95 - E-mail: mediacarso@eunet.si - Glavni urednik: Lev Lisjak - Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov: uredništvo revije Kras, p.p. 17, 6223 Komen; telefon: +386-67/78-434 - Maloprodajna cena 600 SIT, 4,00 EUR, 5,00 \$, 7,00 DEM in 6.500,00 Lit.; naročnina za šest zaporednih izdaj s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 4.000,00 SIT, s pošto dostavo na naročnikov naslov v tujini 7.000,00 SIT, 30,00 EUR, 60,00 \$, 80,00 DEM ali 80.000 Lit - Žiro račun: 50100-603-43117 - Devizni račun pri NLB, podružnici Center: 900-27620-91455/0 - Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana - Fotografije: Fotoagencija MediaCarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisanega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objavljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje DDV po 9-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257. Organizacija tiska:

K Korotan Ljubljana d.o.o.

Vseбина

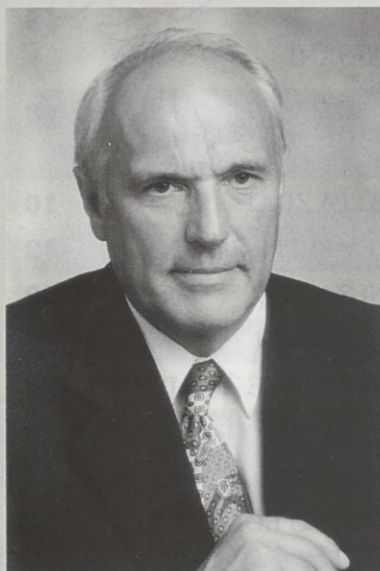
JULIJ 1999, ŠT. 34

Dr. Rado Genorio:	KRAS POSTAJA STIČIŠČE POMEMBNIH EVROPSKIH DOGAJANJ	5
Blanka Bartol:	REVITALIZACIJA STAREGA NASELJA SE VNDARLE ZAČENJA!	8
Agencija Kras:	VIZIJO IN NAČRTE IMAMO. KAJ PA ZDAJ?	10
Uredništvo:	KAJ SO DALI KRASU PHAROVI MALI PROJEKTI?	12
Marko Aljančič:	DR. FRANCÈ HABE SE NE MENI ZA LETA	20
Dr. Peter Habič:	HABETOV NEMIRNI USTVARJALNI DUH	22
Milan Kučan:	“DOBRI UČITELJI NAS SPREMLJAJO VSE ŽIVLJENJE”	23
Dr. Alojz Čampa:	OVREDNOTITI VES KRAŠKI PROSTOR ZA NAJPRIMERNEJŠO RABO!	24
Majda Prekrsky:	MARMOR, NJEGOV ČAS IN NJEGOVO BOGASTVO	28
Bojan Vovk:	KRAŠKI VODOVOD ZAGOTAVLJA ZDRAVO PITNO VODO	30
Nada Pavšer:	KRAS IN EKOŠOLA KOT NAČIN ŽIVLJENJA	34
Viktor Luskovec:	VRNITEV ODPISANEGA	36
Matjaž Puc:	STARA IMENA V DIVAŠKI JAMI	38
Jozko Žiberna:	KAKO SE JE TENTAVA SREČAL S SAMIM HUDIČEM?	40
Tine Kristan:	FARAONSKA ZAPUŠČINA NA VARNEM	42
Alojz Zega:	ZAHVALA ZAVEZNIKOM	44
Andrej Arko:	ODHOD	46
Silva Matos:	KRAŠKA POKRAJINA	48
Luka Vidmar:	PO DOLGIH LETIH SPET POROKA V CERKVI SV. TILNA	49
Agencija Kras:	TEMELJI TRŽENJA IN TRŽENJSKA ZASNOVA PODJETJA	50

Hoteli Igralnice Turizem

Namesto uvodnika **HITOV** **NUJNI RAZVOJNI CIKEL**

Branko Tomažič, novi predsednik uprave
delniške družbe HIT, Nova Gorica

Na prvi seji nadzornega sveta novogoriške delniške družbe HIT po njeni redni skupščini so 21. junija ocenili poslovanje družbe v letošnjem prvem tromesečju in imenovali za novega predsednika uprave Branka Tomažiča, dotedanjega direktorja HIT-ovega igralništva, ker je zaradi razlogov osebne narave dotedanji predsednik uprave Silvan Križman odstopil. Hkrati je nadzorni svet v razširjeno upravo imenoval Silvana Križmana in direktorja HIT-ovih projektov Nika Trošta.

Nadzorni svet je ugodno ocenil poslovanje družbe HIT v letošnjem prvem tromesečju, saj se je v primerjavi z enakim obdobjem leta 1998 bruto realizacija družbe povečala za 2 odstotka, dobiček je bil večji od načrtovanega, HIT pa je letos plačal za 5,2 odstotka več davkov kot v lanskem prvem tromesečju.

Dotedanji predsednik HIT-ove uprave Silvan Križman je nadzorni svet seznanil, da zaradi razlogov, ki so osebne narave, in po tehtnem premisleku odstopa kot predsednik uprave. Čas po spremembah statuta in zadovoljiv razvoj dogodkov glede urejanja pogojev, pod katerimi družba posluje, je po njegovem mnenju pravi trenutek za takšno odločitev. Končalo se je pomembno obdobje družbe, ki jo je Silvan Križman vodil od leta 1996. Družba se je v tem času olastnila, pridobila koncesije za svojo igralniško dejavnost, začela nujni razvojni cikel in zunajsodno rešila nekdanje lastninske pravde z državo. Kljub letošnjim črnogledim napovedim se tudi zunanji pogoji izboljšujejo. Vojne na Balkanu je konec in obeta se bolj razvojno naravnana obdavčitev igralništva. Silvan Križman je vodenje družbe prepustil Branku Tomažiču v času, v katerem se izboljšujejo pogoji za HIT-ov uspešen razvoj.

Izdajateljki revije Kras čestitamo novemu predsedniku HIT-ove uprave Branku Tomažiču za izkazano mu zaupanje, Silvanu Križmanu pa se zahvaljujemo za HIT-ovo podporo reviji Kras v njenih prizadevanjih za ohranitev naše naravne in kulturne dediščine! Hkrati čestitamo tudi Niku Troštu za imenovanje v upravo družbe!

Dr. Rado Genorio, državni sekretar v Službi vlade Republike Slovenije za evropske zadeve o vlogi Krasa v pridruževanju Slovenije Evropski uniji:

V petek, 4. junija 1999, se je sestal v Štanjelu na Krasu na otvoritvenem sestanku Skupni odbor za sodelovanje (Joint Cooperation Committee) Phare projektov čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo. Vodil ga je državni sekretar Službe vlade Republike Slovenije za evropske zadeve dr. Rado Genorio. Ker so bila v ospredju poročila, predlogov in pogovorov sestanka tudi vprašanja o Pharovih programih čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo na Krasu smo gospoda Genorija kot dobrega poznavalca Krasa in njegovih geografskih, gospodarskih in družbenih značilnosti prosili za odgovore na nekaj vprašanj. Vprašali smo ga o razlogih, zaradi katerih Evropska unija namenja finančna sredstva državam, ki se potegujejo za pridružitve uniji, kakšne so o tem izkušnje Republike Slovenije, kaj pomenijo Pharovi programi čezmejnega sodelovanja za slovenski kraški prostor in s čim naj bi se to območje Slovenije uveljavljalo v prostoru združujoče se Evropske.

Dr. Genorio si je kljub obremenjujočim in zahtevnim obveznostim vzela čas ne le, da je na vprašanja zelo izčrpno in povedno odgovoril. Obiskal je izdajatelje revije Kras v Svetem na Krasu in se pogovarjal o pomenu ter vlogi revije pri predstavljanju Krasa in posebnosti ter značilnosti kraškega sveta na Slovenskem in Tržaškem. Poudaril je njen izjemni informativni, izobraževalni, ustvarjalni in povezovalni pomen za ljudi v Sloveniji pa tudi v Italiji, ki živijo na Krasu, in za ljudi, ki znajo ceniti Kras. Zavzel se je, da je treba reviji omogočiti izhajati dvojezično, v slovenskem in italijanskem jeziku. Na koncu svojih odgovorov je namreč poudaril, da smo priče procesom, ki ta izjemni geografski prostor postavljajo v stičišče evropskih dogajanj. Če bomo znali izkoristiti tak geografski položaj Krasa ter znali ohraniti njegovo prvinsko tudi v sodobnem trenutku, potem ni bojazni za njegov bodoči razvoj...

KRAS POSTAJA STIČIŠČE POMEMBNIH EVROPSKIH DOGAJANJ

Agencija Kras

Zakaj Evropska unija namenja finančna sredstva državam, ki se potegujejo za pridružitve uniji?

Še proti koncu osemdesetih let oziroma takoj po padcu berlinskega zidu je bila v Bruslju sprejeta odločitev o gospodarski pomoči državam srednje in vzhodne Evrope za premagovanje težav začetnega obdobja gospodarskega prehoda v tržno gospodarstvo in demokracijo. Začetne oblike pomoči so bile opredeljene v programu PHARE (Poland Hungary Assistance for Restructuring of Economy)*, ki je bil v začetku devetdesetih let namenjen predvsem prestrukturiranju gospodarstva, podpori lastninjenju, reformam v bančnem sektorju, krepitvi raziskovalno-razvojnega potenciala. V poznejših letih pa še reformi javne uprave, približevanju zakonodaje, spodbujanju podjetniške konkurence ter ustanovam civilne družbe. Z navedenimi cilji pomoči naj bi države srednje in vzhodne Evrope premostile večdesetletno politično in gospodarsko razdelitev kontinenta ter se pridružile območju miru, stabilnosti in blaginje, ki ga je v povojnem obdobju ustvarila Evropska unija.

Evropski svet je že leta 1993 v Kopenhagnu sklenil, da bodo pridružene države srednje in vzhodne Evrope, ki si to želijo, postale članice Evropske unije potem, ko bodo izpolnjeni pogoji za pristop. Ti pogoji so:

- stabilnost ustanov, ki zagotavljajo demokracijo, pravno državo,
- varstvo človekovih pravic in manjšin;
- obstoj delujočega tržnega gospodarstva in njegova sposobnost kljubovati konkurenčnim pritiskom tržnih sil na skupnem trgu Evropske unije, ter
- sposobnost prevzeti obveznosti članstva v uniji.

Dobro leto pozneje je v Essnu isto telo sprejelo predpristopno strategijo za države srednje in vzhodne Evrope, program Phare pa je postal tudi finančni instrument pomoči. V ta čas segajo tudi začetki Pharovega programa čezmejnega sodelovanja, ki je tipičen investicijski program za premagovanje ovir v sodelovanju med regijami držav, ki so članice Evropske unije, in med regijami pridruženih držav.

Do korenitega preobrata je prišlo leta 1997 na zasedanju Evropskega sveta v Luksemburgu, ko je Slovenija postala uradno kandidatka za članstvo v Evropski uniji in ko so bili v okviru Agende 2000 sprejeti sklepi, ki predvidevajo okrepljeno predpristopno strategijo za vse države - kandidatke. Program Phare je postal izrazito pristopno naravnan. Opredeljeni pa so bili tudi novi finančni instrumenti za obdobje 2000-2006 (PHARE, ISPA, SAPARD). Enotni okvir programiranja predstavlja dokumenta Partnerstvo za pristop in Državni program za prevzem pravnega reda Evropske unije.

Partnerstvo za pristop in Državni program za prevzem pravnega reda Evropske unije za vsako državo kandidatko določata področja, na katerih je treba doseči nujen napredek, da bo država sposobna vključitve v unijo, in opredeljujeta načine, s katerimi bo Phare podprl njihova prizadevanja. Oba ključna dokumenta sta večletna in zajemata celotno pristopno obdobje, kar omogoča tudi večletno programiranje pomoči. Pomen dolgoročnega programiranja je še toliko večji, ker državam kandidatkam in drugim soinvestitorjem, npr. mednarodnim finančnim ustanovam (IFI - International Financial Institutions), omogoča načrtovanje in razvoj programov, ki naj bodo pravočasno pripravljeni za uresničitev. V nacionalnem merilu dolgoročno programiranje omogoča skladnost načrtovanja porabe sredstev državnega proračuna in sredstev tujih pomoči.

Kakšne so dosedanje izkušnje Republike Slovenije v pridobivanju in izrabljanju finančnih sredstev Evropske unije?

V Agendi 2000 je zapisano, da je Slovenija doslej učinkovito uporabila sklade Phare. Velik del pomoči je bil usmerjen v reševanje posebnih tehničnih problemov, povezanih z reformo politike, z ekonomsko tranzicijo, s sprejemom evropskega pravnega reda, s pridobivanjem tehnološkega znanja ipd. Izplačila so dosegla najvišjo stopnjo med vsemi državami, ki prejemajo pomoč iz programa Phare. Republika Slovenija je iz naslova vseh programov Phare pridobila v letih od 1992 do 1999 skoraj 230 milijonov EUR (evrov) ali 44 milijard 628 milijonov SIT, kar je približno 2% vseh Pharovih sredstev.

Glavnina sredstev tujih pomoči, ki jih Slovenija prejema na podlagi že sklenjenih dogovorov, predstavljajo sredstva programa **PHARE**, ki vključujejo Nacionalni program (Country Operating Programme - COP), Program čezmejnega sodelovanja (Cross Border Co-operation - CBC) in Večdržavne programe (Multy-country Programmes) ter Horizontalne programe (Multy-Beneficiary Programmes). Vsa ta sredstva so namenjena predvsem pospeševanju uresničevanju ključnih aktivnosti v pridružitvenem procesu. Del sredstev predstavlja tudi bilateralna pomoč posameznih držav-članic, drugih nacionalnih in mednarodnih virov pomoči ter mednarodnih finančnih ustanov. V pristopnem obdobju do članstva v Evropski uniji bodo sredstva iz programa Phare dopolnjena še s kmetijskim programom **SAPARD** in s programom infrastrukturnih naložb v promet in okolje **ISPA**.

Državni program za prevzem pravnega reda Evropske unije daje tudi okvirno oceno o potrebnih sredstvih PHARE, SAPARD in ISPA za obdobje od leta 1999 do leta 2002. Predvidena sredstva tuje pomoči se praviloma nanašajo na črpanje sredstev iz programa Phare in iz novih instrumentov bodočih strukturnih in kohezijskih skladov. Ocene potreb so nastale na podlagi novih usmeritev programa Phare, osnutkov pravne podlage za ISPA in SAPARD ter usklajenih časovnih opredelitev prioritet ali prednostnega zaporedja iz Partnerstva za pristop in prioritet slovenskega Državnega programa za prevzem pravnega reda Evropske unije.

V Državnem programu smo zapisali, da bomo okvirno potrebovali okrog 500 milijonov evrov ali približno 97 milijard 17 milijonov SIT pomoči za obdobje 1999-2002. Odvisno od dejansko prejetega deleža tuje pomoči se bodo aktivnosti za prilagajanje na izbranih področjih pospešile ali pa uresničevale z dinamiko, ki jo zmore naše proračunsko financiranje.

Pokrajina Kras in najizrazitejša kraška območja Slovenije so ob meji z Italijo in ob meji s Hrvaško. Med Slovenijo in Italijo se utrjuje s podpora Evropske unije čezmejno sodelovanje v okviru Phare, o čemer smo v reviji Kras že veliko napisali. Z ustanovitvijo skupnega odbora za sodelovanje (Joint Cooperation Committee) se

Pogovor

začenja novo obdobje v tem sodelovanju. Kaj bo to pomenilo za gospodarski, družbeni in kulturni razvoj slovenskega kraškega prostora? In kakšne možnosti imajo pri tem tista kraška območja, ki so ob meji s Hrvaško?

Tudi po zaslugi Phare programa čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo se je v zadnjih petih letih vidno okrepilo naše dvostransko sodelovanje. Še več! Tradicionalno dobro obmejno sodelovanje je postalo, ob rednih témah, kakršna je npr. Globalni zaščitni zakon za slovensko manjšino v Italiji, poudarjena točka v dvostranskih pogovorih tudi na najvišji meddržavni ravni. Slednje pomaga ustvarjati dobro vzdušje za reševanje še nerešenih vprašanj, hkrati pa ustvarja pogoje za hitrejšo in učinkovitejšo integracijo ali vraščanje našega gospodarskega prostora v evropski prostor. Prav tako tudi lajša skupno reševanje razvojnih vprašanj, ki imajo širše, družbenoekonomske, okoljske, prometne in kulturne razsežnosti. Že v letu 1994 so bila določena prednostna področja, ki so še vedno predmet naših skupnih interesov. To so gospodarsko sodelovanje, vprašanja gospodarske infrastrukture, civilna zaščita, turizem in kultura.

Četrtna projektov je končanih in med najuspešnejše med njimi sodijo prav ti, ki zadevajo obmejno gospodarsko sodelovanje ali pa zaščito skupne naravne dediščine v pokrajini Kras.

Ker poznate Kras in njegove naravne ter kulturne pa tudi gospodarske potenciale in ker dobro poznate gospodarske in razvojne trende v Evropi, povejte, s čim naj bi se to območje Slovenije uveljavljalo v prostoru združujoče se Evrope?

Vprašanje je zelo široko zastavljeno in zavedam se dejstva, da ni enostavnih receptov, ki bi imeli dolgoročen pomen!

Kras je prostor, ki ga danes drugače vrednotimo, kot se ga je vrednotilo nekdanj. Zlasti v smislu povezovanja in ne razdvajanja, kar je bilo - žal - večkrat v preteklosti... Od njegove nekdanje obrobnosti je preteklo kar nekaj desetletij. Sedaj smo priče procesom, ki ta izjemni geografski prostor postavljajo v stičišče pomembnih evropskih dogajanj. Če bomo znali izkoristiti izjemen geografski pomen Krasa ter znali ohraniti njegovo prvinskost tudi v sodobnem trenutku, potem ni bojazni za njegov bodoči razvoj. Smo pred številnimi izzivi. ki jih postavlja v ospredje prav naše vstopanje v Evropsko unijo. Odpirajo se številne možnosti, ki jih moramo izkoristiti; seveda ob hkratnem zavedanju, da so tudi številne pasti, katerim se bo treba izogniti!

V delu so številne strategije, ki naj na nacionalni ravni določijo prioritete bodočih ravnanj, hkrati pa naj tudi na ožji, regionalni ravni določijo naša bodoča ravnanja. V Evropo bomo šli tudi z zavestjo, da prinašamo nekaj, česar še nimajo, in kar bo obogatilo skupne naravne in kulturne vrednote. Zagotovo ni treba posebej poudarjati izjemnosti Krasa, ki bo ob ustreznem našem domačem ravnanju dobil ustrezno uveljavitev v razširjeni Evropski uniji.

Ustanovitev Skupnega odbora za sodelovanje pomeni nov zagon čezmejnemu sodelovanju na vseh prednostno obravnavanih področjih. Kljub novim usmeritvam Bruslja, ki dajejo prednost manjšemu številu velikih projektov, nam je uspelo z usklajeno akcijo ter s ustvarjalno udeležbo partnerjev iz Furlanije Julijske krajine in Veneta prepričati Evropsko komisijo za bolj prožen in prilagodljiv pristop pri obravnavanju projektov v tem delu Evrope. Posledica tega je večji delež sredstev za Sklad malih projektov, kar bo zagotovo okrepilo raznovrstnost projektnega sodelovanja tudi na mikroravni, to je na ravni občin, oziroma tako imenovani pristop "ljudje ljudem".

Na nedavnem ustanovnem zasedanju Skupnega odbora za sodelovanje v Štanjelu je ponovno prišla do izraza podpora obeh dežel v prizadevanjih za poenotenje pravil za uresničevanje programov in projektov Phare - Interreg 3. Kritike togosti različnih administrativnih postopkov, ki zavirajo še uspešnejše čezmejno sodelovanje, so bile uperjene predvsem na predstavnike Evropske komisije. Pred kratkim so bile tudi neposredno predstavljene v Bruslju in pričakujemo, da se bo že v jesenskih mesecih novi sestav Evropske komisije lotil ustrezne rešitve tega vprašanja.

Ni vseeno, kaj mislijo o tem prebivalci sosednjih dežel, saj vse to lahko ugodno vpliva na širitev oziroma na politično-institucionalno vključevanje Slovenije, kar je skupni interes vseh sosednjih dežel. Zato

tudi v Sloveniji podpiramo raziskavo javnega mnenja z naslovom: Občani Furlanije Julijske Krajine in čezmejno sodelovanje, ki jo je zastavila Deželna direkcija za zunanje odnose in komunitarne zadeve Furlanije Julijske krajine. Raziskava naj bi pokazala podobo, ki si jo je vsak od sosednjih narodov izoblikoval o svojem sosedu, ter tudi, kaj družijo občane tega prostora. Nekaj posebnega naj bi pokazala tudi preglednica javnih in zasebnih podjetij, ki čezmejno sodelujejo. Pokazala bo trende ali težnje v kooperaciji s Slovenijo tako na deželni kot tudi na državni ravni ter prek krajevnih ustanov, javnih ustanov in gospodarskih javnih ali zasebnih podjetij.

O tem govorim zaradi globokega prepričanja, da vse to krepi raznovrstne oblike sodelovanja v tem občutljivem prostoru in da je to hkrati tudi jamstvo za trajnostni razvoj v občutljivem kraškem prostoru. Tega se zavedata obe strani, vse bolj pa se bo moral tega zavedati tudi Bruselj. In že navedeni sestanek Skupnega odbora je dovolj dober signal v tej smeri.

Ker so pred kratkim na pobudo vlade Republike Slovenije že stekle priprave na program čezmejnega sodelovanja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško, ki naj bi vseboval ključne elemente našega sodelovanja z Italijo, ne vidim bojazni za kraška območja ob meji s Hrvaško. Vsebinsko bodo zajeta in finančno podprta z domačimi proračunskimi viri, pozneje pa računamo tudi na podporo programa Phare.

* PHARE (Poland Hungary Assistance for Restructuring of Economy):

Dobesedno to pomeni Pomoč (Evropske unije) Poljski in Madžarski za prestrukturiranje gospodarstva, sicer pa se kratico Phare uporablja kot pojem za tehnično pomoč Evropske unije državam srednje in vzhodne Evrope pri njihovem prilagajanju za pridružitve uniji.

Projekt Štanjel

REVITALIZACIJA STAREGA NASELJA SE VENDARLE ZAČENJA!

Blanka Bartol

Utrjeno naselje Štanjel na robu Krasa nad dolino Branice je s severne strani neopazno, z južne strani pa vidno daleč naokoli. Strnjeni stavbni fond, ki obkroža južno pobočje pod rimskim opazovalnim stolpom Gledanico, deluje enovito in obvladuje prostor pod seboj. Naselje vidimo že mnogo prej, predno ga dosežemo. Če prihajamo iz komenske strani, ga kot nekakšno grajsko utrdbo zagledamo s ceste Komen-Štanjel takoj za odcepom v Hruševico. Iz smeri Sežana-Štanjel se nam pogled nanj čudežno odpre za vasjo Kopriva. Iz smeri Kazlje-Štanjel pa se nam za trenutek prikaže, ko cesta prečka železnico pred Kobdiljem. Potem za čas izgine, potone v krajini, po kateri potujemo, in se ponovno vzdigne pred nami, ko smo že v območju, ki ga ta srednjeveška naselbina neposredno, vizualno obvladuje. To je območje obdelave projekta Phare Štanjel, njegov neposredni funkcionalni in vidni prostor, ki sega od Kobdilja do starega in novega Štanjela.

Razvoj v okolici Štanjela mora biti usklajen z zgodovinskimi, kulturnimi in prostorskimi vrednotami.

Štanjel je naselbinski spomenik, edini te vrste v Sloveniji. Obnova stavbnega fonda, ki je bil deloma porušen, se je začela v sedemdesetih letih, ko je dr. Nataša Štupar-Šumi s sodelavci pripravila prve idejne projekte za stavbno in funkcionalno obnovo. V obnovo in raziskovalno ter načrtovalsko delo je bilo vložena tudi precej denarja. Vendar tega ni nikoli dovolj, zato sta Turistično društvo Štanjel in Občina Komen v programih čezmejnega sodelovanja v okviru Phare projektov Evropske unije videla priložnost, da se zagotovi del sredstev za pripravo manjkajoče tehnične dokumentacije, in možnosti za nadaljnje financiranje obnove.

Po potrditvi prijave v Evropski uniji je vodenje projekta Phare prevzelo Ministrstvo za kulturo. Narejena je bila analiza obstoječih dokumentov. Pokazalo se je, da za naselje in njegovo okolico ne veljajo podrobnejše ureditvene smernice in Štanjel ni dovolj dobro varovan v prostorskih dokumentih. Za njegovo urejanje namreč veljajo prostorsko ureditveni pogoji, ki so preohlapni.

Nenehno spreminjanje in povečevanje območij zazidljivosti v njegovem vplivnem območju, brez predhodne vsakokratne celovite analize prostora, dolgoročno v prostor vnašajo zmedo in nekontrolirano širjenje pozidave. Razpršena gradnja od Kobdilja do Štanjela negativno vpliva na prostorsko varstvo naselbinskega spomenika. Skrbno razporejanje dejavnosti v Štanjelu in pod njim je še toliko pomembnejše, saj te niso omejene zgolj na bivalno funkcijo, ampak obsegajo tudi storitvene in obrtne dejavnosti ter javne funkcije.

Končno je bila to tudi pripomba delegacije ekspertov Sveta Evrope v letu 1996, ki jih je zanimalo, po kakšnem ureditvenem načrtu poteka obnova Štanjela in ves razvoj v njegovi okolici. To vsakič znova vpraša vsak Evropejec, pa tudi naša strokovna javnost ima glede tega jasno stališče: varstva in razvoja ne moremo prepustiti naključjem; pripraviti je treba dokument, ki bo nudil trdne okvire za obnovo in za primeren razvoj.

Ker tega dokumenta dejansko ni, pa bi moral biti na voljo vsakomur, ki bi si želel ogledati koncept prenove in razvoja prostora, smo se lotili njegove priprave v okviru projekta Phare. Vodenje projekta s sedmimi podprojekti je prevzel Regionalni center za okolje - REC Slovenija. Podprojekte je vodja tega centra Milena Marega podrobneje predstavila v 31. številki revije Kras v sestavku "Do rešitev po meri ljudi" na straneh 20-21.

Programska zasnova

Namen programske zasnove, enega izmed bistvenih podprojektov Phare programa Štanjel, je postaviti temelje ureditvenemu načrtu naselja Štanjel.

Programska zasnova je podrobnejši planski dokument, v katerem na podlagi celovite analize prostorskih, ekonomskih in socialnih vidikov opredelimo razvoj območja. Zasnova je nekakšen program varstva in razvoja, ki mora odgovoriti na štiri bistvena vprašanja: kaj, koliko, kje in kako. Pri tem je

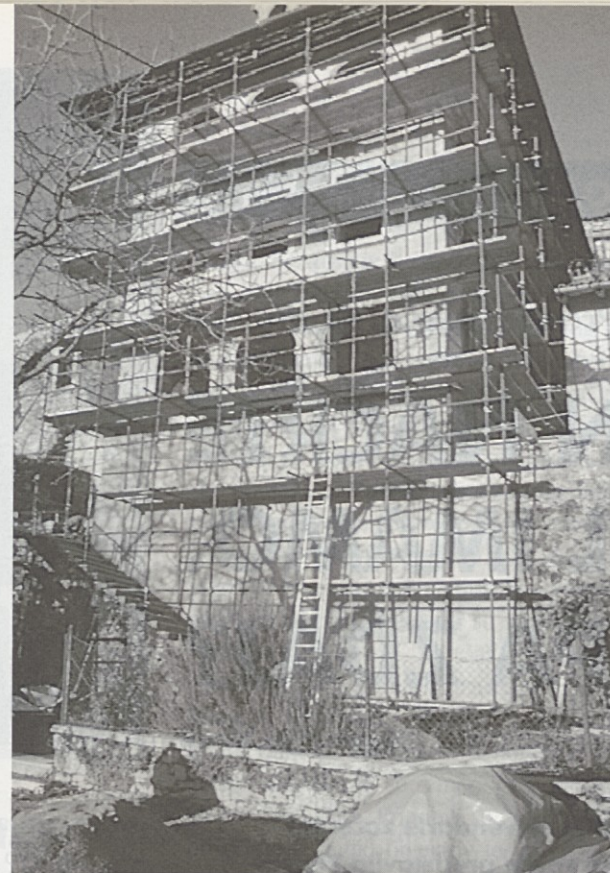
treba upoštevati značilnosti in potencialne neposrednega socialnega in fizičnega okolja ter širšega območja, regije. Postaviti mora okvire, v katerih bo mogoče vsak nov razvojni ali varstveni poseg preverjati tudi z vidika zagotavljanja in ohranjanja prostorske integritete naselbinskega spomenika.

Informacijski center

Za projekt je pomembna vključitev čim širšega kroga ljudi, ki si bodo s svojim znanjem, z voljo ali po uradni dolžnosti prizadevali, skupaj s prebivalci Štanjela, delovati usklajeno na področju revitalizacije naselja, njegove okolice in povezovanja celote v regionalni okvir.

Del programa Phare je namenjen ustanovitvi informacijskega centra v Stolpu na trgu v Štanjelu in spodbujanju ustvarjalnega sodelovanja prebivalcev v revitalizaciji naselja. V stolpu naj bi postopno uredili informacijski center, ki bi zbiral dokumentacijo in posredoval informacije o prenovi ter prirejal predavanja in delavnice. Na ta način bi promoviral specifična znanja ter seznanjal z možnostmi za financiranje in upravljanje, prebivalci in drugi zainteresirani pa bi lahko del prostorov uporabljali tudi za prireditve ali sestanke kot lokalni center.

Prenova Stolpa na trgu v Štanjelu za novi Informacijski center. (Obe fotografiji: B.Bartol)

Phare

S programom Phare smo oživili v preteklosti začeto delo na področju kompleksne prenove in razvoja območja. Taka vsebina pa presega časovni okvir enega leta, za kolikor je bil časovno omejen sam projekt. Zato dokončanje programa še ne bo pomenilo rešitve vseh nakopičenih problemov, pač pa postavlja temelje za nadaljnje uresničevanje zastavljenih ciljev.

Morda je ustanovitev informacijskega centra lahko spodbuda za ponovno ustanovitev odbora, kakršen je za Štanjel deloval že pred leti. Prevzel naj bi delo na področju revitalizacijskih aktivnosti. Delo po dokončanju programa Phare ne sme zastati, ampak ga je treba nadaljevati. Uspešno dokončanje programa Phare Štanjel odpira vrata za različne vrste domače in tuje strokovne ter finančne pomoči in s tem tudi za uresničevanje nujne revitalizacije Štanjela.

Blanka Bartol, univ.dipl.inž.urej.kraj. - direktorjeva svetovalka za kulturno krajino v Upravi RS za kulturno dediščino in koordinatorka Phare projekta Štanjel, Plečnikov trg 2, 1000 Ljubljana

Projek Štanjel dokončan

VIZIJO IN NAČRTE ZA ŠTANJEL IMAMO. KAJ PA ZDAJ?

Agencija Kras

V sestavku "Revitalizacija starega naselja se vendarle začena!" Blanka Bartol na 8. in 9. strani te izdaje revije predstavlja Pharov projekt čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo Štanjel, ki se je začel junija 1998 in se z junijem 1999 končuje. V tem prispevku pa povzemamo javno predstavitev tega projekta, ki je bila v ponedeljek, 21. junija 1999 v Štanjelu. Dopoldne so predstavili kakšnim štiridesetim udeležencem sedem podprojektov z razstavo fotografij, kart in načrtov za projekt Štanjel. Popoldne pa so v vodenem pogovoru ocenili uporabnost projekta in podprojektov in govorili o nadaljnjem celovitem urejanju Štanjela.

Na predstavitvi rezultatov Phare projekta Štanjel, ki jo je pripravil in izvedel ljubljanski Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo pod vodstvom njene direktorice Milene Marega, so po uvodnem pozdravu župana Občine Komen Uroša Slamiča ter po uvodnih nagovorih direktorja Uprava RS za kulturno dediščino Staneta Mrviča in svetovalke vlade dr. Žive Deu iz Urada RS za prostorsko planiranje o celoviti prenovi ter varstvu stavbne dediščine predstavili vseh šest podprojektov.

Kartografske podlage, ki jih je izdelal Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo iz Ljubljane, je predstavil Brane Mihelič, univ.dipl.inž.geod. Konservatorski program Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice je predstavila Eda Belingar, univ.dipl.etn. Arheološke raziskave stolpa, ki jih je opravil Goriški muzej iz Nove Gorice, je predstavila Beatrice Trkman-Žbona, univ.dipl.arheol. Programsko zasnovo Štanjela, ki jo je izdelal Inštitut za arhitekturo in prostor pri Fakulteti

za arhitekturo, so predstavili vodja projekta dr. Darko Likar, mag. Ilka Čerpez in Romana Kačič, univ.dipl.inž.kraj.arh. O informacijskem centru in o tehnični dokumentaciji za center je spregovorila koordinatorica Phare projekta Štanjel Blanka Bartol, univ.dipl.inž.urej.kraj., ki je tudi povezovala predstavitev vseh podprojektov.

V gradivu, ki ga je Blanka Bartol pripravila za javno predstavitev, je poudarjeno, kako je projekt Štanjel oživil večdesetletna prizadevanja za obnovo enega izmed najpomembnejših naselbinskih kulturnih spomenikov v Sloveniji. Njegova osnovna predpostavka je bila, da je varstvo izjemnih kulturnih spomenikov, kakršen je Štanjel, lahko učinkovito le, če se njegove zgodovinske, kulturne in krajinske vrednote na primeren način vključi v življenje skupnosti ter zagotovi ustrezno prostorsko varstvo. Prvo je mogoče doseči s pritegnitvijo ustvarjalnih nosilcev lokalne skupnosti, s spodbujanjem sodelovanja in razvijanja lastnih ciljev ter programov. Drugo pa je mogoče doseči z

dolgoročno razvojno vizijo območja in s tako zasnovo urejanja prostora, ki trajno ohranja vse pomembne prostorske prvine Štanjela in njegove okolice ter tako povečuje pričevnost spomenika in njegove primerjalne prednosti v širšem prostoru. Prejšnje strokovne raziskave in projekti, predvsem dr. Nataše Štupar Šumi, so se prvenstveno posvečale spomeniški problematiki naselja na hribu, malo pa je bilo narejeno na področju prostorskega varstva spomenika in njegove okolice. Zato je projekt Štanjel usmerjen predvsem v to.

Cilji projekta

Bistveni cilji projekta so bili:

1. **pripraviti programsko zasnovo**, ki - izhajajoč iz vrednot spomenika in iz drugih danosti - postavlja programsko orientacijo območja ter daje izhodišča za ureditvene in obnovitvene posege v Štanjelu in okolici;
2. **pripraviti tehnično dokumentacijo za obnovo Stolpa na trgu**, v katerem bi postopno uredili informacijski center za prenovo s poudarkom na prenosu znanj, organizaciji delavnic, predavanj in svetovanju pri obnovi, hranjenju dokumentacije o Štanjelu in pomoči lastnikom pri pridobivanju potrebne dokumentacije;
3. **spodbuditi zanimanje lokalne skupnosti in javnosti za sodelovanje** v tem projektu in v drugih projektih.

Za uresničitev ciljev projekta Štanjel so snovalci izoblikovali naštetih šest podprojektov.

Kartografske podlage

Nosilec podprojekta je bil Inštitut za geodezijo; vodila ga je Mojca Kosmatin Fras.

Ker območje obdelave, ki je zajemalo ves vidni prostor Štanjela na griču, vključno z novim Štanjelom pod njim in s Kobdiljem, ni bilo "pokrito" z načrti, ki bi ustrezali potrebam projekta in ravni obdelave, so pripravili serijo novih načrtov (topografski načrt, digitalni ortofoto načrt, načrt izmere stolpa, tridimenzionalni model naselbinskega spomenika in katastrski načrt). Območje obdelave je obsegalo približno 400 hektarjev. Zbrali in uredili so tudi podatke o lastništvu zemljišč, ki so lahko ključna ovira za urbanistično urejanje prostora. Načrti so bili tudi podlaga za izdelavo programske zasnove, konservatorskega programa in pripravo tehničnih načrtov za obnovo stolpa.

Arheološka raziskava Stolpa na trgu pred cerkvijo

Nosilec podprojekta Goriški muzej Nova Gorica; vodila ga je Beatrice Žbona Trkman.

Priprava tehnične dokumentacije za obnovo stolpa je zahtevala natančnejše raziskave pritličja, kjer je vodna cisterna. Arheološke raziskave so odkrile gradbeno konstrukcijo cisterne in potrdile domnevo, da je bil stolp sezidan pozneje. Tako pridobljeni podatki so bili podlaga za konservatorski program obnove stolpa in za odločitev o predstavitvi cisterne.

Konservatorski program

Nosilec podprojekta Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici; vodila ga je Eda Belingar.

Izdelali so konservatorski program za stari Štanjel, konservatorske usmeritve za varstvo kulturne dediščine na celotnem območju obdelave in konservatorski program za Stolp na trgu. Prvo in drugo konservatorsko podlago so uporabili kot začetne informacije za pripravo programske zasnove, tretja konservatorska podlaga pa je služila za pripravo tehnične dokumentacije - projekta za Stolp na trgu. Poudarili so zgodovinske razvojne faze naselja. Za vsak objekt so na osnovi njegovih tipoloških značilnosti in pomena v naselbinski strukturi izoblikovali konservatorske usmeritve. S pomočjo študentov arhitekture so izmerili 13 objektov ter narisali načrte. Pridobili so tudi strokovno oceno o statiki objektov ter predlog za njeno izboljšanje.

Programska zasnova

Nosilec podprojekta Inštitut za arhitekturo Fakultete za arhitekturo v Ljubljani; vodil ga je dr. Darko Likar.

Na podlagi strokovnih gradiv posameznih podprojektov in drugih študij so pripravili analize obstoječih prostorskih, socialnih in programskih danosti ter omejitev. Proučili so različne scenarije za razvoj ter predlagali turistično razvojno usmeritev. Ocenili so stanje stavbne substance v starem Štanjelu in prikazali stopnjo nujnih vzdrževalnih ali drugih posegov. Obstoječe ureditveno območje naselja Štanjel so razdelili na več planskih celot, za katere so predpisali različne načine urejanja. Predlagali so prednostno urejanje javnih in skupnih površin ter infrastrukture. Programska zasnova je podlaga za pripravo prostorsko ureditvenega načrta.

Obnova stopnic pred Stolpom na trgu

Nosilec podprojekta Kamnoseštvo Tavčar iz Povirja.

Dostop do načrtovanega informacijskega centra v Stolpu na trgu je po kamnitem stopnišču. Stopnice so bile poškodovane, odlomljene ali počene. Kamnoseštvo Tavčar je nekaj stopnic obnovilo, nekaj pa jih je nadomestilo po navodilih konservatorja Mitje Mozetiča, univ.dipl.inž.arh. iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici.

Oprema informacijskega centra

Nosilec podprojekta TSE, audio-video inženiring iz Ljubljane.

Za potrebe informacijskega centra je bila nabavljena pisarniška, računalniška in video oprema, ki je do dokončne ureditve stolpa in odprtja informacijskega centra v regionalni pisarni Phare v Štanjelu.

Drugi projekti

Ministrstvo za kulturo je v okviru svojih dejavnosti sofinanciralo nadaljevanje obnovitvenih del v Stolpu na trgu in drugih objektov v Štanjelu.

Sklepna misel pogovora je bila ugotovitev, da načrti za prenovo Štanjela in za ohranitev njegovih zgodovinskih, kulturnih in krajinskih vrednot sedaj so, ni pa še izračuna, koliko bi kaj stalo. Župan Občine Komen Uroš Slamič je poudaril, da je sedaj na potezi lokalna skupnost. Na osnovi načrtov in skladno s svojo razvojno vizijo mora ob najširšem sodelovanju občanov izoblikovati odgovor na vprašanje, kaj zdaj? Le s čisto določenimi odločitvami, kaj bo Štanjel s svojim širšim prostorom jutri, za kakšno rabo in na kakšen način, se bo mogoče potegovati za prestrukturirano sredstva Evropske unije.

V tem smislu je tudi revija Kras nakazala svoje namere, saj so njeni izdajatelji na koncu pogovora napovedali z omenjeno dilemo skladno okroglo mizo. Naslovili so jo: "Zamisli in načrti za prenovo in revitalizacijo Štanjela so. Kaj pa zdaj?" Napovedali so jo za prvo polovico decembra 1999. In upajo, da jo bodo pripravili skupaj z Občino Komen in z nosilci Pharovih programov čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo!

Fotografija: Mateja Šepc
Del omizja med pogovorom
o predstavljenem Pharovem projektu Štanjel

REC-ovo poročilo o 18 projektih
PHARE CBC Timav/Kraški park

V 25. številki je revija Kras februarja 1998 nadrobno predstavila 18 tako imenovanih malih projektov na Krasu iz Phare programa CBC (Cross Border Cooperation) ali čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo Timav/Kraški park. Izmed 92 predloženih projektov, ki jih je najprej ocenila in točkovno ovrednotila skupina strokovnjakov, je posebna komisija (Steering Committee Phare CMC Timav/Kraški park) izbrala 18 projektov. Celoten razpis z razpisnim gradivom in razpisnim postopkom, organizacijo izbora projektov, podpis pogodb in svetovanje projektnim skupinam ter nadzor nad uresničevanjem projektov je pripravil in opravil Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo iz Ljubljane.

Po dogovoru z Ministrstvom za okolje in prostor, ki je objavil razpis za sofinanciranje teh projektov, je bilo z revijo Kras dogovorjeno, naj v vseh predstavljenih projektih zlasti poudari tisto, kar so njihovi predlagatelji in nosilci napovedali, da bo v materialnem in duhovnem smislu obogatilo Kras, njegove prebivalce in tiste, ki se za Kras kakor koli zanimajo.

Do konca septembra 1998 je rok za dokončanje vseh financiranih projektov potekel. Ker iz predloženih sklepnih poročil njihovih nosilcev ni bilo mogoče povzeti uporabnih in preverljivih sporočil za primerjavo med napovedanim, obljubljenim v projektih, in med dejanstvo uresničenim, je uredništvo revije Kras prosilo za ustrezno poročilo Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo.

Njegova direktorica Milena Marega je ponudila uradno poročilo v angleškem jeziku, ki ga je center predložil komisiji Sveta Evrope v Sloveniji, saj slovenskega poročila niso pripravili. Tako je v tem končnem prikazu o rezultatih in dosežkih tako imenovanih malih projektov Phare programa CBC Timav/Kraški park predstavljen slovenski prevod centrovega poročila.

Revija Kras vabi nosilce projektov, naj predložijo po lastnem preudarku napisana predstavitevna poročila z vsemi razpoložljivimi prilogami, ki ponazarjajo njihove dejanske dosežke. Prebivalce Krasa in tiste, ki se zanimajo za Kras in ki so kakor koli spoznali dosežke uresničenih Pharovih projektov ter njihov prispevek k materialni in duhovni obogatitvi Krasa, pa vabimo naj pisna mnenja in ocene o projektih ter predloge, kako narejeno dograjevati in bogatiti, sporočiti uredništvu Krasa. Zavrtite telefon 061/121-46-90 ali 121-46-95 ali pišite na naslov: Revija Kras, MediaCarso, d.o.o., Rimska 8, 1000 Ljubljana!

KAJ SO DALI KRASU PHAROVIM MALIM PROJEKTI?

Uredništvo

1

Kačna jama

PK-008

Naslov projekta: Kačna jama

Organizacija: Jamarsko društvo Logatec

Naslov: Notranjska 14, pp 36, 1370 Logatec

Odgovorni nosilec: Miran Nagode

Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 7.100 ECU

Cilji projekta: Edini način, da spoznamo bogato kraško podzemlje, je njegovo raziskovanje. Jamarji iz Logatca pravijo – toliko je neznank in neraziskanih jam na Krasu. Glavni cilj njihovega projekta je nadaljnje raziskovanje Kačne jame in vodnih rogov Reke. Dokumentacija in poznavanje raziskanih rogov bodo omogočili primerno načrtovanje v bodoče in izločili neopopravljivo škodo, ki bi bila storjena naravi in prebivalcem.

Rezultati projekta: Ker vreme na začetku projekta članom jamarskega kluba ni bilo naklonjeno, so začeli z zbiranjem podatkov o Reki in Kačni jami v arhivih in s pripravljanjem razstave. Za raziskovanje jame je bila kupljena dodatna oprema in odprava jamarjev se je podala v Kačno jamo z željo, da najdejo povezavo med Škocjanskimi jamami in Kačno jamo. Slap in strupeni plini so prodiranje ustavili, tako da ob tokratnem obisku povezave niso našli. Vendar so pridobili nova spoznanja, ki bodo koristna v naslednjih odpravah. Zadnje jezero, ki so ga dosegli, so poimenovali Jezero Phare. Veliko fotografskega in pisnega gradiva je bilo zbranega za končno razstavo. To in zgodovinski materiali iz arhiva so služili za pripravo razstave, ki predstavlja Kačno jamo na 11 posterjih. Razstavo so spremljala predavanja strokovnjakov. Načrtovano je, da se bo razstava preselila v več različnih krajev.

Širši vplivi projekta: Projekt je promoviral kraško podzemlje in predstavil nova odkritja. Nov načrt in nova dejstva o Kačni jami bodo olajšali načrtovanje v prihodnosti. Po drugi strani pa je projekt odkril veliko onesnaženost jam. Občina Divača je društvu ponudila sredstva za tiskanje informativnega prospekta, ki bi dosegel širšo javnost. Več institucij se zanima za predstavitev razstave v njihov kraj. Odločeno je bilo, da jo predstavijo tudi na tradicionalnem srečanju jamarjev treh dežel - Avstrije, Italije in Slovenije - v maju 1999.

2

Prezentacija naravnega spomenika Cirje

PK-018

Naslov projekta: Predstavitev naravnega spomenika Cirje

Organizacija: Občina Komen – Vaška skupnost Komen

Naslov: Komen 86, 6823 Komen

Telefon in faks: 067/78-401

Odgovorni nosilec: Alojz Zega

Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 5.204 ECU

Cilji projekta: Od leta 1985, ko je bil gozd Cirje razglašen za naravno dediščino, se ni veliko zgodilo glede njegovega varstva in oživljanja. Namen tega projekta je bila obnovitev in ureditev gozda ter vodnega ekosistema (Komenski kal?), ki bi nudil možnosti za rekreacijo in vzgojo o gozdu in o gospodarjenju s kraškimi območji.

Rezultati projekta: V sodelovanju s strokovnjaki Zavoda R Slovenije za gozdove, Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice in osnovne šole Komen in z mnogimi urami prostovolj-

nega dela prebivalcev je bil urbani gozd Cirje urejen s posebnim poudarkom na njegovi funkciji, kot so na primer: klimatska, preventivna, izobraževalna, biotska in druge. Na gozdni poti so bila označena različna drevesa (tabla z imenom drevesa). Poleg čiščenja in urejanja poti so bile postavljene klopi in koški za odpadke; izšel je prospekt o gozdu Cirje. Urejen je bil znameniti komenski bajer, ki naj bi nadaljeval s svojo staro funkcijo. Uspešna javna otvoritev gozdnih poti je pritegnila veliko domačinov, gozdnih strokovnjakov in medijev s te in one strani meje. Rezultati so spodbudili mnoge nove ideje glede prihodnjih dejavnosti v povezavi s podobnimi italijanskimi projekti.

Širši vplivi projekta: Dejavnosti so združile domačine in strokovnjake, ki so vložili v uresničitev projekta mnogo več dela, energije in sredstev, kot je bilo predvideno. Zato so tudi rezultati boljši od pričakovanih.

3

Gozdna učna pot Tabor

PK-019

Naslov projekta: Gozdna učna pot Tabor

Organizacija: Slovenski inštitut za gozdarstvo, Sežana

Naslov: Partizanska 49, 6210 Sežana

Telefon in faks: 067/32-461

Odgovorni nosilec: Andreja Poklar

Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 8.586 ECU

Cilji projekta: V okviru Kraškega regijskega parka ni gozdnih poti, ki bi omogočale obiskovalcem rekreacijo, sprostitve in vzgojo. Ni poti, ki bi bile opremljene z napismi, da bi poučili obiskovalca o naravnih značilnostih krasa, zlasti gozda. Zato je bil cilj projekta urediti in opremiti pot na grič Tabor blizu Sežane, priprava prospekta in vodnika, ki bi obiskovalce seznanil s po-

Informacijsko tablo o gozdni učni poti na Taboru nad Sežano

membnostjo gozda in z dogajanjem v njem in tako posledično tudi s pestrostjo kraškega območja.

Rezultati projekta: Gozdarski inštitut je organiziral uradno otvoritev gozdnih poti že maja 1998. Do pozne pomladi je bila pot urejena in postavljene so bile lesene tabele z imeni dreves in z drugimi informacija-

18 PHARE PROJEKTOV NA KRAŠKI

mi o poti. Dogodek je bil dobro pripravljen in je pritegnil široko javno in medijsko pozornost. Prospekt z osnovnimi informacijami je bil tiskan in razdeljen, več strokovnjakov je pripravilo opis poti za časopise in televizijo. Od maja 1998 pot pogosto obiskujejo študentje, strokovnjaki pa tudi prebivalci Sežane za svojo rekreacijo. V drugi polovici trajanja projekta je inštitut pripravil vodnik na 50 straneh, ki predstavlja gozd in kraške posebnosti.

Širši vplivi projekta: Med udeleženci otvoritve poti so bili tudi italijanski gozdarski strokovnjaki. Pojavilo se je več idej o bodočem sodelovanju in dogovorjene so bile nekatere skupne dejavnosti. Projekt je spodbudil nove ideje o pripravi delovnih zvezkov za šolske otroke in študente, za dodatno urejanje poti in za ponatis prospekta ter vodnika.

4

Ureditev poti ob Reki

PK-025

Naslov projekta: Ureditev peš poti ob reki Reki

Organizacija: Turistično društvo Vremska dolina

Naslov: Famlje 3, 6217 Vremški Britof

Odgovorni nosilec: Madga Svetina Mercina
Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 10.000 ECU

Cilji projekta: Kljub svoji naravni lepoti Vremska dolina ne privlači mnogo turistov. Peš pot ob Reki je ena izmed možnosti za širitev turistične ponudbe. Namen projekta je bil oživiti peš pot ob rečnem bregu od vasi Škoflje, mimo izvira Studenec do Dujčevega mlina pri Škofljah in tako ohraniti neposredni stik prebivalcev z reko. S pomočjo projekta je Turistično društvo prispevalo k ureditvi dela kraške turistične poti in razširilo turistično ponudbo tega območja.

Rezultati projekta: Rezultati projekta se deloma razlikujejo od načrtov, predvidenih v prijavi. Turistično društvo Vremska dolina ni pridobilo soglasja za obnovo celotne poti, ampak ga je dobilo za obnovo samo polovice poti. Za pridobitev dovoljenja za prigrasitev je bilo obvezno soglasje Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice. Po pogaja-

njih z njim je društvo pridobilo dokumentacijo za ureditev polovice poti. Društvo je prenovilo del poti od mlina do izvira Studenec. Nekaj sredstev je bilo prenesenih za rekonstrukcijo poškodovane kamnite osnove poti blizu reke. Veliko dela je bilo treba opraviti, saj je bila pot v zelo slabem stanju. Obnovljena je bila tudi ploščad in dostop do reke za čolne. Čeprav je pot ob Reki kratka, ponuja obiskovalcu užitek v lepi naravi in ponovno omogoča stik prebivalcev z reko, ki se je že izgubljal.

Širši vplivi projekta: Uresničitev projekta pomeni ohranjanje naravne dediščine, dvig zavesti prebivalcev o naravnih vrednostih in bogatejšo turistično ponudbo.

5

Označitev povezovalnih poti do planinske koče na Kokoški

PK-026

Naslov projekta: Kokoška – označevanje peš poti

Organizacija: Planinsko društvo Sežana

Naslov: Srebniceva 1, 6210 Sežana

Telefon in faks: 067/ 71-003

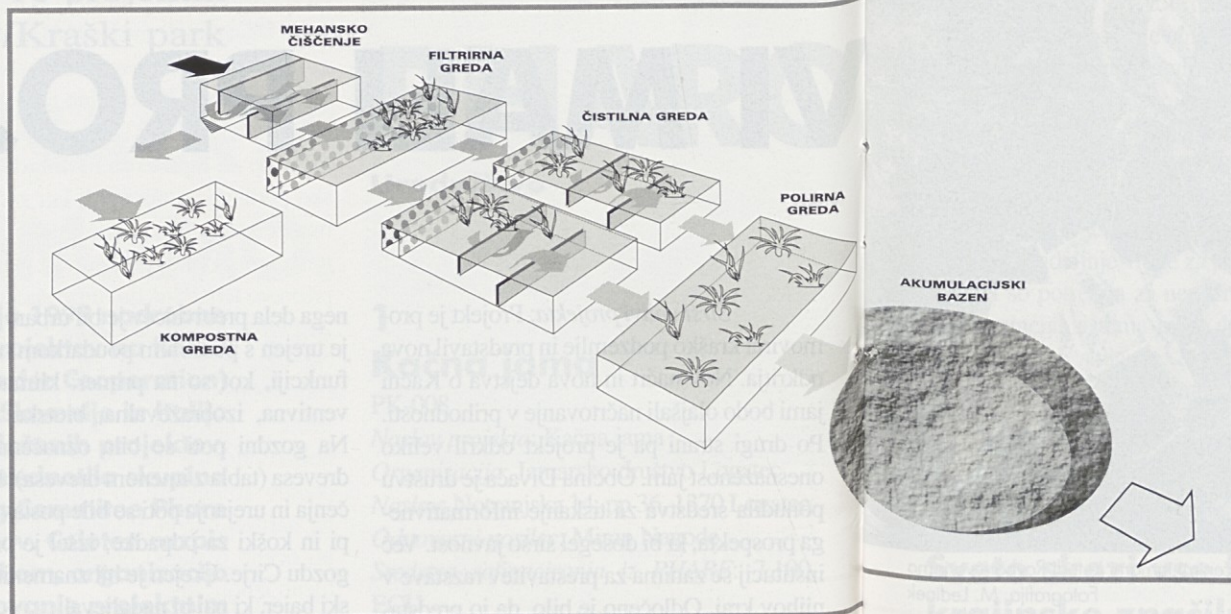
Odgovorni nosilec: Iztok Bernetič

Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 2.500 ECU

Cilji projekta: Na griču Kokoška je vsako leto tradicionalni množični pohod Po poteh bazoviških herojev, ki odpre mejo in združuje ljudi z obeh strani meje. Zaradi preprostega pristopa Kokoško pogosto obiskujejo ljudje za rekreacijo. Namen projekta je bil označiti peš pot in oživiti obmejno območje za rekreacijo.

Rezultati projekta: Projekt se je začel s študijo o označevanju mest za markacije. V naravnem okolju so bile izbrane velike skale, v urbanem okolju pa informacijske table. Poleti so člani društva pridobili vsa potrebna gradbena dovoljenja in zgradili temelje za pritrditev kamnitih znakov. Nekateri deli poti so bili obnovljeni in table nameščene na primerna mesta (mejni prehod Lipica, Lokev, Vrhpolje).

Širši vplivi projekta: Skupaj z društvom Sloga iz Bazovice je društvo organiziralo tradicionalni množični pohod. To je bila obenem priložnost, da so predstavili rezultate projekta predvsem z opisnimi kamnitimi elementi pri koči na Kokoški, kjer je peš pot označena skupaj z vrhovi od tam vidnih gora. Člani društva so ugotovili, da so označbe poti primerne za planince, ki hodijo, verjetno pa ne zadosti vidne za turiste, ki se peljejo mimo tabel z avtomobili.

Schema rastlinske čistilne naprave z zbiranjem očiščene vode v kalu

6

Odvajanje in čiščenje odpadnih vodâ naselja Štanjel kot osnova za nadaljnji razvoj turizma

PK-045

Naslov projekta: Odvajanje in čiščenje odpadnih voda naselja Štanjel kot osnova za nadaljnji razvoj turizma

Organizacija: Turistično društvo Štanjel

Naslov: Štanjel 139, 6222 Štanjel

Telefon in faks: 067/31-251

Odgovorni nosilec: Ivo Švagelj

Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 5.180 ECU

Cilji projekta: Štanjel, slovenska kulturna dediščina, ima zgrajen kanalizacijski sistem, ki pa se konča z greznico, ki ne dosega predpisanih standardov in uničuje prepustno kraško površje ter podzemlje. Namen projekta je bil pripraviti dokumentacijo za ureditev kanalizacijskega sistema in postavitev čistilne naprave.

Rezultati projekta: V okviru prve faze projekta so zabeležili obstoječe stanje in določili vse stike kanalizacijskega omrežja v starem Štanjelu. V skladu z načrti projekta je Turistično društvo Štanjel najelo strokovnjaka, da bi pripravil potrebno doku-

mentacijo za čistilno napravo, ki vsebuje čistilno napravo odpadnih voda - biološko močvirje in mineralizacijski sistem. Dokumentacija vsebuje risbe in načrte, ki so potrebni za pridobitev gradbenega dovoljenja.

Širši vplivi projekta: Načrt za ureditev kanalizacijskega sistema in postavitev čistilne naprave prinaša nov pristop, ki je primeren za kraško območje in bi bil lahko uporaben tudi za druga naselja. Projekt predvideva zgraditev komunalne infrastrukture v starem delu Štanjela, ki bi omogočila ohranitev te kulturne dediščine. V sodelovanju z lokalnimi oblastmi iz Komna bodo prebivalci Štanjela poskušali zbrati sredstva za zgraditev tega sistema.

7

Sanacija skupnega vaškega vodnega zbiralnika

PK-036

Naslov projekta: Obnova skupnega vaškega vodnega zbiralnika

Organizacija: Krajevna skupnost Podgorje

Naslov: KS Podgorje, 6216 Podgorje

Telefon in faks: 066/87-101

Odgovorni nosilec: Jože Rojc

Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 3.000 ECU

Cilji projekta: Vas Podgorje še vedno nima vodovoda in njeni prebivalci imajo zlasti v sušnih obdobjih hude težave pri oskrbi s pitno vodo. Namen tega projekta je bil pripraviti dokumentacijo za obnovo in rekonstrukcijo starega vodnega zbiralnika, ki je vas oskrboval z vodo več stoletij; ker je njegova zunanja stena poškodovana, je obnova nujna.

Rezultati projekta: Krajevna skupnost je najela podjetje za pripravo dokumentacije za rekonstrukcijo in dosegla soglasje Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran. Krajevna skupnost bo uporabila dokumentacijo kot osnovo za nadaljnje zbiranje sredstev za obnovo vodnega zbiralnika.

Širši vplivi projekta: Projekt je ohrabil prebivalce, da so sami začeli obnavljati svoje zasebne vodnjake, ki bodo prejemali vodo iz glavnega zbiralnika, ko bo obnovljen. Obnovljeni vodni zbiralnik predstavlja tudi turistično zanimivost, saj je edini te vrste v okolici. Tako so rezultati projekta prispevali tudi k varstvu kulturne dediščine.

Skupni vaški vodni zbiralnik na Fontani v Podgorju, za sanacijo katerega je potrebna dokumentacija nared.

18 PHARE PROJEKTOV NA KRASU

8 Elektrifikacija jame Vilenica

PK-049

Naslov projekta: Električna osvetlitev Vilenice

Organizacija: Jamarsko društvo Sežana

Naslov: Partizanska 61, 6210 Sežana

Telefon in faks: 067/72-376

Odgovorni nosilec: Edi Fabjan

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 3.082 ECU

Cilji projekta: V Vilenici lahko obiskovalci opazujejo erozijske in korozijske procese v jami, ki odražajo zunanje vplive in veliko občutljivost Krasa. Čeprav je bila Vilenica prva evropska turistična jama, še vedno ni ustrezno elektrificirana. Namen projekta je bil izdelati dokumentacijo, ki je potrebna za njeno elektrifikacijo, ki bi omogočala lažji in varnejši obisk jame.

Rezultati projekta: V okviru projekta je bila pripravljena dokumentacija, potrebna za obnovo infrastrukture v jami: oskrba z elektriko, glavni razdelilnik, razdelilniki v jami in razdelilne ključavnice, sektorska osvetljava v posameznih odsekih, nadomestna razsvetljava, dodatni generator in električno omrežje. Pripravljena dokumentacija predvideva razsvetljava po evropskih standardih.

Širši vplivi projekta: Več strokovnjakov in članov jamarskega društva je interdisciplinarno delalo pri tem projektu. Pripravljena dokumentacija nudi osnovo za elektrifikacijo jame. Društvo bo nadaljevalo s prizadevanji, da se načrti uresničijo - tudi s prostovoljnimi delom in z lastnimi sredstvi.

9 Sanacija onesnaženih jam

PK-051

Naslov projekta: Čiščenje onesnaženih jam

Organizacija: Jamarsko društvo Sežana

Naslov: Partizanska 61, 6210 Sežana

Telefon in faks: 067/72-376

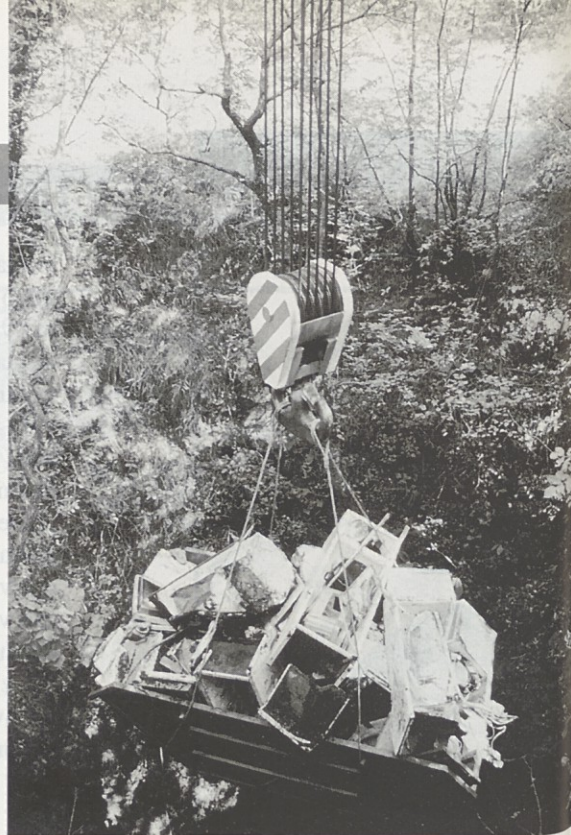
Odgovorni nosilec: Jože Gustinčič

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 6.690 ECU

Cilji projekta: Najresnejši problem na Krasu je nenadzorovano onesnaževanje jam, ki ogroža podzemno vodo in posredno tudi zdravje prebivalcev. Namen projekta je bil pregled jam na najbolj občutljivejših območjih, kjer onesnaženje lahko neposredno ogroža vodne izvire ali celo vodo, zajeto za vodo-vod. Kemijske analize prenikle vode in prsti bodo pokazale, kako hud je ta problem.

Rezultati projekta: Jamarji so pregledali 20 kraških jam, da bi ugotovili stopnjo njihove onesnaženosti. Rezultati so zastrašujoči. Stanje v jamah kaže na neodgovorno ravnanje ljudi v preteklosti, ko so odlagali v jame industrijske in komunalne odpadke, nekatere celo strupene. Žal se ta način obnašanja ni opazno spremenil in nekatere jame so še vedno smetišča. Za analize prsti in vode so bile izbrane tri jame (Governova jama, Jama pri Godnjah in Jama na Brundlovem partu). Jamarji so vzeli vzorce prsti in vode in jih poslali v analizo v laboratorije v Ajdovščini in Kopru. Rezultati analiz so bili objavljeni v poročilu, ki je služilo za osnovo promocijskemu prospektu, ki so ga razdelili vsem gospodinjstvom in krajevnim obrtem.

Širši vplivi projekta: Jamarji so z raziskovanjem, z znanstvenimi podatki in z analizami dokazali, da je onesnaževanje jam eden najhujših problemov Krasa, saj uničuje pitno vodo tako na slovenski kot na italijanski strani. Dokazali so tudi, da ne samo gospodinjstva ampak tudi lokalna industrija znatno onesnažujejo Kras z nevarnimi snovmi. Projekt se je končal z izrazitim dvigom zavesti, vendar pa je odprl nove izzive in poudaril nujne neposredne dejavnosti za ohranjanje kraških jam.

Med očiščenimi jamami je tudi Ravbarjeva jama
Fotografija: M. Ledinek

10 Projekt za pripravo sanacijskega programa in pridobitev dokumentacije za sanacijo vodnega vira Barka-Vareje

PK-058

Naslov projekta: Projekt priprave sanacijskega programa in pridobitev dokumentacije za sanacijo vodnega vira Barka-Vareje

Organizacija: Občina Divača

Naslov: Kraška cesta 32, 6215 Divača

Telefon in faks: 067/60-015

Odgovorni nosilec: Rajko Vojtkovszky

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 9.716 ECU

Cilji projekta: Vseh devet vodnih virov v občini Divača je bakteriološko onesnaženih, med njimi tudi največji izvir Barka-Vareje. Cilj projekta je bil izdelati varstveni načrt kot osnovo za fizično obnovo izvira Barka-Vareje z odpravo nevarnosti, ki je grozila, da bi bilo treba sistem zapreti za uporabo.

Rezultati projekta: Občina je v okviru projekta pooblastila Kraški vodovod, da je pripravil ustrezno dokumentacijo in predloge za ureditev vodovodnega omrežja. Ta

dokumentacija in investicijski program sta bili nujni osnovi za prijavo projekta v okviru tenderja Demografsko ogrožena območja Republike Slovenije. Občina je s prijavo uspela in pridobila več kot milijon SIT dodatnih sredstev za nadaljevanje svoje dejavnosti pri ureditvi vodnega vira Barka-Vareje.

Širši vplivi projekta: Kraški vodovod je pripravil poleg sanacijskega programa tudi investicijski program sanacije in za to ni zahteval dodatnih sredstev. Pridobljena dokumentacija je omogočila občini Divača pripraviti nadaljnje vloge za pridobitev sredstev, ki so potrebna za neposredno ureditev vodovodnega sistema in za dokončanje sedanje tvegane situacije. Načrtovano je, naj bi se gradbena dela začela pred koncem leta 1999.

11 Sveto skozi vse leto - krajinske značilnosti spodnjega Krasa

PK-060

Naslov projekta: Sveto skozi vse leto - značilnosti spodnjega Krasa

Organizacija: Vaška skupnost Sveto

Naslov: Komen 86, 6223 Komen

Telefon in faks: 067/78-401

Odgovorni nosilec: Bogdan Colja

Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 5.311 ECU

Cilji projekta: Vas Sveto z okolico nudi obiskovalcu večino značilnih tipov kraškega površja. Naravno lepoto povečujejo številni kulturni spomeniki. Namen projekta je bil obnoviti krožno sprehajalno pot, ki bi povezovala vse te znamenitosti, pot urediti in pripraviti prospekt z osnovnimi informacijami o kulturni in naravni dediščini ob poti. Predvidena je povezava te poti z drugimi sprehajalnimi potmi v sosesčini.

Rezultati projekta: Uresničitev projekta je vsebovala več dejavnosti, pripravo planske dokumentacije, čiščenje in označevanje poti. Del dela so opravili prebivalci, zunanji svetovalec pa je pripravil plansko dokumentacijo in prospekt, ki predstavlja pot obiskovalcem. Čeprav ni bila vključena v prijavo projekta, je bila pripravljena osrednja tabla s predstavitev poti, ki je postavljena sredi vasi blizu cerkve. Vaška skupnost je pripravila javno predstavitev poti na začetku Meseca Krasa, 8. septembra 1998 za predstavitev poti šolam in turistom.

Širši vplivi projekta: Izvedba projekta je razgibala skupnost Svetega, da so razmislili o vrednotah, ki jih nudi vas z okolico, in spodbudili turizem, ki je poleg kmetijstva edina donosna veja tega območja. Projekt je tudi prispeval k boljšemu poznavanju Krasa in je dvignil okoljsko zavest prebivalcev in obiskovalcev.

12 Trajnostni razvoj krajevne skupnosti Lokev

PK-061

Naslov projekta: Trajnostni razvoj Krajevne skupnosti Lokev

Organizacija: Krajevna skupnost Lokev

Naslov: KS Lokev, 6219 Lokev

Telefon in faks: 067/31-401

Odgovorni nosilec: Vladimir Mljač

Sredstva sofinanciranja iz PHARE: 8.500 ECU

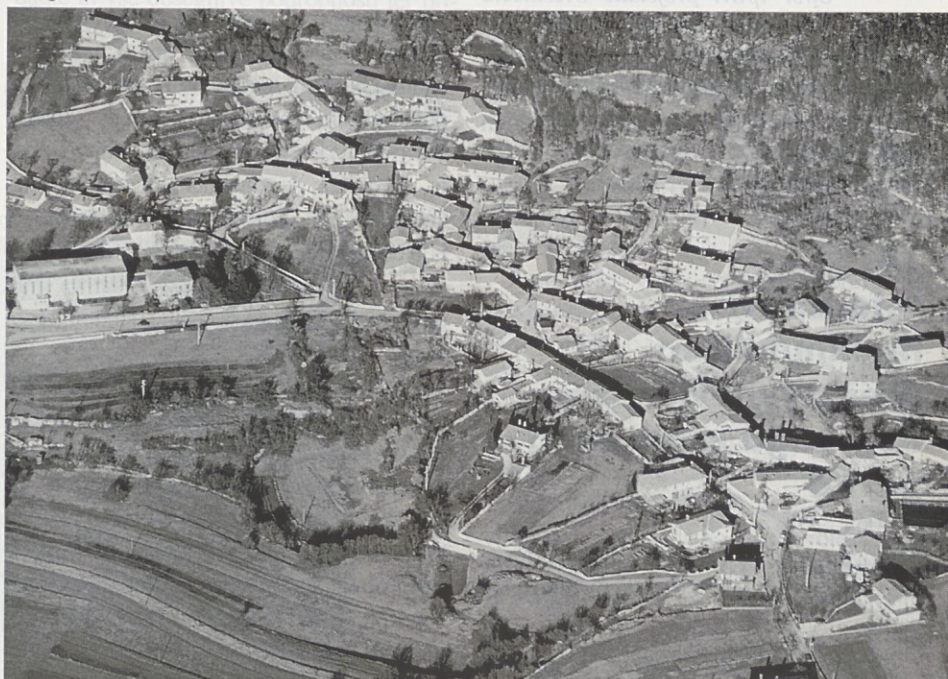
Cilji projekta: Krajevna skupnost Lokev leži med dvema velikima turističnima območjema, med Kobilarno Lipica in Parkom Škocjanske jame. Upravljanje teh dveh institucij usmerja krajevno skupnost Lokev, da načrtuje trajnostni razvoj. Namen projekta je bil obuditi kmetijstvo, turizem in

rekreacijo, kakor tudi obnovitev, sanacijo in ponovno oživitev kraških kalov in vaških vodnjakov. Te dejavnosti skupaj z ureditvijo ceste med Škocjanskimi jamami in Divačo bodo prispevale k večji privlačnosti vasi za turiste.

Rezultati projekta: Pripravljena je bila dokumentacija za šest kalov in najpomembnejši - Lazarjev kal - je bil obnovljen. Bilo je nekaj ovir pri uresničevanju projekta, kajti kali so na zasebnih zemljiščih, ki pa še niso bila zasebna v obdobju priprave prijave projekta. Občina Sežana je obljubila, da bo krila stroške za nakup kalov in obnovitvena dela so se začela. V okviru tega projekta je bilo izvedeno osnovno čiščenje vegetacije in odstranjevanje blata iz kalov. Pripravljena je bila dokumentacija za obnovitev krajevnih vodnjakov in najpomembnejši vodnjak Stanka je bil obnovljen. Načrti in potrebna dokumentacija za turistično pot skozi krajevno skupnost Lokev od Divače do Vilenice so narejeni.

Širši vplivi projekta: Projekt je zdramil prebivalce in krajevne strokovnjake, da so začeli razmišljati o naravi prijaznem razvoju skupnosti in da so pripravljali dokumentacijo za izvedbo teh načrtov. Načrti in dokumentacija predstavljajo primerno osnovo za nadaljnje oživljanje dejavnosti v okviru krajevne skupnosti.

Pogled na zahodni del Lokve, najdaljše vasi na Krasu. Na levi stavba pršutarne Mesne industrije Emona
Fotografija: M.Mljač

18 PHARE PROJEKTOV NA KRASU

13

Preureditev mrliške vežice v lapidarij

PK-065

Naslov projekta: Preureditev mrliške vežice v lapidarij

Organizacija: Krajevna skupnost Štorje

Naslov: Štorje 42, 6210 Štorje

Telefon in faks: 067/68-410

Odgovorni nosilec: dr. Darko Likar

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 10.000 ECU

Cilji projekta: Namen projekta je bil ohraniti značilnosti mrliške vežice in preprečiti njeno nadaljnje propadanje z vzdrževalnimi deli in posegi. Krajevna skupnost Štorje je želela urediti lapidarij (zbirko starih kakovostnih, a opuščenih nagrobnikov) iz krajevnih mrliške vežice in tako ohraniti pomemben del kulturne dediščine.

Rezultati projekta: Na osnovi dokumentacije je bilo pridobljeno soglasje za rekonstrukcijo. Kamnosek, kovač in stavbni mizar so sodelovali s strokovnjaki za obnovo. Prebivalci so v glavnem pomagali s prenašanjem kamenja. Zunanja in notranja dela, električna napeljava, obnova vrat in drugih arhitektonskih elementov so bili narejeni skladno z načrtom. Rezultati so odlični: ureditev lapidarija lahko služi kot model za podobne kulturne spomenike.

Širši vplivi projekta: Uresničeni projekt je ne le obnovil mrliško vežico, ampak je zlasti dvignil zavest in stopnjo sodelovanja med prebivalci, ki so pokazali veliko odgovornost za kulturno dediščino in krajevno okolje.

14

Interaktivna multimedijška predstavitev turizma Kraškega regijskega parka

PK-068

Naslov projekta: Interaktivna multimedijška predstavitev turizma v Kraškem regijskem parku

Organizacija: Občina Sežana

Naslov: Partizanska 4, 6210 Sežana

Telefon in faks: 067/31-401

Odgovorni nosilec: Dušan Škrlj

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 9.911 ECU

Cilji projekta: Naravi prijazen turizem je eden izmed glavnih možnih virov dohodka za prebivalce zavarovanega območja bodočega Kraškega parka. Zato je primerna promocija turističnih znamenitosti zelo pomembna. Projekt omogoča širšo predstavitev in promocijo desetih najpomembnejših turističnih znamenitosti v Kraškem regijskem parku na moderen, multimedijški način (CD-rom, Internet, Information newsstand). Multimedijška predstavitev omogoča domačim in tujim turistom lažji dostop do informacij o turističnem cilju in vključuje znamenitosti Kraškega parka v širšo turistično ponudbo.

Rezultati projekta: V prvi fazi projekta so bili zbrani podatki in strokovni opisi naravnih in kulturnih spomenikov v obliki fotografij, zemljevidov, informacij o turističnih zmogljivostih in ponudbi. V njegovi začetni obliki je bil projekt predstavljen javnosti, občinam in podjetjem. Najeto svetovalno podjetje je pomagalo uveljaviti projekt in ga je vključilo v nacionalno mrežo turističnih informacij pod naslovom www.sezana.si. Datoteka je bila najprej pripravljena in testirana v slovenščini in pozneje dopolnjena s prevodi. Rezultati projekta so bili predstavljeni širši javnosti, turističnim agencijam, občinam, medijem in zainteresiranim potencialnim uporabnikom konec septembra 1998 na kraški turistični kmetiji v Tomaju. Dogodek, dopolnjen s predstavitevjo nekaterih drugih projektov v okviru Phare, so udeleženci zelo ugodno sprejeli.

Širši vplivi projekta: Domača stran <http://www.sezana.si> je namenjena uporabi domačim in tujim turističnim agencijam kakor tudi individualnim turistom, ki iščejo primeren cilj svojega izleta na Krasu. Čeprav je bilo načrtovanih samo deset turističnih znamenitosti za vključitev v multimedijško predstavitev, so izvajalci uspeli razširiti to število na 20. Projekt je osnova Turistično informacijske pisarne za promocijo Kraškega parka na domačem in tujem turističnem tržišču.

15

Osmica

PK-070

Naslov projekta: Osmica

Organizacija: Društvo Fraska, Sežana

Naslov: Sejmiška 1a, 6210 Sežana

Telefon in faks: 067/73-484

Odgovorni nosilec: Srečko Horvat

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 10.000 ECU

Cilji projekta: Osmica daje kmetom možnost, da svoje izdelke prodajajo neposredno v okviru časovno omejenega kmečkega turizma. Toda za pritegnitev gostov morajo biti ti dogodki dobro promovirani. Namen projekta je bil pripraviti študijo o osmicah, ki naj bi služila kot osnova za izdelavo promocijskega prospekta.

Rezultati projekta: Široko zasnovana raziskava je dala informacije o izvoru, tradiciji, razvoju in značilnostih današnjih osmic. V delo so bili vključeni člani društva in strokovnjaki. Obdelali so območje na meji z Italijo. Raziskava je bila osnova za pripravo prospekta, tiskanega v 5.000 izvodih, za promocijske potrebe na sejmihi in drugih javnih prireditvah. Drugi del projekta je bil namenjen izdelavi logotipa društva Fraska, simbolom za predstavitev turistične ponudbe in zmogljivosti kmetij, kjer imajo osmico, načrtom za kažipote, oglasne table in informativne table.

Širši vplivi projekta: Med izvedbo projekta so se porodile številne nove ideje, kako nadaljevati s promocijo osmic. Pomembni rezultati projekta so tudi novi stiki med člani društva Fraska in strokovnjaki in zmožnost teamskega dela. Projekt je dobra osnova za ohranitev in promocijo osmice kot dela kulturne dediščine na slovensko-italijanskem mejnem prostoru.

16

Ohranjanje kraške kulturne krajine

PK-071

Naslov projekta: Ohranjanje kraške kulturne krajine

Organizacija: Društvo rejcev drobnice s Krasa

Naslov: Sejmiška 1a, 6210 Sežana

Telefon in faks: 067/73-484

Odgovorni nosilec: dr. Miran Sotlar

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 8.700 ECU

Cilji projekta: V zadnjih letih je nezadržno zaraščanje kmečkih območij na Krasu preraslo v grožnjo, da bo v naslednjih desetih letih celotna kmetijska površina zaraščena. Zato se je nujno treba odločiti - ali prepustiti naravnim procesom zaraščanja prosto pot in sprejeti vse negativne posledice za regionalno in biotsko raznolikost Krasa, ali pa poskušati zavreti težnjo po opuščanju kmetijstva in nadzorovati zaraščanje vsaj tam, kjer so za to prepričljivi razlogi. Namen projekta je bil multidisciplinarno oceniti območje dveh krajevnih skupnosti v sodelovanju s kmeti, pripraviti raziskavo o odnosu ljudi do okolja in do procesov zaraščanja ter določiti primerno stopnjo bodočega razvoja.

Rezultati projekta: V začetni fazi projekta so o njem obvestili prebivalce dveh kraških krajev, Tomaja in Senožec, in jih prosili za sodelovanje. Zbrali so podatke o poljedelstvu in gozdarstvu na tem prostoru. V krajevni šoli smo organizirali Dan narave; učenci so skupaj s člani društva proučevali varovanje kraške kulturne krajine in načine, kako doseči ta cilj projekta. Strokovnjaki iz društva so pripravili več predavanj za prebivalce, na katerih so jim predstavili probleme zaradi zaraščanja in z njimi razpravljali, kako bi ga rešili. Dogodki so bili predstavljeni s plakati in vabili vsakemu gospodinjstvu. Da bi bolje predstavili problem, so pripravili tudi posodobljeno karto ozemlja. V drugi fazi projekta so razposlali vsem gospodinjstvom vprašalnik. Glede na odgovore so strokovnjaki društva izdelali priporočila za bodočo usmeritev. Knjižica je dostopna krajevnim in republiškim oblastem, šolam, strokovnjakom in zainteresiranim posameznikom.

Širši vplivi projekta: Rezultati projekta so bili večkrat predstavljeni javnosti, pogosto tudi na italijanski strani meje. Krajevni prebivalci so se odzvali čustveno, z občutkom nemoči in resignacije. Pričakujejo strokovno in organizacijsko pomoč pri odpravljanju neprimernih trendov.

V zaključku projekta so njegovi nosilci predstavili načine in potrebne ukrepe, da bi problem zaraščanja začeli reševati, kar je nadaljnja usmeritev na tem prostoru.

17 Izdelava vzorčnih primerkov narodnih noš Krasa

PK-072

Naslov projekta: Izdelava narodnih noš s Krasa

Organizacija: Društvo kmečkih žena s Krasa

Naslov: Sejmiška 1a, 6210 Sežana

Telefon in faks: 067/73-484

Odgovorni nosilec: Srečko Horvat

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 5.320 ECU

Cilji projekta: Narodna noša je eden izmed najpomembnejših simbolov, ki nam pomaga bolje razumevati preteklost in kulturo naših prednikov. Kraška narodna noša se je ohranila le na starih slikah, zato se je Društvo kmečkih žena sežanskega območja odločilo zbrati skoraj pozabljene podatke in vse dosegljive podrobnosti ter pripraviti nošo, ki je bila v rabi na Krasu pred 150 leti.

Rezultati projekta: V začetku projekta so članice društva iskale skice in druge

podatke, predvsem o materialih in oblikah noš za različne priložnosti. Skupaj s strokovnjaki z obeh strani meje so pripravile modele za šest različnih tipov moških in ženskih oblek s Krasa, ki so bile v rabi ob različnih priložnostih.

Širši vplivi projekta: Projekt je spodbudil sodelovanje s krajevnimi strokovnjaki na italijanski strani, dvignil zavest o kraški kulturni dediščini in tradiciji ter omogočil kmečkim ženam v društvu uspešno promocijo.

18 Etnološka razstava

PK-087

Naslov projekta: Etnološka razstava

Organizacija: Turistično društvo Škocjan

Naslov: Škocjan 8, 6215 Divača

Telefon in faks: 067/61-199

Odgovorni nosilec: Vilma Žnidarčič

Sredstva sofinaciranja iz PHARE: 2.200 ECU

Cilji projekta: Turistično društvo Škocjan se trudi promovirati kulturno in naravno dediščino svojega kraja. Projekt so pripravili z željo, da predstavijo obiskovalcem značilno kraško črno kuhinjo in druge prostore v hiši z odgovarjajočim pohištvo in opremo, kakršna je bila nekdaj v rabi.

Rezultati projekta: Ekspoziti v zasebni lasti so bili nabrani v treh sosednjih vaseh in razstava je bila pripravljena. Predstavila je značilne kraške sobe s pohištvo in opremo, ki je bila v rabi v preteklosti. Poseben prospekt razlaga ekspozite in njihovo rabo. Po razstavi je obiskovalce vodil avtor. Predstavitev bogate kraške kulturne dediščine je obiskalo mnogo slovenskih in tujih turistov, strokovnjakov pa tudi predstavnikov medijev. Preden so razstavo zaprli in razstavljene predmete vrnili lastnikom, so vse posneli na film.

Širši vplivi projekta: Priprava razstave je razgibala prebivalce in jih spodbudila razmišljati o vrednih starih predmetih, ki jih imajo na podstrešjih. Med pripravo razstave pa tudi po njenem zaprtju so prihajali ljudje z novimi idejami in nenavadnimi predmeti, ki so jih našli doma. Mediji in javnost z obeh strani meje so razstavo toplo sprejeli. Lahko dodamo, da je projekt spodbudil višjo zavest o kraški kulturni dediščini in razgibal prebivalce v skupnem predstavljanju njihove vasi svetu. Uspešnost projekta odpira nove ideje za bodoče delovanje.

Drobnica lahko z usmerjeno pašo zaustavlja škodljivo zaraščanje Krasa - Fotografija B.Mahnič

90 ustvarjalnih let nestorja slovenskega krasoslovja

VISOKI ŽIVLJENJSKI JUBILEJ

DR. FRANCE HABE

SE NE MENI ZA LETA...

Marko Aljančič

Lahko bi bil kakšen delovni sestanek, kakršnih je bilo pri Habetovih ničkoliko, če bi udeleženci v udobnih naslanjačih ne bili nekako slovesni, če bi v kotu salona ne bilo lepega šopka vrtnic, na mizici vezil, na mizi vinskih kup in buteljke gostitelju dr. Francetu Habetu ljubega vina zelen z vipavskih brajd...

Bil je ponedeljek, a v zraku je bilo nekaj prazničnega... Praznovala se je devetdeseta obletnica profesorja Habeta, govorilo pa se je o vsem drugem. Nismo se pogovarjali s častitljivim starčkom, ampak smo se pogovarjali z živahnim, delovnim možem, kakršen je Francè vse življenje. Resno, ko je šlo za resne stvari, in veselo - največ veselo - o njegovem življenju.

Duhovit, dovtipen, hudomušen, poln vere v življenje, ne da bi se menil za leta, naš jubilarant še vedno zna zasukati pogovor na veselo stran. Kot v najtežjih trenutkih, in teh ni bilo malo v njegovem življenju. A nikoli si ni priznal poraza, nič ga ni moglo zlomiti. Iz vsega je našel pot, lepšo in boljšo. France se nasmehne, kaj hočeš, spomini, in že stopi v svoj delovni kabinet, pobrskra med papirji in se vrne s celim šopom: pred njim je še polno načrtov. V tisku ima novo knjigo... Toda telefon prekinja pogovor. "Halo!?" se, kot vedno, resno oglašja profesor, potem pa, kot zmeraj, kadar je na drugi strani prijatelj, sledi živahno pozdravljanje - po domače, v nemščini, italijanščini... Prijatelj ima po vsem svetu... Medtem pozvoni pri vratih: spet poštar s telegramom, potem novi gostje. Voščila, voščila... "Čirkus!" nekam vdano, a vseeno zadovoljno zavzdihne slavljenc.

Speleolog in krasoslovec prof. France Habe je široko znan doma in po svetu. O njem in o njegovem mnogostranskem delu (kako neprikladna beseda za njegova obsežna in raznorodna raziskovanja ter prizadevanja!) se

je mnogo pisalo. Tudi v reviji Kras (glej številki 12 in 27!). Preveč, da bi ga ponovno predstavljali, čeprav ob njegovi devetdesetletnici? Morda! A prav visoka življenjska obletnica je dobrodošla priložnost, da se ga vendarle ponovno spomnimo.

Profesor Habe, kakor ga kljub njegovi človeški toplini, neposrednosti in vedremu značaju v splošnem po pravici spoštljivo imenujejo, ali preprosto Francè, kakor ga kličejo, nič manj spoštljivo, stanovski tovariši in jamarški prijatelji, se je rodil, kot prvi izmed petero otrok, 11. januarja 1909 v mlinu na Galetovcu pod sv. Trojico na Vrhniki. Njegova šola se je začela, kakor Ivanu Cankarju, ne s prvim, ampak z enajstim razredom - pod mostom. Še preden je zares začel drgniti klopi, je že pretaknil vse skrite kote v bližnji okolici. Nadvse ga je zanimalo, odkod toliko vode, kaj se skriva v podzemlju za izviri. A okus teme je kmalu občutil - v domači kleti brez oken, kamor ga je oče nekoč zaprl za kazen.

O skrivnostnem kraškem podzemlju je otrokom v šoli pripovedoval učitelj in razrednik Ivan Michler, znani raziskovalec jam, in France ga je zavzeto poslušal. Ko so ga pozneje - pri šestnajstih letih - Michler in njegovi jamarški tovariši vzeli s seboj in ga po vitlu spustili v Gradišnico, v grozljivo slovečo Vražjo jamo pri Logatcu, je kljub prvemu strahu zaslišal klic srca - postal bo jamar!

Še kot dijaka so ga starejši jamarji kot sebi enakega še večkrat vzeli s seboj v jame. Pridružil se je prvi ekspediciji, ki je odkrivala

neznane notranje dele Križne jame. Sam ali z drugimi je raziskoval vodne jame med Planin-skim poljem in Vrhniko.

Po klasični gimnaziji v Ljubljani se France odloči za študij geografije in zgodovine. Za diplomo raziše toplinske odnose kraških izvirov okrog Vrhnike in poskuša tudi tako ugotoviti, odkod priteka voda. Toda že naslednje leto ga pot odnese daleč proč od krasa, na drugi konec Slovenije. Postane profesor na Ptuj. Tako se je za dolga leta končala njegova komaj začeta raziskovalna pot. Ni mu bilo hudo; kaj pa je hotel! Bil je mlad in se je vživel.

S čim vsem se je ukvarjal! Sam bo rekel, da je povsod vtaknil svoj nos. Predvsem pa je bil - rojen vzgojitelj - odlični profesor. Kot zavednega Slovence in zavzetega javnega delavca ga Nemci internirajo v Dachau, kjer okusi temo - duha. V nemirnem povojnem času ga doleti premestitev. Marsikoga bi tak udarec hudo prizadel, profesor Habe ga obrne sebi v prid. Sreča je bila v tem, da je prišel v Rake in v Postojno. Dvakrat sreča: prišel je na kras, ki je bil njegova davna ljubezen, in dobil je možnost, da s skrivnostni kraškega podzemlja začne seznanjati že najmlajše. Predvsem pa se je lahko predal raziskovanju. Kmalu ga srečamo med sodelavci Inštituta za raziskovanje krasa. V Postojni ustanovi Jamarsko društvo Luka Čeč, ki pod njegovim vodstvom hitro postane ena izmed najuspešnejših jamarskih organizacij. Kdo bi naštel neštete jame, ki jih prvi razišejo "čevci"!

Prof. Habetu pa ne gre zgolj za ljubiteljsko odkrivanje novih jam. Znanstveno se

loti predjamskega sistema in njegove širše okolice. Rezultat je obsežna razprava, prava monografija: Morfološko-hidrografijski razvoj severnega roba Pivške kotline s posebnim ozirom na Predjamski sektor. Z njo si prisluži doktorski klobuk: leta 1965 postane prvi doktor speleoloških znanosti pri nas.

Ob znanstvenoraziskovalnem delu se prof. Habe vse bolj posveča tudi organizacijskim vprašanjem, kar ga privede v vrh slovenske in jugoslovanske jamarske zveze, obenem pa predava, predava. In piše. Njegova navdušujoča predavanja - na stotine predavanj z lastnimi diapozitivi - pa kakšnimi! - so zmeraj dobro obiskana. Doma in v tujini! Z njimi ne budi le zanimanja, ampak vzbuja tudi ljubezen do kraškega sveta. In ne ostane le pri besedah. Povedano pokaže tudi v naravi. Enako kot predavanja so priljubljene tudi njegove ekskurzije po jamah. Prav zaradi njega prihajajo k nam mnogi tuji krasoslovci, speleologi in jamarji. Vsi bi si radi ogledali naš kras v njegovem spremstvu. Zanimanje je tolikšno, da si mora napraviti urnik. Prikrasjan ne ostane nihče. V številnih člankih se zavzema za varstvo kraškega sveta in dolga leta vodi jugoslovansko komisijo za varstvo jam in jamski turizem. Na njegovo pobudo ustanovijo tako komisijo tudi pri Mednarodni speleološki zvezi. Dobro desetletje je njen predsednik. V strokovnem svetu mednarodno poudari zgodovinsko in uveljavi vodilno vlogo Postojnske jame v razvoju jamarskega turizma. Kot pisec vodnikov po naših turističnih jamah budi zanimanje za lepote slovenskega kraškega podzemlja med domačimi in tujimi obiskovalci. Večkrat ponatisnjen vodnik po Postojnski jami izide kar v šestih jezikih. Uprava Postojnske jame ob obiskih uglednih tujih osebnosti večkrat poprosi prof. Habeta za vodstvo.

Prof. Habe rad pove, da je neusmiljen, ko gre za varstvo narave. To da mu je v krvi, o čemer priča že njegov priimek. Habe ali narečno H'be, s poudarjenim polglasnikom na prvem zlogu, pomeni nepopoljšljivega, a pravičnega pretepača. Nomen est omen, bi rekli stari Latinci.

Res je, da se prof. Habe ne bije s pestmi, ampak se bije z moško zastavljeno besedo. Vendar nikoli žaljivo. Nasprotno! Prepričuje sicer odločno, nepopustljivo, a ljubeznivo in z žarom, ki mora prevzeti še tako zagriženega nasprotnika, rajši recimo nevedneža. Zanj velja: Spoznavaj kras, da ga pristrčneje vzljubiš! In ob prof. Habetu ga zares spoznaš in vzljubiš!

In s takim načinom je znal in še vedno zmore Francé prepričati gospodarstvenike, ki imajo v mislih samo neposredne koristi... Prepričal je tudi politike, in to od predsednika države - svojega nekdanjega dijaka - do zadnjega državnega uradnika. Promocija krasa, kot radi rečemo danes, je v veliki meri tudi njegova zasluga. V veliki meri tudi to, da je Unesco uvr-

Anekdota

Vselej zgovorni in zabavni prof. Habe tudi pri napornem raziskovanju najnevarnejših jam ni brzdal svojega jezika. Če ni sproti razlagal, je tovarišem v najtežjih trenutkih dvigal moralo s šalami, ki jih je stresal kot iz rokava. O tem vedo povedati mnogi jamarji, ki so bili kdaj z njim. Tako je bilo tudi, ko smo iz Črne jame po ožinah prodirali v Matevžev rov.

Bilo nas je majhna jamarska družina: France Habe, ki je bil kljub zamudnemu fotografiranju tesno za nami in dobro razpoložen, pri delu modro molčeči, sicer pa enako zabavni Egon Pretner, veseli Rado Gospodarič, njegov kolega Franc Cimerman, ki je imel v ožinah še najmanj težav, morda še kdo. Odkrili sicer nismo nič novega, česar ne bi bili našli pred nekaj leti že prvi raziskovalci z Ivanom Michlerjem na čelu, čeprav je Rado splezal visoko v kamin in smo v zadnji dvorani pretaknili vse možne luknje.

Marsikdo, ki se je kdaj plazil skozi nizke pasaže tega dela jame, je ob ožinah že skoraj obupal; posebej še pred koncem, ob tisti nekaj metrov dolgi in komaj za laket visoki, ki jo premagaš le, če izdihneš in se brez zraka v pljučih, ležeč na trebuhu, s petami urno odrineš na drugo stran. Bog-nedaj, da bi zajel zrak! Če bi to storil, bi bilo malo manj ko po njem!

Z manjšimi težavami in medsebojno pomočjo smo se drug za drugim le srečno prerinili. Najhuje je bilo, da je France, ki se mu pasaža ni zdelala kakšna posebna ovira, pospremil vsakogar s primernim komentarjem na njegov račun. To je med nami vedno znova izzivalo veliko smeha, žal tudi pri onem, ki je prav takrat rinil skozi, saj je njegovemu neprevidnemu, neustavljivemu smehu sledil občutek, da ga bo strlo kot v velikanski stiskalnici.

Nazadnje je bil na vrsti France. Navajeno se je vrgel na trebuh. Pred sabo je potiskal veliko aluminijasto škatlo s fotografskim priborom. Vsi smo ga vneto spodbujali, ko je sredi ožine obupano zaklical: "O, hudiča, rit ne gre skozi!"

"Le pogum, France! Porini! Rit bo že šla, ne vem pa, če bo šel tvoj gobec!" se je namuzal Egon, mi pa v smeh. S Francetom vred.

Marko Aljančič

stil Škocjanske jame v svoj Seznam svetovne dediščine.

Vsa ta prizadevanja pa niso zgolj izraz zaljubljenosti kakega romantika (to prof. Habe kljub svojemu znanstvenemu mišljenju sicer je), ampak so velikega življenjskega, da ne rečemo preživetvenega pomena za človeka na krasu in za Slovenijo sploh.

Ko sva tako s prof. Habetom ob njegovi devetdesetletnici prijetno kramljala - kljub prazniku v delovnem kabinetu - in sem mu po spominu obnavljal njegovo življenjsko pot ter našteval zasluge, je kdaj pa kdaj samo nemo neučakano zamahnil z roko, kot da to ni bil on. A odlikovanja, častna članstva, priznanja, diplome na steni pričajo: Francetu Habetu za... In, ko sem jih ogledoval, mi je hitro segel v besedo ter obrnil pogovor k načrtom, ki jih še mora in hoče uresničiti. Stari France, sem pomislil, še vedno tak, kakršnega poznam že desetletja: France,

ki se ne da, kadar gre za resnico in pravično stvar.

Bilo mi je malo žal, pa tudi kar malo sram me je bilo, da sem se morda predolgo zadržal in mu vzel urico, dve dragocenega časa. Ampak devetdesetletnica ni vsak dan! Je vendarle praznik! In praznik je bil zanj, navsezadnje in kljub vsemu, sleherni njegov delovni dan. Še nedavno je oddal rokopis za novo knjigo. Blagor jim - ni jih mnogo - ki jim je delo največja ljubezen!

Poslovil sem se... Nekako pozabil pa sem mu voščiti. Na svidenje, sem zaklical s stopnic, kmalu greva na Kras! Vem, da bova šla. In veselim se tega!

Marko Aljančič, univ.dipl.biolog - jamar in urednik Naših jam, Oldhamska 8/a, 4000 Kranj

DRŽAVNO PRIZNANJE

Predlog Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU za državno priznanje dr. Francetu Habetu

HABETOV NERMIRNI USTVARJALNI DUH

Predlog Uradu predsednika republike za državno priznanje dr. Francetu Habetu ob njegovem visokem življenjskem jubileju - devetdeseti obletnici - je poslal 21. decembra 1998 Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU. Izoblikoval in napisal pa ga je dr. Peter Habič, univ.dipl.geograf, ki je preminil 24. decembra 1998. V predlogu piše:

Znani slovenski geograf, zgodovinar in speleolog dr. France Habe je bil rojen 11. januarja 1909 na Vrhniki. Ker je bil deček bistre glave, so ga dali v šolo v Ljubljano. Tam je leta 1928 maturiral, leta 1932 pa diplomiral iz geografije in obče ter narodne zgodovine. Prvo delo je dobil na vrhniški občini, od leta 1934 dalje pa služboval kot srednješolski profesor na II. državni gimnaziji v Ljubljani in na gimnaziji na Ptuj. Med vojno je ostal brez službe in bil interniran v Dachau. Po vojni je poučeval na gimnazijah v Gornji Radgoni, Murski Soboti in Postojni.

Že kot dijak se je pridružil jamarjem. V tistih letih so raziskovali jame med Vrhniko, Planino in Ložem. Raziskovanju jam se je bolj posvetil šele po letu 1952, ko se je preselil iz Prekmurja v Postojno in tam ustanovil Društvo za raziskovanje jam in ga poimenoval po Luki Čecu, Postojnčanu, ki je leta 1818 odkril sedanje turistične dele Postojnske jame.

Člani društva so bili predvsem Habetovi učenci, gimnazijci. V sodelovanju z Inštitutom za raziskovanje krasa SAZU so raziskovali jame na Prestranškem in Slavenskem ravniku, na Sajevškem polju, v okolici Predjame in Studenege. To območje je prof. Habe podrobno opisal v svoji doktorski disertaciji z naslovom Morfološko-hidrografijski razvoj severnega roba Pivške kotline s posebnim oziranjem na Predjamski sektor. Doktoriral je na Filozofski fakulteti v Ljubljani leta 1965. Še istega leta je bil izvoljen za znanstvenega sodelavca v Inštitutu za raziskovanje kra-

sa. Po treh desetletjih pedagoškega dela je še dobrhi deset let namenil znanstvenemu raziskovanju in se kot višji znanstveni sodelavec leta 1977 upokojil.

Toda s tem njegova vsestranska dejavnost še ni bila sklenjena. Poslej se je še bolj posvetil jamarjski organizaciji, študiju zgodovine jamoslovja pri nas, jamarjski fotografiji in promociji turističnih jam ter še posebej varstvu krasa. Vneto si je prizadeval za varstvo Škocjanskih jam in dvajset let neprestano opozarjal na potrebo po čiščenju Reke, ki ogroža poleg Škocjanskih jam tudi dragocene vodne vire za oskrbo Krasa.

S svojo veliko življenjsko energijo je ves čas spodbujal tudi mladino. Bil je organizator mnogih domačih in mednarodnih srečanj in posvetov, jamarjskih ekskurzij in raziskovalnih odprav. Navezal je številne stike z jamarji po svetu. Sodeloval je na mednarodnih speleoloških kongresih. Raziskoval, fotografiral, pisal in predaval je o lepota krasa in še posebej kraškega podzemlja. S svojo izjemno zagnanostjo je širil spoznanja o našem klasičnem Krasu in s tem veliko prispeval k povečanemu turističnemu obisku jam in k znanstvenemu ugledu slovenskega krasa in Slovenije v svetu.

V letih od 1967 do 1971 je bil predsednik Društva za raziskovanje jam Slovenije, od leta 1970 do leta 1976 predsednik Speleološke zveze Jugoslavije in od leta 1976 do leta 1980 tudi njen podpredsednik. V letih od 1972 do 1982

je vodil Jugoslovansko komisijo za varstvo jam in jamski turizem, od leta 1984 do leta 1996 pa je vodil Komisijo za varstvo jam in jamski turizem Mednarodne speleološke zveze.

Že kot pedagog pa tudi kasneje kot znanstveni sodelavec je ustvarjalno sodeloval v Geografskem društvu Slovenije, v Zvezi organizacij za tehnično kulturo Slovenije, v Avto-moto zvezi, v Turistični zvezi Slovenije in v Zvezi društev za varstvo okolja. Prejel je številna državna priznanja in postal častni član uglednih organizacij doma in po svetu. Njegovo obsežno javno delo dopolnjujejo članki, strokovne in znanstvene objave, pisani turistični vodniki, monografije o turističnih jamah in v zadnjih letih tudi knjige o mlinih in žagah na Notranjskem, na Pivki in ob Reki.

Nemirni ustvarjalni duh našega uglednega speleologa in krasoslovca je živ tudi v teh visokih letih, ko mu peša telesna moč, ki jo je vse svoje življenje nesebično razdajal. Še vedno ureja zapiske in oblikuje gradivo, s katerim bi rad, če bo na voljo dovolj sredstev, še enkrat opozoril na lepoto in ekološko ogroženost svojega Notranjskega krasa.

Z vsestransko dejavnostjo pri odkrivanju in raziskovanju jam, turistični promociji Krasa in kraškega podzemlja, v prizadevanjih za ohranitev kraške narave in pri vzgoji mladih generacij izpolnjuje dr. France Habe, po našem mnenju, pogoje za državno priznanje ob svojem visokem življenjskem jubileju.

V Predsedniški palači je predsednik R Slovenije Milan Kučan 11. maja odlikoval dr. Franceta Habetu s srebrnim Častnim znakom svobode

Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan je ob devetdeseti obletnici rojstva odlikoval s srebrnim Častnim znakom svobode Republike Slovenije krasoslovca dr. Franceta Habeta. To se je zgodilo 11. maja 1999 v Veliki dvorani Predsedniške palače v Ljubljani. S Častnim znakom svobode Republike Slovenije so bili hkrati odlikovani še Andrej Babič, Franc Ekar, posmrtno Matjaž Jančar, Aleš Mižigoj ter Slavko Avsenik in Vilko Ovsenik.

Odlikovance in povabljene goste je pred podelitvijo nagovoril predsednik Republike Slovenije Milan Kučan.

"Spoštovani in dragi odlikovanci!

Odlikovanja podeljuje država tistim svojim državljanom, ki so za njen ugled, za njeno prepoznavnost, za kvaliteto življenja njenih državljanov, za njihovo blaginjo in dostojanstvo ter za dobro slovenskega naroda storili več kot večina drugih. Naša država ima eno samo odlikovanje, Častni znak svobode. To odlikovanje izraža vse tiste vrednote, ki so mnoge rodove Slovencev vodile v prizadevanjih in bojih za samostojno slovensko državo, dokler jo junija 1991. leta nismo dobili in z orožjem tudi obranili. S podeljevanjem odlikovanj ni pretirano radodarna. Dodeljuje jih tistim, katerih delo ali dejanja je mogoče utemeljiti s samim imenom odlikovanja. Država so ljudje. Več kot je v državi ljudi, katerih delo je mogoče utemeljiti z vsebino odlikovanja svoboda, bolj je država uspešna in bolj se z njo morejo poistovetiti državljani, ki si zmorejo v njej zagotavljati varno, prijazno, ustvarjalno in srečno življenje.

Takšni ljudje, ki prispevajo k takšnemu življenju v Sloveniji več od drugih, so naši današnji odlikovanci. Počaščen sem, da vam lahko v imenu Republike Slovenije čestitam in se vam zahvalim za vaše delo. Veliko mi je namreč do tega, da v naši državi cenimo delo in ustvarjalnost, nadpovprečnost in izjemnost. Delo današnjih odlikovancev je prepričljivo opisano v predlogih in mnenjih, s katerimi je utemeljena podelitev odlikovanj. Zato mi dovolite, da se zahvalim predlagateljem, tistim, ki najbolje poznajo delo odlikovancev in njegov pomen za posamezna področja našega življenja in za skupnost, pa tudi pristojnim ministrstvom in ustanovam ter Komi-

Predsednik države Milan Kučan odlikoval dr. Franceta Habeta

"DOBRI UČITELJI NAS SPREMLJAJO VSE ŽIVLJENJE"

Agencija Kras

siji za odlikovanja, ki so s svojim delom in presojo omogočili, da lahko danes skupaj čestitamo odlikovancem.

Po svoji življenjski in profesionalni poti so to zelo različni ljudje - gospodarstveniki, izjemni strokovnjaki, glasbeniki. Nekateri dobro poznani v slovenskem in tudi evropskem merilu, drugi manj znani v širši javnosti, zato pa toliko bolj v ožjih profesionalnih krogih ali v svojih krajih, ki jih je pomagalo razvijati in duhovno razgibati njihovo delo in njihovo razumevanje solidarnosti. Oboji so svoj uspeh in ugled znali in hoteli uporabiti tudi v korist skupnih interesov in v skupno dobro.

Večina današnjih odlikovancev je svoje življenjsko delo povezala z množičnimi ljubiteljskimi in strokovnimi organizacijami, ki so uveljavljene med slovenskimi ljudmi. Te organizacije, ki so izraz tradicionalno razvite civilne družbe in interesnega samoorganiziranja ljudi, so slovenska posebnost in kvaliteta ter najboljši, na marsikaterem področju pa tudi edini mogoči način, da lahko uspešno sodelujemo in se povežemo z drugimi narodi in državami. Pri tem ob naših odlikovancih mislim predvsem na slovenske jamarje, planince, amaterske turistične delavce, športnike, glasbenike pa tudi na naše državljane in rojake po svetu, ki skrbijo za ploden in pristen stik izseljencev s staro domovino.

Dodamo lahko, da je večini mož, ki jih danes čestitamo, zelo blizu ljubezen do narave, do okolja, do lepote naše domovine. Ta navezanost na slovensko zemljo in obenem sposobnost, pogledati čez svoje ploteve, torej odprto sodelovati s svetom, se z njim primerjati, slediti razvoju drugod in prenašati tuje znanje v naše okolje, kar je kvaliteta naših odlikovancev, sta zelo pomembni za slovensko prihodnost. Prepričan sem, da je ta prihodnost obetavna prav zaradi tega, ker slovenski narod premore take osebnosti, kot so današnji odlikovanci. Še toliko bolj to velja, če bomo pri delovanju za cilje, ki jih skupaj prepoznamo kot koristne za našo državo, solidarni in strpni, če ne bomo iz skupnih naporov nikogar izključevali, če bomo sodelovali v skupno dobro, brez ideoloških pomislekov in delitev, tako kot so to pri svojem delu zmogli odlikovanci, čeprav nekateri pri svojem profesionalnem delu niso vselej naleteli na naklonjena in razumevala okolja.

Ob tem, ko izrekam iskrene čestitke vsem odlikovancem, mi, prosim, dovolite nekaj osebnih besed o dveh. Z njima me je namreč življenje povežalo in sem imel srečo, da sem ju lahko osebno bolje spoznal.

Prvi je moj kolega in prijatelj še iz mladih let, med drugim nekdanji sodelavec v tej hiši v predsedstvu republike, Matjaž Jančar... Zelo mi je žal, da nas je ta izvrsten diplomat in pravni strokovnjak zapustil na vrhu svojih moči, ko je bil sposoben in bil željan prispevati svoje bogato znanje in izkušnje naši mladi državi in njeni diplomaciji. Delal je zagnano do konca in je morda tudi z delom podaljševal svoj boj z neizprosno boleznijo. Pripadal je tistemu rodu med vojno rojenih Slovencev, ki so bili prepričani, da je delu za skupnost potrebno dati prednost pred delom za svojo korist... Zelo rad sem delal z njim in zelo sem cenil njegove nasvete.

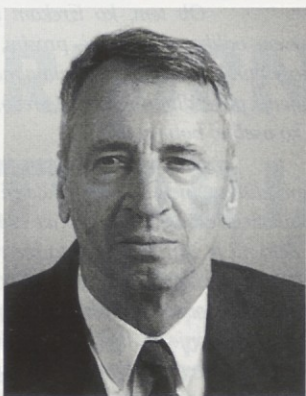
In potem se želim posebej pokloniti osebnosti in delu mojega nekdanjega gimnazijskega profesorja, kasnejšega znanstvenika in doyen našega jamarstva dr. Francetu Habetu. Njegovih predavanj se spominjam ne le zaradi razkošnega znanja, ki nam ga je razdal, ampak tudi zaradi življenjskih vrednot in izkušenj, ki nam jih je posredoval in s katerimi je navduševal našo ljubezen in spoštljiv odnos do narave. Dobri učitelji nas spremljajo vse življenje. Njihovi nauki nam ostajajo vodilo, ko smo sami v položaju, da se moramo odločati in ko nimamo možnosti, prenesti odgovornosti na nikogar drugega... Dragi profesor, ostali ste v lepem spominu mnogih soboških gimnazijcev in po vaši zaslugi je bila geografija veliko več kot le eden od predmetov, ki se jih je bilo potrebno učiti! V izjemno čast si štejem, da vam danes lahko izročim to visoko odlikovanje!

Spoštovani! Želim, da bi današnjo slovesnost občutili kot izraz iskrene zahvale naše države, kot skromno a dostojanstveno počastitev. Želim, da bi odlikovanja občutili kot simbolično priznanje in zadoščenje za vaš trud in obenem tudi kot oporo pri delu in osebnem življenju v prihodnje. Da bi bilo to dokaz, da je vaše delo obrodilo lepe sadove, ki niso ostali neopaženi. Želim, da bi bila ta odlikovanja spodbuda za delo vaših učencev, mlajših kolegov in naslednikov! Z njihovim uspehom bo vaše delo najbolje poplačano!"

Kraški gozdovi v času in prostoru

OVREDNOTITI VES KRAŠKI PROSTOR ZA NAJPRIMERNEJŠO RABO!

Alojz Čampa

Kraški gozdovi in kraška krajina doživljajo zeleno prenovo, kot jo ne pomnijo še tako dolgi zgodovinski spomini sicer puste, kamnite puščave, povzročene s človekovim uničevalnim delovanjem. V zadnjih stopetdesetih letih ima prednost narava pred človekom, ki sedaj že vse bolj izginja. Skrajnosti niso nikoli dobre, sredin pa na Krasu še ni.

Namen tega prispevka je ozaveščevalni in opozorilni, zlasti za nove generacije, ki teh problemov ne poznajo, da se katastrofa Krasa ne sme nikoli več ponoviti. Kras mora ostati dejavni naravni in kulturni spomenik človekovega sožitja z naravo, v katerem imajo gozdovi izjemno vlogo.

Splošno dojemanje Krasa

O Krasu, njegovih naravnih, kulturnih in drugih značilnostih, posebnostih in drugačnostih od drugih pokrajin je bilo doslej že veliko izrečenega in napisanega, vendar nikoli dorečenega in dokončanega. Vse kaže, da gre za prostor enkratnosti in nepovnljivosti, za prostor izjemnih kvalitet in funkcij tako na lokalni kakor na globalni ravni. "Scenskih" ponovitev na Krasu ni; so le nenehna nova dogajanja in prizori, nova odkrivanja in spoznavanja. Mirovanje razvoja je le navidezno; vse se giblje, spreminja in dopolnjuje tako zunaj naravnih ekoloških sistemov kakor tudi v razmerju s človekom. Podobno se je dogajalo tudi v dolgi zgodovini; povečini na škodo gozdov in narave. Morda ne zadnjih stopetdeset let, ko ima narava prednost pred človekom.

Tudi o gozdovih je bilo doslej že veliko napisanega tako za obdobja, ko je bilo gozdov premalo ali ko jih skoraj ni bilo (totalna degradacija Krasa), pa tudi za sedanjí čas, ko naj bi bilo gozdov "preveč" (zaraščanje opuščanih kmetijskih površin), saj niso bili nikoli po meri vseh uporabnikov (kmetijcev, gozdarjev, vodarjev, krajinarjev, arhitektov idr.).

Posebno zaskrbljenost za "usodo" Krasa, njegovih gozdov in krajin kaže mestno prebivalstvo, kar je razumljivo, saj je urejeno in kulturno krajino lažje in lepše občudovati, kot pa jo s trdim kmečkim delom vzdrževati in negovati. Objektivno pa gre pri tem za težnjo po vzdrževanju dinamičnega ravnotežja med človekom in naravo, ki je sedaj v nekakšni prehodni, še neoblikovani, spontani razvojni fazi.

Osebnost sem Kras, njegove lepote in vrednote prvič doživel in vzljubil kot študent gozdarstva leta 1960 med proučevanjem in kartiranjem gozdnih tal kot sestavine obsežnega projekta "Meliorizacija gozdov Slovenskega primorja".

Zgodovinski razvoj kraških gozdov

Pred človekovim prihodom in njegovo stalno naselitvijo je bilo ozemlje sedanjega Krasa povsem gozdna krajina (tja bi se razvoj zopet vrnil, če bi se ljudje odselili). Tedanji gozdovi so bili naravno ohranjeni, pragozdni, pretežno listnati, submediteranski, z najvišjo stopnjo, energetske /sončne) akumulacije v biomaso in funkcioniranje ekosistemov in biocenoz kot optimalno raz-

vitih naravnih tvorb. Ugodne klimatske razmere in bližina morja so kljub manj primer-nim edafskim pogojem (tla, voda, površja) omogočile zgodnjo človekovo naselitev že od neolitika naprej.

Odvisno od razvojnih potreb in ciljev posameznih družbenih sistemov po naravnih dobrinah so najprej krčili gozdove na najboljših tleh za poselitev, poljedelstvo, promet in drugo, na slabih zemljiščih pa predvsem za pašništvo domačih živali (goveja živina in drobnica), medtem ko se je ostale gozdove obremenjevalo z različnimi rabami. Odnos med kmetijskimi zemljišči in gozdovi se je v preteklosti nenehno spreminjal, vendar dolga stoletja na škodo gozdov.

V dobi Rimljanov je bil današnji Kras še gozdna pokrajina. Z razvojem mest (Trst, Benetke), z večanjem in širjenjem prebivalstva v notranjost se je po 10. stoletju kljub prvim zakonskim zaščitam sprožil silovit proces krčenja in izčrpavanja gozdov, ki se je še posebej okrepil v 17. stoletju. Sečnjam gozdov za gradbeni in ladijski les, za drva in za izvoz v druge dežele je sledila pašna domače živine, zlasti drobnice, ki je popolnoma uničila gozdove. Vegetacijsko nezaščitena tla so bila izpostavljena neovirani vodni in vetrni eroziji, ki je spremenila Kras v golo, kamnito in neplodno puščavo za več

Na osnovi zakona o pogozdovanju Krasa za deželo Kranjsko, sprejetega leta 1885, so v naslednjih trindvajsetih letih ogozdili pretežno s črnim borom (*Pinus nigra*) 2.657 hektarjev golega sveta. V pogozdovanih delih je sodelovalo skoraj 57.000 ljudi, ki so temu namenili blizu 290.000 delovnih ur.

Pogozdovanje na Juriščem konec 19. stoletja - Fotografiji iz dokumentacija Zavoda za gozdove Slovenija.

stoletij. Šele ob pozivanju razumnikov in naprednih oblasti se je z deželnimi zakoni sredi 19. stoletja zaustavilo nadaljnje uničevanje in pustošenje gozdov ter hkrati začelo z obsežnim pogozdovanjem s črnim borom (*Pinus nigra*). Ta uspešno opravi svojo pionirsko in melioratorsko vlogo in zaceli najhujše rane v krajini. Največ so pogozdovali pod avstrijsko in jugoslovansko oblastjo, najmanj pod italijansko zasedbo - vsega skupaj več kot 15.000 hektarov. Začetek pogozdovanja je tesno povezan z delovanjem Josipa Resslera (o tem je v 4. številki revije Kras objavljen sestavek Evgenija Azarova "Črni bor na Krasu"), sicer izumitelja ladijskega vijaka, katerega dvestoto obletnico rojstva so svečano predstavili leta 1993 na mednarodnem simpoziju v Portorožu.

V petdesetih letih 20. stoletja se je obseg pogozdovanja postopno zaustavil, začena pa se nov, Krasu neznan pojav naravnega vračanja gozdov in postopno povečevanje njegove gozdnosti. Z deagrarizacijo kraškega podeželja in z odhajanjem prebivalstva v mesta je pritisk na gozdove začel popuščati. Opuščene kmetijske površine je začelo osvajati gozdno rastlinstvo prek različnih grmovnih in drevesnih razvojnih faz, ki še dolgo ne bodo dosegli primarnih, prvotnih gozdnih oblik. Proces zaraščanja je najbolj intenziven po drugi svetovni vojni, zlasti po vrnitvi dela cone B Sloveniji, in z industrializacijo Slovenskega primorja. Hitro se širi črni bor iz svojih umetnih jeder, hkrati pa se vračajo avtohtoni termofilni listavci (črni gaber, mali jesen, hrasti). Leta 1875 je bila na Krasu gozdnost, pokritost z gozdom, komaj 14-odstotna, leta 1970 že 37-odstotna, leta 1990 več kot 50-odstotna, danes pa se pokritost Krasa z gozdom približuje 70 odstotkom.

Problem zaraščanja in propadanja poseljene, kulturne krajine je na Krasu tako obsežen, da je revija Kras organizirala v

GOZD NA KRASU

Novi Gorici posebno posvetovanje, namenjeno poskusu, da bi se to obvladalo in obvladovalo ter sprožilo proces revitalizacije kraške pokrajine. Stališča udeležencev posveta so bila zelo različna, včasih tudi povsem diametralno nasprotna, kar ni dalo nekega skupnega in za vse sprejemljivega dogovora. Kljub aridnosti območja (visoke temperature, malo padavin) je zaraščanje tako hitro, da ga ne zaustavljajo niti požari, niti naravne ujme, bolezni in divjad, niti ne občasni človekovi posegi za agrame in druge meliorizacije teh površin.

Zaraščanje, zlasti ugodnih zemljišč, zaustavlja in vzdržuje v ustreznem ravnotežju le stalno naseljen človek, odvisen od dobrin iz zemlje in navezanosti nanjo, s trajnim gospodarjenjem, česar pa danes ni mogoče več pričakovati. Tudi prepričanje pašničarjev, da domača žival, zlasti drobnica, najbolje meliorira in kultivira krajino, ne vzdržijo resnice, saj na Krasu urejene in usklajene paše z drugimi rabami njegovega prostora še ni, pa bi to lahko ponovno povzročilo degradacijo najbolj ranljivih predelov Krasa, ki so se komaj stabilizirali. Samo zaraščanje, ki je že preseglo mejo normalne oziroma potrebne gozdnatosti kraške pokrajine, je v naravnem pogledu koristen pojav (obnova tal, zaustavljanje erozije površja, blažitev klimatskih skrajnosti, energetska vezave sončne energije v lesu, vračanje gozdnih biocenoz in biotske pestrosti), v gospodarskem, kulturnem, estetskem smislu pa tak stihijski, nenačrten razvoj nikomur ni koristen.

Stanje gozdov in gozdnega prostora danes

Gozdnatost Krasa še nadalje narašča, s tem pa se spreminjajo tudi njegovi ekološki, biotski in prostorskokrajinski ter drugi pogoji - vse s težnjo po novih ravnovesjih v prostoru. Prevladujejo velike površine pionirskih grmišč in mlajših razvojnih faz gozdov; okrog 70 % je listnatih in 30 % iglastih (predvsem črni bor), nizki so lesni

Kraška gmajna v Orleku, kakor jo je ujel na film sodelavec revije Kras Borut Lozej

donosi (zaloga, prirastek, posek), neustrezna je struktura in kakovost drevja. Posest je po večini zasebna, majhna (povprečno 1,1 hektara), razdrobljena, slaba je odprtost gozdov (7,5 metra na hektar), odnos lastnikov do gozdov je pomanjkljiv, gospodarjenje z njimi je panjevisko, sestojne zasnove so slabe.

Stanje v gozdovih je odvisno ne samo od naravnih razmer ampak vse bolj tudi od človekovih vplivov; zlasti od negativnih: požarna ogroženost, onesnaženost ozračja, sprememba klime, naravne ujme (žled, veter, suše), divjad in paša, biotska ogroženost (bolezni, škodljivci), neurejena rekreacija in turizem, urbanizem, prometno omrežje, smetišča in deponije odpadkov, nedovoljena sečnja in posegi v gozdni prostor idr. Ohranjenih ali neprizadetih gozdov na Krasu praktično ni.

Neposredni odraz stanja gozdov so njihove ekološke, socialne in proizvodne funkcije, katerih delovanje in učinkovanje je oslajljeno, ogroženo ali pa še nerazvito. Najvažnejše je varovanje ali razvoj tal (kamenišča) pred erozijskimi pojavi, ki so tod zelo dejavni. Enako pomembne so tudi klimatske, hidrološke in biocenotske funkcije gozdov, ki vzdržujejo naravne ekosisteme in krajine. Nadgradnja ekoloških dejavnikov je socialni pomen gozdov (zaščitni, varovalni, rekreacijski, estetski, krajinski, raziskovalni, spomeniško varstveni), ki dajejo Krasu tako značilno podobo in privlačnost. Proizvodna vloga gozdov (les, divjad, ostali proizvodi)

je navidezno, glede na njihovo stanje manj pomembna, vendar Kras brez nje ne bi mogel obstajati, saj mu daje osnovno, dokaj pestro tvorbo biomase in različno možnost njene rabe.

Razvojne možnosti gozdov in kraških krajin

Kras se že dolgo "razvija" nenačrtno, spontano, na kar kaže poleg njegovega demografskega praznjenja, propadanja naselij in infrastrukture tudi opuščanje in zaraščanje kmetijskih površin ter izginjanje kulturne krajine. Nadaljevanje teh negativnih pojavov (doslej je bilo le veliko besed) bo Krasu postopoma odvzelo tisto identiteto, po kateri je bil prepoznaven. Klasične dejavnosti podeželja (agrarna raba, pridobivanje hrane, donosa iz gozdov), navezanost na zemljo, način življenja izgubljajo pomen, novih pa še ni, oziroma so neprimerne (dirkališča, industrijski objekti, deponije idr.). Kras potrebuje celovito strategijo o celotnem razvoju (glej v 31. št. revije Kras prispevek Tatjane Rener "Najprej izoblikovati celovito strategijo celostnega razvoja Krasa!"), skladno z njegovimi naravnimi, socialnimi in gospodarskimi možnostmi ter potrebami. V ta namen bi bilo treba, glede na njegove naravne pogoje in zahteve sedanjega časa ter prostora:

1. ovrednotiti celotni kraški prostor za najprimernejšo primarno, sekundarno in ostalo rabo;
2. razmejiti zemljišča za kmetijske in gospodarske dejavnosti;
3. opredeliti sivo zono (zaraščanje) in jo aktivirati za najustrežnejše namene;
4. izdelati sektorske razvojne programe, jih medsebojno uskladiti in povezati v celoto;
5. opredeliti javne in skupne interese v prostoru, skladne z lokalnimi in nacionalnimi politikami (na primer Kraški park);
6. izdelati celostno razvojno strategijo, v kateri se najdejo in vidijo vsi sektorji v optimalno delujočih pogojih.

Gozdarstvo, ki je glavni del obsežne naloge že opravilo (ozelenitev Krasa), čaka v prihodnje še vrsta zelo zahtevnih, dolgoročnih obveznosti. Te so:

1. Bolj določno opredeliti in ovrednotiti

funkcije gozdov, zlasti ekološke in socialne (komaj utrjene gozdne saestojce opredeliti kot varovalne pred vsakršno drugo rabo) in jih aktivirati.

2. Usmerjati obstoječe gozdove v primernejše naravne in gospodarske oblike (premena borovih v mešane, stabilizacija listnatih, večja skrb za ohranjanje hrastove).
3. Krepiti varstvo gozdov pred požari in drugimi negativnimi pojavi.
4. Sodelovati pri ohranjanju podeželja in kulturne krajine.
5. Delovati na področju varstva narave in načrtovanega Kraškega parka.
6. Izobraževati in ozaveščati lastnike gozdov in širšo javnost o pomenu gozdov na Krasu (pogovori, predavanja, publicistika).
7. Pridobivati finančna sredstva tudi iz javnih virov (na primer Phare) in več vlagati v razvoj gozdov, idr.

Gole rebri nad Dolenjo vasjo na zgornjem Krasu so že skoraj povsem zaraščene - Fotodokumentacija Kras.

Kraški gozdovi in kraška pokrajina kot celota ima torej še veliko odprtih vprašanj, vsaj toliko pa ima tudi razvojnih možnosti, ki doslej niso bile ustrezno izkoriščene ali pa še celo neodkrita. V aktiviranje tako klasičnih kakor tudi sodobnih razvojnih potencialov se bo morala vključiti vsa lokalna in širša skupnost, tudi mednarodna, saj Kras predstavlja za vse enkratno vrednoto in vsesplošen pomen. Poleg tega pa se je treba oddolžiti Krasu in kraškemu človeku za težak zgodovinski davek (totalna degradacija), ki ga je moral plačevati predvsem zunanjim, obmorskim gospodarjem. V bodočem razvoju bo treba pospeševati čiste gospodarske dejavnosti (kmetijstvo, gozdarstvo, vodarstvo, energetika, malo gospodarstvo, obrt in domače dejavnosti), turizem in rekreacijo prilagojenih vrst (jamarski, izletniški, raziskovalni turizem, kolesarjenje, taborniške dejavnosti, teki idr.), parkovne dejavnosti (varstvo narave, raziskave, vodenje obiskovalcev, predavanja, založniške dejavnosti idr.). Izogibati pa se bo treba in boriti proti nečistim in motečim dejavnostim, ki lahko ponovno in na drug način degradirajo Kras (dirkališča, eksotična zabavišča, umazana industrija, neurejen turizem, deponije odpadkov in onesnaževanje okolja, nekontrolirana paša, forsiranje škodljive divjadi, promet). Seveda pa morajo od razvoja imeti dejansko korist predvsem tod živeči prebivalci, tako da so neposredno vključeni v gospodarske in druge dejavnosti, da so zaposleni - da si ustvarjajo dohodek in zagotavljajo obstoj na svoji kraški zemlji. Le človek bo v sodelovanju z naravo lahko ponovno vzpostavil ravnotežje in kulturno krajino na Krasu, ki je bila skozi čas in prostor vedno obremenjena s skrajnostmi, in da ne bo več nikoli dovolil podobnih ali še hujših uničenj Krasa po "vzoru" preteklosti.

Dr. Alojz Čampa, univ.dipl.inž.gozd.,
doktor gozdarstva -
predsednik Društva za ohranitev slovenskih gozdov,
Miklošičeva 38/III, 1000 Ljubljana

KRAŠKI KAMEN

MARMOR, NJEGOV ČAS IN NJEGOVO BOGASTVO

Majda Prekrsky

Beseda "mamor" je zgodovina planeta Zemlja, je lepota stvarstva, je umetnost, je človek... In zato ni naključje, da se delniška družba, ki pridobiva in obdeluje ta svetlosivi kamen, imenuje MARMOR SEŽANA.

Že zdavnaj si je človek s svojimi rokami, z dletom in s kladivom klesal in oblikoval kamen, mu zaupal in z njim zgradil svoje ognjišče... Zaupali so mu tudi umetniki, ki so oblikovali, odkrivali njegov sijaj in lepoto.

MARMOR SEŽANA, podjetje za pridobivanje in predelavo naravnega kamna - so ustanovili v novembru 1947. Za obdobje od ustanovitve do leta 1953 je značilen preprost ročni način pridobivanja marmorja, za kar je bilo potrebnih tudi do 300 parov pridnih rok. Pri delu so si pomagali z ročnimi vitli in lesenimi dvigali, s katerimi so dvigovali in prenašali večje kose, namenjene za predelavo v surove bloke. Roke naših predhodnikov so tako izkopane kose marmorja obdelovale in dali so mu imeni Lipica in Repen.

V tem obdobju kraški marmor ni bil zapostavljen in pozabljen. Prav nasprotno! Podjetje je v tistih časih izvozilo skoraj petindevetdeset odstotkov letne proizvodnje. Poleg delujočih kamnolomov Kopriva, Kazlje, Škrbina in Gabrovica je bila obnovljena vrsta zapuščenih kamnolomov, kot so Vitez, Vrhovlje, Brje, Tomaj, Opatje selo, Lipica in drugi. V obnovo je bilo vloženega veliko truda, saj je bilo treba opraviti vse ročno, brez mehanizacije. Glavni proizvodni artikli so bili lomljenec za zidanje, robniki in vrtno plošče. Proti koncu tega obdobja so pričeli pridobivati še surove bloke in to predvsem v kamnolomu Lipica, kjer so nekatere faze ročnega dela, kot je lomljenje surovine od matičnega izdanka, že zamenjale žične žage.

Po letu 1962, ko so zgradili prvo proizvodno halo, so delavčeve roke delno

Podjetje, ki v gradnji obuja tradicijo ter gradi most med tradicionalno in današnjo danostjo

Nalaganje kamnitih blokov za prevoz iz Marmorjevega kamnoloma Lipica II.

zamenjali stroji. Tako je bila postavljena osnova za industrijski način dela, predvsem pri obdelavi kamna. Leta 1969 so zgradili še drugo proizvodno halo in kupili ključne stroje, kot so večlistne žage, polimi stroji, dvigala in strojni nakladalniki.

Od leta 1974 so se z razvojem industrije postopno izboljševali tudi pogoji za pridobivanje in oblikovanje marmorja, vendar še tako popoln stroj ni mogel in ne more v številnih primerih nadomestiti dleta, kladiva in večje kamnosekove roke, ki kamniti gmoti ustvarja obliko, ji vdihne lepoto in vtišne pečat življenja.

Leta 1976 se je MARMOR pridružil Splošnemu gradbenemu podjetju Kraški zidar Sežana, se leta 1990 od njega ločil in nadaljeval samostojno poslovno pot. Sedaj je v družbi MARMOR SEŽANA zaposlenih 70 delavcev. Sestavljena je iz več orga-

MARMOR

S E Ž A N A d.d.

nizacijskih enot, ki svoje delo združujejo v celoto. Smo široko specializirani, to se pravi, da surovino pridobivamo, obdelujemo in montiramo. Poleg lastne surovine za svoje izdelke uporabljamo, odvisno od želja kupcev, vrsto drugih marmorjev in granitov. Smo ena izmed večjih družb te stroke v Sloveniji z več kot petdesetletno tradicijo.

MARMOR šestdeset odstotkov vsega, kar pridobi in izdela, proda na domačem trgu. Večji kupci so gradbena podjetja, sledijo samostojni kamnoseki ter ostali kupci, ki naše izdelke kupujejo za lastno rabo. Preostalih štirideset odstotkov proizvodnje izvozimo v Italijo, na Hrvatsko in Madžarsko ter v Švico, Nemčijo, Anglijo, Rusijo in Avstrijo.

V retrospektivi časa je bil kraški marmor znan ne samo v Sloveniji in bivši Jugoslaviji temveč po vsem svetu. Sedaj, na pragu novega tisočletja, MARMOR SEŽANA v gradnji obuja tradicijo ter gradi most med tradicionalno in današnjo danostjo. Vse to pa s pomočjo naših kupcev, ki kupujejo naše izdelke in tako svoje okolje bogatijo z naravnimi materiali.

Slika zgoraj: Letno gledališče Kulturnega centra Srečka Kosovec v Sežani z Marmorjevimi oblogami.

Slika levo: Marmorjev napajalnik za konje pri mednarodnem mejnem prehodu Lipica. Vse fotografije: A.Rebolj

Majda Prekrsky - vodja službe za kadrovsko in pravno področje v delniški družbi za pridobivanje in obdelavo naravnega kamna Marmor Sežana, Partizanska cesta 73/a, 6210 Sežana

Pogovor z direktorjem
javnega podjetja
Kraški vodovod
Bojanom Vovkom,
dipl. inženirjem

VODA NA KRASU

KRAŠKI VODOVOD ZAGOTAVLJA ZDRAVO PITNO VODO

Dušan Rebolj

Z direktorjem javnega podjetja Kraški vodovod Bojanom Vovkom, dipl.inž., sem se pogovarjal o skrbi zaposlenih, da imajo prebivalci Krasa in poleti tudi Obale dobro pitno vodo, o stvarnih načrtih, da pripeljejo vodo tudi v zaselke in vasi okrog Velikega Dola na spodnjem Krasu, v Gradnje pri Avbru, Brestovico pri Povirju in na Vrhe nad reko Rašo, o lokalnih vodnih virih, s katerimi se na Krasu oskrbuje z vodo kakšnih 7 odstotkov prebivalstva, in o vse bolj uresničljivi razvojni usmeritvi Kraškega vodovoda - prodaji pitne vode izpod Krasa deželem, ki jim jo primanjkuje...

Od kod pobuda, zamisel o organizirani oskrbi Krasa s pitno vodo?

Zgodovina kraškega vodovoda sega v prve dni po osvoboditvi, ko je Kras imel le dva vodna vira. To sta bila podnanoški vodni vir Mlačevo oziroma Sušec, ki je bil napeljan do Komna in naprej proti Kostanjevici in je služil potrebam avstroogrske vojske v prvi svetovni vojni, in železniški vodovod v Vremski dolini, ki je bil zgrajen sočasno z gradnjo Južne železnice Ljubljana-Trst za oskrbovanje parnih lokomotiv z vodo in za oskrbovanje ljudi, ki so delali na železnici.

Sicer je bila oskrba prebivalcev Krasa s pitno vodo nezadostna. Še zlasti v sušnih obdobjih, to je zgodaj spomladi in poleti. Zato je bilo po koncu druge svetovne vojne dogovorjeno z oblastjo Tržaške pokrajine o dobavljanju vode Krasu tudi iz Italije. In kar precej let je Kras dobival vodo, predvsem Sežana, tudi iz zajetja pri Nabrežini, ki ga upravlja tržaška občina in iz kate-rega se z vodo oskrbuje Trst. Vseskozi, še sedaj, dobiva manjši del vode iz Italije tudi del Lipice.

Kako je nastalo podjetje Kraški vodovod in kaj je bilo pri tem odločilno?

Lansko leto smo praznovali petdeseto obletnico nastanka Kraškega vodovoda. Hkrati smo slavili tudi pomemben poslovni uspeh, to je odprtje čistilne naprave v Selih Na Krasu. Ob nastanku leta 1948 se je podjetje za oskrbovanje Krasa z vodo imenovalo Kraški vodovod Sežana. Pred menoj so bili direktorji v Kraškem vodovodu od nastanka podjetja po zaporedju: Andrej Škerlj (upravnik), Avgust Kodrič, Franc Pirjevec (vršilec dolžnosti), Stane Lavrenčič, Franc Pirjevec in Avguštin Sitar.

V oskrbovanju Krasa z vodo je bilo najbolj kritično obdobje po osvoboditvi. Takrat je veljal Kras za območje, kjer ni vode. In to miselnost, prepričanje, kako na Krasu ni vode, spremeniti, je bilo največji problem.

Prelomnica v prizadevanjih za oskrbo Krasa s pitno vodo je bilo prav gotovo odkritje jamarjev 13. septembra 1973. Takrat so v Drči jami so našli človeško ribico. To je bilo jasno sporočilo, da je pod površjem Krasa čista voda.

Za tok oziroma povezavo Timave s poniklo Reko v Škocjanskih jamah se je sicer vedelo že tisočletja. Spominjam se še tudi svoje none in svojega nonota, da sta mi pripovedovala, kako so Avstrijci že med prvo svetovno vojno v raznih dolinah na Krasu v smeri proti Brestovici iskali vodo. Vendar takrat na Krasu niso uporabljali takih vrtnih naprav, da bi z njimi segli v globino, v kateri se pretaka kraška podtalnica. Ta se pretaka na ravni Jadranskega morja. In ker je kraška ploščad med 200 in 300 metri nad morjem, bi morali vrtati najmanj 200 metrov globoko.

Omenjeno odkritje jamarjev je napovedalo, da je treba začeti Kras strokovno in sistematično raziskovati, kje naj bi vrtali in iskali vodo. Sledil je večletni čas prepričevanja in dogovarjanja ter priprav pa tudi nasprotovanj, ko je 7. marca 1980 iz vrtine v Brestovici pritekla na površje voda. Bilo je 53 litrov na sekundo. O takšni količini pitne vode se do takrat Kraševcem še sanjalo ni!

Tako sta 13. september 1973 in 7. marec 1980 prelomna dneva v zgodovini Kraškega vodovoda in predvsem Krasa ter njegovega oskrbovanja z vodo, saj sta s svojima dogodkoma in spoznanji spremenila mišljenje o vodi na Krasu.

Potem so se začele priprave na zgraditev vodnjakov za zajemanje vode iz kraškega podzemlja in za zgraditev vodovoda z razvodnim omrežjem po vsem Krasu.

Predhodnika vodovoda na Krasu pa sta vendarle vodovod iz Podnanosa na Komensko in vodovod iz Hublja z vodnim zbiralnikom nad Lipo, ali ne?

Tako je! Poleg že omenjenega vodovoda iz Podnanosa na Komensko in železniškega vodovoda v Vremski dolini se je manjši del spodnjega Krasa oskrboval s pitno vodo tudi po vodovodni napeljavi iz Hublja v Vipavski dolini do zbiralnika na Lipo pod Trsteljem.

Koliko so stala raziskovanja in zgraditev črpališča ter razvodnega omrežja?

Organizacijsko vsega in strokovno delo je vodil Kraški vodovod. Za raziskovalna dela in za zgraditev zajetja ter vsega osnovnega razvodnega omrežja se je zagotovilo 70 odstotkov vsega potrebnega denarja na lokalni ravni, preostalih 30 odstotkov denarja pa je kot nepovratna sredstva zagotovila država. To pomeni, da so najpomembnejši del bremena v financiranju oskrbe z vodo nosili Kraševci in kraško gospodarstvo. Vsega skupaj je bilo porabljenega za te namene, če upoštevamo stvarna razmerja med

kupno močjo takratnega dinarja in našega tolarja, med 6,5 in 7 milijard tolarjev.

Kolik delež prebivalcev Krasa ima že zagotovljeno zdravo pitno vodo?

Na Krasu je kakšnih 8.300 gospodinjstev z nekaj več kot 25.000 prebivalci. Kraški vodovod oskrbuje s pitno vodo približno 7.200 kraških gospodinjstev, to je več kot 21.000 prebivalcev Krasa, preostalih 1.200 gospodinjstev z nekaj manj kot 4.000 prebivalci ali 3 odstotke kraškega prebivalstva pa je v svojem oskrbovanju s pitno vodo vezano na lokalne vodne vire in na vodo iz kapnic, štirin. Na kapnice je vezan zlasti en del spodnjega Krasa, to je območje vasi Veliki Dol, Brje, Škofi in Kregolišče.

Da so te vasi še vedno brez vodovodne pitne vode, je več razlogov. Med njimi tudi, da so bili njihovi prebivalci premalo glasni in da so premalo odločno zahtevali vodovod. Moram pa povedati, da je Kraški vodovod vseskozi načrtoval širitev vodovodnega omrežja in oskrbo prebivalstva z vodo po nekem kriteriju, za katerega smo prepričani, da je najbolj trden. Prednostni vrstni red naselij in vasi, ki smo jim zagotavljali in napeljevali vodovod, smo oblikovali po količini razvožene vode s cisternami v sušnih obdobjih. Kamor je bilo treba med sušo dovažati največ vode, tja smo usmerili svoje načrtovanje in vodovodne povezave. Zato v bistvu vse velike in večje vasi na Krasu že imajo vodovodno napeljavo.

S slovesnega odprtja naprave za obdelavo surove vode v Selih na Krasu 25. novembra 1998. Z leve proti desni: svetnik občine Sežana Rudolf Pečar, direktor Kraškega vodovoda Bojan Vovk, dolgoletni računovodja Kraškega vodovoda Ernest Miklavc, minister za okolje in prostor dr. Pavel Gantar, takratna župana občine Pivka Branko Posega in občine Hrpelje-Kozina Vladislav Krelbelj, vodja nabavne službe Kraškega vodovoda Darko Pupis in takratni svetnik občine Sežana Aleksander Jelen.

Omenjenim vasem spodnjega Krasa bomo začeli napeljevati vodovod že letos na jesen. Občina Sežana je uvrstila v svoj proračun za leto 1999 okrog 39 milijonov tolarjev, medtem ko za Občino Komen še ne vem, ker ima letos na ramenih velik naložbeni zalogaj z osnovno šolo v Štanjelu. Ne upam napovedovati, kdaj bodo dobili vodo v Veliki Dol, Brje, Škofi in Kregolišče, toda glede na finančne potenciale omenjenih občin si obetam, da bo v vseh štirih vaseh pitna voda iz Kraškega vodovoda najpozneje v treh letih.

Kaj pa Gradnje pri Avbru, ki tudi še nimajo vodovoda?

Vasi Ponikve in Avber že imata vodo, Gradnje pa so manjša vas in bo s svojim priključkom prišla na vrsto čez nekaj let.

In koliko bo moralo prispevati za napeljavo vodovoda vsako gospodinjstvo?

Prispevek za novo, priključeno gospodinjstvo, ki se vsako leto prevrednoti glede na letno inflacijo, je sedaj približno 220.000 tolarjev. Takšen prispevek ni majhen denar, zato je vsem omogočeno obročno odplačevanje. Tudi v šestih okrokih, to je manj kot 40 tisočakov en obrok.

VODA NA KRASU

Je še kakšno območje, kjer bo tudi še treba napeljati vodovod?

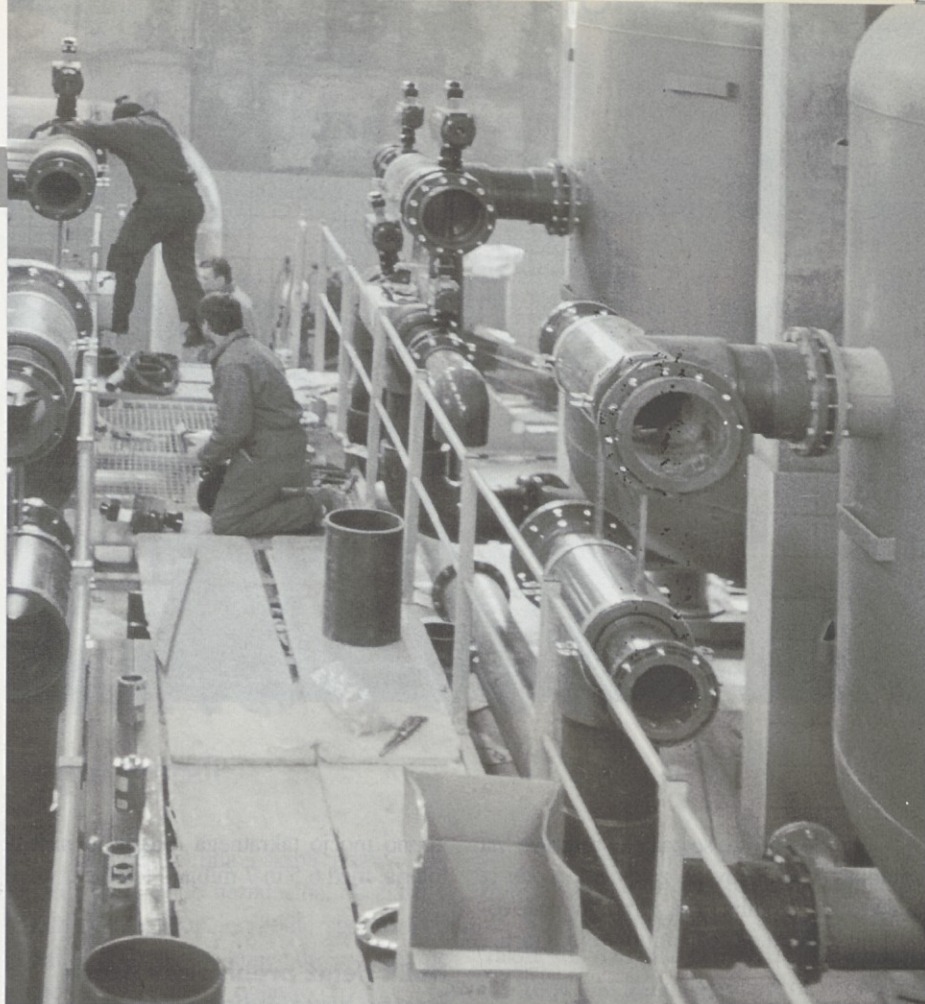
So še Brestovica pri Povirju in Vrhe nad Rašo! Seveda pa imamo še več vasi s kar 7 odstotki prebivalstva, ki se oskrbujejo s pitno vodo iz 33 lokalnih vodnih virov. Te vodne vire upravljajo vaše oziroma krajevne skupnosti.

Ti lokalni vodni viri postajajo razmeroma velik problem, ker so pred dvema letoma inšpektorji začeli opozarjati na oporečnost vode v njih za pitje. Zahtevajo, da morajo ti lokalni vodni viri imeti vsaj najnujnejše čistilne naprave s kloriranjem vode in da jim je treba urediti njihova zajetja ter vodovodna razvodja. Vse to pa zahteva veliko denarja, iz strokovnega vidika pa vsekakor ne zagotavlja ustrezne rešitve.

Kraški vodovod upravljalcem lokalnih vodnih virov pomaga. Sedaj nameščamo že četrto čistilno napravo. Bo na Brkinih na Barki. Ostaja pa poleg vprašanja o upravljanju vodovodnega omrežja tudi čisto ekonomsko vprašanje, ali se splača prenoviti ves vodovodni sistem, če mu hkrati ne zagotovimo ustrezne pitne vode, torej iz brestoviškega vodovoda.

Nekatere vasi oziroma njihove krajevne skupnosti vidijo rešitev svojega problema v prepustitvi upravljanja z vodnimi viri Kraškemu vodovodu in - razumljivo - pri tem tudi pričakujejo prej ali slej napeljavno vodo iz brestoviškega vodovoda. So pa vasi, v katerih mislijo, to je naše in poceni, zato bomo z vodnim virom še naprej sami upravljali. Njihova voda je res bistveno cenejša od vode Kraškega vodovoda. Pri tem vpliva na razpoloženje še starost prebivalstva; starejši se zadovoljujejo s starimi rešitvami, medtem ko se mlajši zavedajo, da je voda iz lokalnih virov oporečna ali na meji pitnosti. Vedo, da je trajna in kakovostna rešitev problema le priključitev na omrežje Kraškega vodovoda in opustitev rabe lokalnega vira.

Če sklenem: Kraški vodovod ima tudi za teh 7 odstotkov prebivalcev Krasa, ki si zagotavljajo pitno vodo iz lokalnih virov, idejno in izvedbeno rešitev. Ta je priključitev na njegovo vodovodno omrežje, saj s tem odpadejo vsi že omenjeni problemi in težave. Ne le zaradi vzdrževanja zajetij in

Montaža tehnologije za obdelavo surove vode.

vodovodnega omrežja in zaradi oporečnosti vode, ampak tudi zaradi njihovega usihanja v sušnih obdobjih, ko je prizadetim prebivalcem navsezadnje vodo treba dovažati.

Vse to je zagotovo eno izmed področij, ki ga bo še treba urediti, če bomo hoteli zagotoviti kakovostno oskrbo vseh prebivalcev Krasa s pitno vodo...

Sedaj je kakovost vode Kraškega vodovoda mnogo boljša, kot je bila pred zagonom naprave za obdelavo surove vode v Selih na Krasu. V čem se je izboljšala?

Pri zajetju v Brestovici vode nismo čistili, ker je voda tam sorazmerno dobra. Zato smo posvečali vso skrb gradnji in širjenju vodovodnega omrežja, da bi čim prej pripeljali vodo v domove čim več Kraševcev. Ko smo že skoraj vsem gospodinjstvom zagotovili pitno vodovodno vodo, je sledila logična poteza - zgraditev in odprtje naprave za obdelavo surove vode.

Ko sem rekel, da je naša voda pri brestoviškem zajetju sorazmerno dobra, sem s tem tudi povedal, da še ni najboljša in tak-

šna, kot bi morala biti. V njej je vendarle preveč organskih sestavin, zato jo je bilo treba pred potiskanjem v primarno vodovodno omrežje prečiščevati s kloriranjem. V napravi za obdelavo surove vode v Selih na Krasu od oktobra 1999 odvezujemo vodi iz brestoviškega zajetja tudi velik del organskih snovi ter s tem zmanjšujemo potrebo po kloru. S tem smo tudi bistveno izboljšali bakteriološko sliko vode, ki jo pošiljamo v vodovodno omrežje. In lahko rečem, da je sedaj voda Kraškega vodovoda med najboljšimi na Slovenskem. Po podatkih iz raziskave Ministrstva za okolje in prostor je bila naša voda pred zagonom naprave za obdelavo surove vode nekje na začetku druge polovice kakovostne lestvice pitne vode slovenskih vodovodov. Sedaj, ko deluje omenjena čistilna naprava, pa jo uvrščajo med najboljše. In, kar je zlasti pomembno, klora ima tako malo, da ga je z vonjem težko zaznati.

Zakaj pa je v pitni vodi izpod Krasa preveč organskih sestavin?

Kras je sicer redko poseljen, vendar ne tako redko, da na njegovem površju

ne bi bilo neurejenih greznic, odlagališč odpadkov, izcejanja industrijskih odpadkov in izplakovanja škropiv, herbicidov ter umetnih gnojil s kmetijskih površin pa še drugih onesnaževalcev kraške podzemne vode. Zato je tudi v brestoviškem vodnem zajetju preveč fekalnih bakterij in drugih, za pitno vodo škodljivih sestavin.

Koliko vode načrpate v brestoviškem zajetju?

Kraški vodovod načrpa v povprečju 55.000 kubičnih metrov vode na dan, teoretična letna zmogljivost obeh črpališč pa je 8 milijonov kubičnih metrov vode letno. To je 250 litrov na sekundo!

Vodo črpamo iz vodnjakov in jo potiskamo po ceveh v Sela na Krasu, kjer jo v napravi za obdelavo surove vode pripravimo za javno rabo, nakar jo potiskamo naprej v vodni rezervoar nad Lipo, da se potem gravitacijsko pretaka po vodovodnem omrežju Krasa do črpališča v Sežani, od koder se spet gravitacijsko pretaka naprej proti Obali. Povprečno porabljamo kakšnih 70 litrov vode na sekundo za Kras. Kadar pa na Obali zmanjkuje vode, jo dajemo tudi Koprju. In takrat jo porabljamo na sekundo največ 100 litrov.

Če gledamo čisto ekonomsko, je velika zmogljivost črpališč in njuna relativno majhna izkoriščenost eden izmed izvirnih grehov našega prejšnjega političnega sistema, zaradi česar je kraška voda draga. Izjemnost tega pa je velika rezerva v količinah vode in v naših zmogljivostih, da jo načrpamo. In tudi velike možnosti za prodajo naše vode drugam. Sedaj namreč v povprečju letno prodamo vsega skupaj Kraševcem le 1,3 milijone kubičnih metrov vode, vodovodno omrežje pa je zelo veliko in zelo razčlenjeno ter presega 500 kilometrov. S svojim nujnom vzdrževanjem močno obremenjuje ceno vode.

Kraško gospodinjstvo porabi dnevno 80 litrov vode, to je mesečno v povprečju 3,5 kubičnega metra vode ali letno 42 kubičnih metrov.

Kubični meter vode Kraškega vodovoda stane sedaj brez kanalščine 126,10 tolarja, z vsemi prispevki in davki pa stane 195,88 tolarja. Kubični meter vode stane v Ljubljani brez kanalščine 39,11 tolarja, z vsemi dajatvami in davki pa stane 119,02 tolarja.

In s kolikšnim številom zaposlenih opravljate vse to?

Za oskrbo 21.000 prebivalcev Krasa ali 7.200 kraških gospodinjstev s pitno vodo skrbi v našem podjetju 32 zaposlenih. Nadaljnjih 18 zaposlenih opravlja montažo vodovodnih napeljav, sistemov centralnega ogrevanja in plinskih napeljav kot našo drugo dejavnost. Od tega nas je v upravi in finančni službi, skupaj z razvojem in projektiranjem, zaposlenih 10.

Kraški vodovod je javno podjetje, ki je v lasti petih kraških občin: Divača, Hrpelje-Kozina, Komen, Miren-Kostanjevica in Sežana. To pa pomeni, da smo v službi ljudi, ki bivajo na Krasu, in da nas ima sleherni občan pravico kontrolirati.

Kaj je sedanje razvojna preokupacija vodstva podjetja Kraški vodovod?

Predvsem bomo storili vse, da čim prej pripeljemo vodo v domove tistih vasi, ki sem jih v začetku pogovora naštel. In mislim, da bomo v naslednjih treh letih to nalogo v celoti opravili!

Poskušamo pridobiti župane in občinske svete kraških občin za tudi že nakazano ureditev problemov, ki tarejo nekatere vasi in zaselke, ker si zagotavljajo pitno vodo iz lokalnih virov. Pridobili bi jih radi za njihovo priključitev na Kraški vodovod na način, s katerim bi krajsani soglašali.

Evropska unija je že pred leti ugotovila in poudarila, da je voda le ena in da jo je treba obravnavati celovito, v njenem sklenjenem ciklu. To pomeni zajemanje pitne vode pri njenem viru, njeno prečiščevanje in distribucijo, njeno uporabo in odvajanje v kanalizacijo, njeno čiščenje in vračanje v naravo. Sodim, da mora to na vsakem zaokroženem prostoru obvladovati in zagotavljati ustrezna organizacija. In s takšno razvojno vizijo se ukvarjamo v Kraškem vodovodu.

Na našem prostoru sedaj zagotavlja prebivalstvu pitno vodo Kraški vodovod, za odpadno vodo in kanalizacijo pa skrbi Stanovanjsko komunalno podjetje. To je redkost v Sloveniji. V večini primerov opravlja vse to skupna organizacija. In že samo v Sežani se kaže pri oskrbi prebivalstva z vodo in s kanalizacijo, da to ni dobro, ker v razvojnem in v izvedbenem smislu dela potekajo neusklajeno in nesočasno. Takšno delo bi moralo potekati od dolgoročnega načrtovanja in operativnega projektiranja

nja prek samih gradbenih in montažnih del do vzdrževanja in zaračunavanja storitev skupaj in enotno - torej iz enega mesta in ne iz dveh.

Ker je po ocenah hidrologov v kraškem podzemlju stalnih in obnavljanjih zalog pitne vode toliko, da omogočajo vsako sekundo načrpati in dvigniti na površje od 3 in 5 kubičnih metrov, so velike možnosti kraško vodo prodajati tistim območjem, ki jim vode primanjkuje ali ki jim jo bo primanjkovalo. Podobno kot razmišljamo o njeni prodaji mi, razmišljajo tudi v tržaški družbi za oskrbovanje prebivalstva z vodo elektriko, plinom in kanalizacijo ACEGAS, saj imajo veliko vode neizrabljene. Ker tukaj, na Krasu, kmalu ne bo več meje, predlagajo medsebojno povezavo za skupno ponudbo in prodajo proste pitne vode evropskemu tržišču.

To, slednje, je morebiti danes in za nas še malo utopično razmišljanje, toda razmišljati je treba za čas čez petdeset, štirideset, trideset let in ne le za jutrišnji, pojutrišnji dan! Voda je vir življenja in tega imamo na Krasu oziroma pod Krasom v izobilju. Zakaj njenih prebitkov ne bi prodajali?! Seveda, če bomo odpadno vodo znali in hoteli čistiti in jo ohranjati čisto!

Če bi pred tridesetimi leti nekdo rekel Kraševcem, kaj tarnate, da nimate vode, in trdil, da jo imajo kakšnih dvesto metrov pod nogami v izobilju, kaj bi rekli?

Rekli bi, sej si matast!

Javno podjetje Kraški vodovod torej z odprtjem in zagonom naprave za obdelavo surove vode v Selih na Krasu zagotavlja zdravo pitno vodo. In ker jo ima v izobilju, v podjetju že razmišlja, kako jo bodo - če ne jutri, pa čez nekaj let - prodajali pokrajinam združujoče se Evrope, kjer pitne vode že primanjkuje. Seveda, če bo Kras s svojimi Kraševci znal zastaviti vse svoje moči, da se onesnaževanje kraške podtalnice zaustavi in da bo ta bolj čista, kot je sedaj!

Sestavina nacionalnega programa
za okoljsko izobraževanje

KRAS IN EKOŠOLA KOT NAČIN ŽIVLJENJA

Nada Pavšer

Vse do današnjih dni je Slovenija ohranila pestrost ekosistemov z velikim številom rastlinskih in živalskih vrst, še posebej endemitov ali pojavnosti, domačih in omejenih na ta prostor, kot je, na primer, človeška ribica, in so posledica posebnega biogeografskega položaja našega kraša.

Naša osnovna naloga je, da ohranimo to bogastvo.

Tudi s šolskim sistemom in z nacionalnim kurikulumom ali življenjepisom okoljskega izobraževanja.

Novi učni načrti posameznih predmetov že vključujejo okoljske vsebine. Še vedno pa pogrešamo interdisciplinarne teme, kot so, npr., zaščita atmosfere, voda kot vir življenja, energija in okolje, znanost in tehnika ter njihov vpliv na socialne in ekološke spremembe. Teme so predvidene v programu okoljske vzgoje kot potrebne vsebine. V šoli jih je nujno celostno obravnavati z vidika vseh predmetnih področij. Prav kras bi se lahko kot celovita učna enota pojavil v različnih predmetih in v različnih razredih osnovne in srednje šole.

V državah v Evropski uniji se pojavljajo ekološke vsebine kot celovita medpredmetna področja. To predstavlja tudi pomemben kriterij za kakovost šolskega programa. Torej Sloveniji ne preostane drugega, kot da premišljeno združi znanje domačih strokovnjakov na tem področju.

Kras ponuja vrsto pedagoških in didaktičnih možnosti

Skrbno je treba pretehtati, katere vsebine naj bi posredovali in katere sposobnosti naj bi razvijali, da bi učenec lahko kompleksne probleme samostojno razsojal in bil pripravljen v svojem kraškem okolju ekološko odgovorno ravnati. Prav kras nam ponuja vrsto pedagoških in didaktičnih možnosti!

Z različnimi aktivnostmi v šoli in zunaj nje bi lahko na kraškem terenu sistematično združevali teorijo s prakso. Šole imajo na tem področju že veliko izkušenj, zato bi veljalo te vsebine povezati v projektu Kako graditi ekološko šolo kot način življenja na krasu.

Osrednja komponenta okoljske vzgoje je povezanost vsebin v predmetih s konkretnimi življenjskimi problemi in uporabiti pridobljeno znanje za drugačen način razmišljanja, oblikovanja novih vrednot in s tem drugačnega načina življenja. Zato smo ob prenovi osnovne šole in srednješolskih programov postavili okoljsko izobraževanje kot enega izmed pomembnih ciljev. Ustanovljena je medpredmetna kurikularna komisija za okoljsko vzgojo, ki je pripravila program za okoljsko izobraževanje.

V nižjih razredih osnovne šole se okoljska vzgoja pojavlja tudi kot del predmeta Spoznavanje okolja, medtem ko je v višjih razredih in srednješolskih programih sestavni del ciljev drugih predmetov. Uresničevanje tako postavljenih ciljev bo lahko služilo povezovanju tradicionalno postavljenih predmetov in njihovih specialnih didaktik.

Projekt Ekošola kot način življenja

Projekt Ekošola kot način življenja že več let uspešno teče v različnih državah Evropske unije v okviru Združenja za okoljsko izobraževanje Evrope (FEEE). V Sloveniji poteka od leta 1996 in je do sedaj vključenih 56 osnovnih in srednjih šol.

Projekt uvaja v naše šole celosten pristop k okoljski vzgoji. Zasnovan je tako, da postane na šoli, ki pristopi k projektu, ekološki način življenja in delovanja šole nekaj vsakdanjega za vse učence in zaposlene. Program ekošole je sestavni del učnega načrta šole. Delo mora biti skrbno načrtovano, saj je zelo pomembno, da je natančno določeno, kaj se bo poučevalo in predstavljalo v posameznem triletnju ali pri posameznem predmetu. Vsebine se obravnava med poukom v okviru veljavnega učnega načrta in ob pouku z različnimi aktivnostmi in raziskovalnimi nalogami.

To rojeva vrsto inovativnih rešitev različnih metod in razgibanega raziskovalnega dela. Vse te aktivnosti kažejo, da učenci in učitelji v veliki meri lahko obogatijo skupne učne vsebine z aktualnimi problemi.

Ekošola ima sedmih korakov.

Prvi korak: ustanovitev eko programskega sveta šole

Svet sestavljajo: kordinator šole-učitelj z znanjem in občutkom za okoljsko vzgojo, učenci (2-3), učitelji (2-3) različnih predmetov, ravnatelj, starši (2-3), predstavnik nepedagoških delavcev in predstavnik lokalne skupnosti, lahko tudi župan. Eko programski svet šole vodi projekt na šoli.

Skrbi za vključevanje učencev, učiteljev, vzgojiteljev, staršev in ostalega osebja šole v projekt.

Drugi korak: Analiza razmer v okolju

Pregled okolja in proučevanje vplivov šolskega okolja na delovanje kraja, kjer je šola.

Tretji korak: Priprava načrta za delovanje ekošole

Priprava okoljevarstvenega načrta, ki mora biti usklajen z letnim delovnim načrtom šole. Načrt vključuje kratkoročne in dolgoročne cilje, daje pobude za izboljšanje okoljskih razmer in načrtuje akcije.

Četrti korak : Priprava tematskih sklopov za delo v šoli in zunaj nje

Odpadki, voda, energija, pesticidi in druge aktualne okoljske teme.

Peti korak: Sprotno spremljanje, kako se projekt uresničuje, in vrednotenje doseženega na šoli

Spremljanje in ocenjevanje posameznih ciljev in akcij daje možnost za sprotno preverjanje, dopolnjevanje, predlaganje novih rešitev in beleženja vsakega uspeha.

Šesti korak: Obveščanje in sodelovanje z mediji

Skrb za informiranje med šolami v Sloveniji in v drugih državah, ki so vključene v projekt.

Sedmi korak: Priprava in podpis eko listine

Šola sama pripravi listino, ki predstavlja zanj zaobljubo oziroma kodeks obnašanja in delovanja. Podpis listine je slovesen dogodek šole. Pri podpisu sodeluje poleg vodstva šole nacionalni koordinator ali član nacionalnega programskega sveta, predstavnik lokalne skupnosti, župan ali načelnik upravne enote.

Kaj vse nudi ekošola?

Šola, ki izpelje vseh sedem korakov in doseže opazne rezultate z izboljšanjem okolja v kraju, kjer deluje, se poteguje za nagrado ekošole. Taka šola postane nosilka eko zastave, ki jo podeli Evropsko združenje za okoljsko izobraževanje (FEEE). Ta zastava je šoli vidno priznanje za okoljsko delovanje. Nagrada se obnovi vsako leto.

Ekošola uporablja poseben logotip na svojih dopisih in drugih tiskanih materialih.

Ekošola ponuja vrsto praktičnih rešitev in spodbud za uresničevanje okoljskega osveščanja v šoli in okrog nje: izboljša šolsko okolje, zmanjša količino smeti in odpadkov, skrbi za razvrščanje odpadkov, z energetskim varčevanjem zmanjša finančne obremenitve šole, vključuje krajanje in krajevno oblast v razne akcije, pridobi sponzorje, dobi krajevno in medijsko odzivnost, se povezuje z drugimi šolami v Sloveniji in v Evropi. S svojo demokratičnostjo, z odprtostjo, z vključevanjem različnih idej in prispevkov posameznika je ekošola tudi mesto za vzgojo demokratične državljske vzgoje in kulture.

Varčevalni in prijazen odnos do okolja lahko šoli prihrani denar z varčevalnim programom za vodo (uporaba kapnice), z varčevalnim programom za energijo, z zmanjšanjem odpadkov in z njihovim ločenim zbiranjem, s pritiskom na krajevne organe za ustrezno predelavo sortiranih odpadkov in s podobnim. Tako postane šola članica Eco-Schools projekta in se pridruži osemnajstim državam in več kot 3000 šolam, ki vsesplošno skrbijo za človekovo okolje in naravo.

Pomemben cilj je izmenjava izkušenj med šolami v Sloveniji in z ekošolami v drugih državah ter sprotno obveščanje javnosti o aktivnostih po različnih medijih.

Projekt Ekošola kot način življenja na Krasu je lahko dobra strategija, ki daje šolam možnost, da bolj načrtno uskladijo in povežejo številne dobre pobude za doslednejše in bolj učinkovito delo na področju okoljskega izobraževanja. To pa zahteva od učiteljev več povezovanja, medsebojnega sodelovanja in skupnega projektnega načrtovanja. Le na ta način bo možno tudi povezati razdrobljena znanja posameznih predmetov, ki so potrebna za razumevanje okoljevarstvenih problemov. Pri svojem delu morajo še bolj kot doslej uporabljati najsoodnejše metode, za upoštevanje učenčeve individualnosti pri razvoju njegove kreativnosti, natančnosti in samostojnosti pri odločanju.

Pomembno je, da ima vsaka šola koordinatorskega, ki skrbi za usklajeno delovanje vseh akcij na šoli in za povezovanje med šolami v mrežo eko šol.

Šola, ki se želi vključiti v projekt, pisno sporoči nacionalni koordinatorski, da dobi dodatne informacije in gradiva. Za Slovenijo je to prof. Nada Pavšer, Upravna akademija MNZ, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana.

Nada Pavšer, univ.prof. biologije in kemije - Upravna akademija Ministrstva za notranje zadeve, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana

Letalski posnetek Lokve z Lipico v ozadju - Fotografija: M.Mljač

Beloglavi jastreb
tudi nad Krasom

VRNITEV ODPISANEGA

Viktor Luskovec

Projekt o veličastnem beloglavem jastrebu, ki mu preti izumrtje, je pravi primer varstva in ohranjanja narave, s katerim bi se naša država lahko pokazala in pohvalila doma in na tujem.

Ptice ujede so skupina živali, ki so pri nas in na tujem med najbolj ogroženimi vrstami. V Sloveniji pa so prav vse vrste ujed vpisane v tako imenovani rdeči seznam ogroženih vrst. Medtem ko nekaterim vrstam gozi izumrtje, je beloglavi jastreb (*Gyps Fulvus*) pri nas izumrl že v prejšnjem stoletju. Nazadnje je gnezdil leta 1884 v Krmi na Gorenjskem. Se pa vsako leto predvsem v zahodni Sloveniji pojavijo klateški jastrebi. Eno izmed najpomembnejših mest za to vrsto ujed pri nas je Krnsko pogorje; tam imajo beloglavi jastrebi stalna počivališča.

Srečanje z beloglavim jastrebom, s to veličastno ptico, ki se ponaša kar s poltretjim metrom razpona čez peruti, so nepozabna. Ta ogromni ptič je velik kakšen meter in tehta do deset kilogramov. Prehranjuje se izključno z mrhovino. Nikoli ne napada živih živali. Narava mu je dodelila vlogo čistilca, nekakšnega higienika. A tovrstne hrane je zaradi človekovega poseganja v naravo čedalje manj. In to je tudi poglobitni razlog za njegovo izumiranje; že tako redka populacija beloglavih jastreb je postala še redkejša. Tako zelo, da mu preti izumrtje nasploh. Le vsak deseti jastreb doživi spolno zrelost.

Sloveniji najbližja kolonija beloglavega jastreba gnezdi na Kvarnerskem otočju. In če se ta sijajni jadralac poleti pogosto zadržuje na območju Julijskih Alp, medtem ko gnezdi v klifnih stenah Kvarnerja, se vsaj del poti spogleduje z našim Kra-

Meter velik beloglavi jastreb na gnezdišču

som. Iz nedavne preteklosti je znanih več podatkov o bližnjih srečanjih z beloglavim jastrebom na Krasu; nekatera so se za jastreba končala tudi tragično (zaradi nezakonitega odstrela). Pred dvema letoma pa sta se dva jastreba zatekla v mogočno ostenje v Ospu. Eden je bil že na koncu z močmi.

Domačini so jastreba ujeli in mu postregli s svežim mesom. Ptič je bil tako

sestradan, da se ni pretirano oziral na človekovo prisotnost in je postreženo kokoš na mah pospravil. Sledila je rehabilitacija v ljubljanskem živalskem vrtu, čez dva tedna pa so ga slovesno izpustili, kjer so ga nemočnega našli. Po krajšem "premišljevanju" je jastreb vendarle razprostrl peruti in poletel proti nebu. Pri Vovkovih, ki so bili glavni akterji akcije, so povedali, da se je dvignil

najmanj pol kilometra visoko in potem v ravni črti odletel proti severu...

V vseh državah, kjer se beloglavi jastreb še pojavlja, so tej ptici priskočili na pomoč. Zdaj je na potezi tudi naša država. Naravovarstvena prizadevanja, ki jih vodi Zavod za ekologijo iz Ljubljane, so se začela januarja 1998. Tedaj je bila v Novi Gorici mednarodna konferenca "Beloglavi jastreb - včeraj, danes, jutri", ki so se je med drugimi udeležili tudi vrhunski strokovnjaki iz sosednje Italije in Hrvaške. Na konferenci je minister za okolje in prostor dr. Pavel Gantar zagotovil polno podporo države. Dejal je tudi: "Problematika ohranjanja in varstva ujed, vključno z vprašanjem o izboljšanju življenjskih razmer za beloglavega jastreba, zahteva dodatno pozornost pristojnih državnih ustanov!"

Lani je pomoč prišla nenadejano. Zavod za ekologijo je namreč na mednarodnem javnem razpisu prav za ta projekt prejel nacionalno nagrado iz Sklada Henryja Forda, ki jo s podporo Unesca in Sveta Evrope podeljuje avtomobilska korporacija Ford. Projekt "Beloglavi jastreb - včeraj, danes, jutri", ki je v letu 1998 zajemal mednarodno konferenco, potujočo razstavo in namestitve mrhovišča, je zaživel. Vendar so prejeta denarna sredstva omogočala izvedbo samo za eno leto, niso pa zagotovila sistemске rešitve, za katero bi vendarle morale poskrbeti pristojno ministrstvo.

Opisani primer je idealna priložnost, v kateri se lahko izkažejo pristojne državne ustanove. Z naravoslovno fotografsko razstavo o beloglavem jastrebu, ki je že gostovala v Ilirski Bistrici, Kopru, Novi Gorici,

Portorožu, Postojni in Trzinu ter si jo je ogledalo kakšnih 38.000 obiskovalcev, se animira oziroma poučuje javnost ter tako oblikuje in pridobiva javno mnenje. Vendar bodo jastrebe obvarovali pred izumrtjem samo povsem določni varstveni ukrepi v naravi... Razstava sedaj gostuje

v javnem zavodu park Škocjanske jame, resnični jastrebi pa so ta čas nekje med Jadranom in Julijskimi Alpami!

Viktor Luskovec -

Zavod za ekologijo, p.p. 4381, 1000 Ljubljana

Beloglavi jastreb (*Gyps fulvus*) v klifnih stenah Kvarnerja.
(Obe fotografiji: V. Luskovec)

Pred 115. obletnico odkritja Divaške jame

STARA IMENA V DIVAŠKI JAMI

Matjaž Puc

Jamska kraška lepota Divaška jama pri Divači, ki jo je »odkril« Gregor Žiberna Tentava 11. maja 1884, tega dne pa so prišli v jamo tudi Anton Obersnel, Berto Rebec, Peter Sila in Anton Rešaver, je imela v svoji zgodovini precejšnjo smolo. Imela je veliko imen. Najprej je bila Kukcova jama za Kožlekom, nato je bila Jama princa Rudolfa pa Kronprinz Rudolfgrotte, potem je bila Rudolfova vilenica, za njo Divaška vilenica, pod italijansko zasedbo Grotta Umberto Sotto Corona...

Nenavadno bogastvo starih imen kapnikov in kapniških oblik v Divaški jami, ki jim jih je dal Gregor Žiberna, se je že skorajda pozabilo. Le nekateri starejši ljudje se še spominjajo nekaterih starih imen, saj je prostore in kapnike ter kapniške skupine Žiberna opremil z lesenimi tablicami in z napisi na njih, vendar je ob zaprtju jame po 1. svetovni vojni in s njegovo smrtjo leta 1929 spomin na njegovo poimenovanje obledel in skorajda ugasnil. Le članki iz revij in časopisov so še omenjali imena delov jame in posameznih kapnikov, saj po 2. svetovni vojni omenjenih napisov ni bilo več mogoče najti, ker so jih Italijani po rapalski pogodbi, ko so zasedli del Primorske, iz jame odstranili.

V slovenskem tržaškem časopisu Edinost je že mesec po odkritju takratne Kukcove jame leta 1884 novinar zapisal nekaj imen kapnikov in kapniških skupin. Večina teh imen je ostala še v objavljenem seznamu v časopisih Edinost in Slovenski narod ob koncu avgusta 1889. Nekaj poimeno-

vanj so dodali tudi pozneje, posebno v času, ko je za jamo skrbela tržaška podružnica Slovenskega planinskega društva, to je v letih od 1904 do 1922. Ponovno je jamo delno poimenoval Rado Gospodarič, ko jo je izmeril Inštitut za raziskovanje krasa SAZU iz Postojne, ki pa ni imel preveč srečne roke, saj njegovi takratni sodelavci niso poznali starih imen. Zdaj je prišel čas, da se vsaj nekaj starih imen oživi in predstavi obiskovalcem!

V nadaljevanju dobesečno navajam nekaj Žibernovih starih imen iz leta 1889 (V oklepajih so tudi poznejša imena. Gospodaričeva imena so označena z zvezdico *):

Posamezni deli Divaške vilenice:

1. Preddvorana (Plesna dvorana, Vhodna dvorana*)
- a) Platna sušila
- b) Angeljsko krilo
2. Prehod pod zlomljenim slopom
3. Plesišče s krstnim kamenom
4. Galerija obrazov iz jutrovih dežel
5. Prirodni mostovni svod
6. Samotarjeva molilnica
- ŠIPKA SOTESKA (Modrijanova dvorana* - po Janezu Modrijanu, postojnskemu jamarju)
7. Vhod na »Šipka sotesko«
8. Samsonov slop
9. Stražnika »Šipka soteske«
10. Muzej kristalov
11. Velika lopa

DVORANA KRALJA MATJAŽA (Rešaverjeva dvorana* - po Jakobu Rešaverju Harambaši, raziskovalcu Kačne jame, ki pa ni bil med prvopristopniki Divaške jame)

12. Spomenska štula - (Tegethoff Monument, Spomenik kralja Sama)

13. Kralj Matjaž s kotlino pitne vode na sebi in propadom pod seboj - Kralj Matjaž (Harambaša*).

14. Vstop v muzej umetnosti - (Pekel, Hram*)
- MUZEJ UMETNOSTI (Mala jama, Galerija, Stranski rov*)
15. Muzej umetnosti
- a) Godba prirodnih orgelj
- b) Mala cipresa
- c) Katakombe (Udor)

- d) Slonov riley
- e) Krona in žezlo
- f) Velika cipresa
- g) Voščeni cvetlični šopek
16. Dolina slapov (Hodnik*)

KALVARIJA (Pretnerjeva dvorana* - po biologu in jamarju Egonu Pretnerju)

17. Vshod na Kalvarijo - prehod na Kalvarijo

18. Božji grob (Kalvarije)
19. Velikanska šarica (Vaza)
20. Požledena strmina
21. Cerkev
- a) prezbiterij z leco in orglami
- b) oltar Matere Božje
22. Velikanski cvetlični šopek
23. Cvetlični vrtec
24. Zbirka koravd iz Rdečega morja
- VELIKA DVORANA (Žibernova dvorana*)
25. Vhod k razgledu v Veliko dvorano
26. Zlomljena igla egiptovske Kleopatre (Korenika)
27. Zviti hod v Veliko dvorano (Serpentine*)
28. Lepovid v Veliko dvorano (Belvedere)
29. Trije prazniki zvitega hoda (Serpentine*)
30. Samotarnica papeža Pija VI.
31. Velika dvorana
- a) Vhod v briljantne lože (Biserna vilenica)
- b) Izhod iz briljantnih lož
- c) Vhod v Zakladnico
- d) Snežni plaz
- e) Vshod na kronovalni holmec
- f) Izhod v Zakladnico
- g) Uvod v lepotičino sobano
- h) Kronovalni holmec (kapniška skupina Kronanja, Turški britof)
32. Dični paviljon
- a) Spomenski slop - Spomenik princa Rudolfa
- b) Nebeške orgle
33. Nebesa - s čudovitimi podkapniki, podobnimi cveticami, »velikanski zvonček«

V soboto, 3. julija 1999 je bilo v Divači in Divaški jami nekaj prireditev ob 115-letnici odkritja Divaške jame in 70-letnici smrti Gregorja Žiberne-Tentave. Na tiskovni konferenci v osnovni šoli dr. Bogomirja Magajne v Divači so predstavili knjigo o Divaški jami in prav tam odprli razstavo o Divaški jami. Zvečer pa je bilo slavnostno odkritje spominske plošče Gregorju Žiberni - Tentavi s krajšim kulturnim programom in z ogledom nekaterih kinotečnih filmov o jamah.

Matjaž Puc, univ.dipl.prof.geografije - svetovalec vlade v Ministrstvu za zunanje zadeve, Gregorčičeva 25, 1000 Ljubljana

Velika dvorana ali Žibernova dvorana v Divaški jami - Fotografija: B. Lozej

KAKO SE JE TENTAVA SREČAL S SAMIM HUDIČEM

Jožko Žiberna

Tentavo - Gregorja Žiberno, doma smo mu rekli kar Grgur pa tudi Kuku, kot je rad pozdravil, kadar je bi dobre volje - sem poznal iz svojih otroških let. Res kot posebnega, vendar v tem smislu, da je živel svoje življenje, ki je bilo drugačno od življenja drugih. Svobodno, brez obveznosti, dolžnosti in skrbi za jutrišnji dan. Nikoli pa si v tistih otroških letih in tudi pozneje niti v sanjah nisem mogel misliti, da je to mož, ki bo ponesel v svet svoje ime in da bo zaslovel doma in na tujem kot eden izmed najbolj drznih jamarjev ter raziskovalcev kraškega podzemlja.

V spominu mi je Gregor Žiberna ostal še posebej kot vodnik v Divaško jamo, ki so ji takrat menda rekli tudi Divaška vilenica, saj je šel pogosto z obiskovalci mimo naše hiše. Divaško jamo naj bi raziskal prvi, ko se je davnega leta 1884 spustil vanjo. V njej je po svoje z lepimi slovenskimi imeni krstil posamezne kapnike in koticke ter obesil nanje lesene tablice z napisanimi imeni, vendar so te tablice pozneje italijanski okupatorji odstranili. Spominjam se napisov Kralj Matjaž, Kralj Samo, Kalvarija.

Vedel sem in o tem so govorili, da se je prvi spustil v takrat pri nas znano najgloblje brezno Kačna jama, kar je bilo za tiste čase vraževernosti, ko so ljudi strašili s peklom, neglede na takratno opremo, junaško in drzno dejanje.

Ob nagrobniku
jamskega vodnika
Gregorja Žiberne-Tentave
letos ob 70. obletnici
njegove smrti.

Z leve na desno:
nekdanji dolgoletni tajnik
divaškega jamskega
kluba Albin Nedoh,
raziskovalec krasa prof.
Matjaž Puc in predsednik
Jamskega društva
Gregor Žiberna v Divači
Matej Bezeljak
- Fotografija: M. Bezeljak

Sicer je Tentava živel v svojem svetu, zaprt vase, s svojim pogledom na svet. Vedno je razmišljal in na morebitna vprašanja odgovoril često v verzih, tako da si moral tudi sam razmišljati o bistvu njegovega odgovora. O njem je krožilo tudi mnogo anekdot, ki jih tukaj ne bi navajal, ker so nekatere objavljene v moji knjigi "Divaški prag". V nadaljevanju pa spominjam samo na eno...

Gregor Žiberna je bil zaveden Slovenec in je okupatorje zelo sovražil. To je pogosto tudi pokazal, seveda na svoj način. S pijačo, ki ji je bil vdan, je morda potlačil tisto, kar ga je mučilo. Kaj ga je pripeljalo do tega, bi lahko le ugibali. Morda njegova skrita genialnost, o kateri je govoril psiholog Sigmund Freud potem, ko ga je Tentava spremljal kot vodnik v jame. Dejal je, da je zapiti genij. Vendar moram reči, da zares pi-

Vilenica pri Lokvi, risba z ogljem iz leta 1884
Dokumentacija: M.Puc

janega Tentave nisem nikdar videl. Po domače bi za njegovo stanje rajši rekli, da je bil takrat v rožicah. V gostilni je namreč ponavadi naročil svoj "kvartin" in pri njem počasi užival. Svoj zapitek je vedno plačal in ni nikoli ostal dolžan. Tudi ne, če je pil na up... To mi je povedal sosed gostilničar Mahorčič, ki mu je tudi sam večkrat nalil kak kozareček kar tako.

Do denarja, ki ga sicer ni prav nič cenil, je Tentava navadno prišel od zaslužka kot vodnik, včasih pa je menda tudi lovil po Vremščici modrase za muzeje ali za odvzem strupa. Po goldinar za kos*.

Večkrat se je ustavil pri nas doma. In če je bilo to opoldne, v času za kosilo, je kar sam pogledal v lonec na štedilniku, mama pa mu je takoj dala krožnik, da si je vzel nekaj žlic, navadno jote, in posebej košček kruha.

Tentava je zelo ljubil naravo. Poleti je večji del dneva preživel kje zunaj. Poznal je vsak kotiček in tako je nekoč prinesel planiko. Ko sem ga vprašal, kje jo je dobil, ni hotel povedati.

Ker sem domov prihajal le med šolskimi počitnicami in ga tako srečeval le takrat, sem ga med počitnicami po drugem razredu gimnazije nagovoril, naj bi nas skupino dijakov popeljal v Divaško jamo in nam jo razkazal. Prošnji je ugodil. Moral sem le priskrbeti magnezijo za osvetlitev in luči, bakle.

Ko se je med razkazovanjem sredi jame v veliki dvorani ustavil in smo stali za njim, ko je na palčki držal magnezijo, da bi jo prižgal, je začel nekaj godrnjati. Stali smo za njim in nismo vedeli, kaj je narobe, ko je naenkrat glasno dejal: "Kdor bo stal pred mano, bo videl kaj, kdor pa bo stal za mano, bo videl le mojo ...!" Seveda smo razumeli,

da bi nam močna svetloba, če bi stali za njim, vzela vid.

Za revijo Kras sem že zapisal, kako nam je takrat povedal, da je pod Divaško jamo druga, še lepša jama z vodo in jezerom, a da nam ne pove, kje, ker da smo še premladi in bi zanje lahko zvedeli Lahi ter jo uničili, kakor so bili uničili Divaško jamo.

Kaj je res, je težko reči, saj je šla ta skrivnost s Tentano v njegov grob. V strokovnih krogih so pozneje izražali pomisleke, češ, saj je to še ena Tentavova potegavščina, čeprav se ve, da je svet pod tistim prostorom ves prevrtljen. Zato presenečenja niso izključena.

In še obljubljena anekdota, ki pripoveduje o Tentavi - podobno kot o Jurčičevem Krjavlju - kako se je srečal s samim hudičem!

Tentavo so nekoč iz sosednje vasi poklicali, naj bi iz nekega brezna potegnil truplo domačina, ki da je skočil vanj. Domačini so ob robu brezna čakali na Tentavov znak, da bodo potegnili iz njega najprej vrečo s samomorilčevim truplom... Po daljšem čakanju je Tentava le dal dogovorjeni znak, vendar so domačini namesto trupla potegnili iz brezna Tentavo. Zaprepaščeni so silili vanj, naj pove, kaj se je vendarle zgodilo. Tentava je najprej molčal. Ker pa niso odnehali, je dejal: "Če česte vedet, pa vam bom povedal! Ko sem spravil mrliča v vrečo, se je zakadilo, zabliskalo in zasmrdelo po žveplu. Pred mano je stal hudič in zakričal: Tentava, ne bo nič! Ta je moj! In pograbil je žakelj ter z njim izginil. Tako, da veste!" Ljudje, lahkoverni, kot so bili, saj je bilo to pred več kot sto leti, so se prestrašeni razbežali...

Seveda sem anekdoto zapisal, kakor sem jo bil slišal od drugih. Ne od Tentave!

Ko je Tentava umrl, me ni bilo doma, ker je grozilo, da bi me Italijani ne pustili več nazaj v šolo v Ljubljano. Povedali so, da je takrat zgorela tudi spominska knjiga o prvih obiskih Divaške jame, ki jo je imel vedno pri sebi. Enkrat mi jo je pokazal in spominjam se podpisa tistega japonskega princa, po katerem je jama dobila ime. Seveda, napisanega v japonski pisavi!

Naj končam! Ko je živel, Tentave niso oziroma nismo razumeli, da je v naravi, v jamah pa tudi v vinu živel svoje življenje in doživljal svoj svet, ki se mu je morda nekoč sesul. Zagotovo pa sam ni nikoli pomislil, da bo ulica v Divači, ki je medtem prerasla iz kmečke vasi v sodobno vas, poteka pa mimo njegove rojstne hiše, uradno nosila njegovo ime. Prav tako tudi zagotovo ni nikoli pomislil, da bo na veliki spominski plošči na steni velike dvorane v Divaški vilenici zapisan dan ob 115. obletnici odkritja jame in dan ob 70. obletnici njegove smrti!

* Trideset goldinarjev mesečne plače je imel takrat izšolan kovinostrugar na železnici, kar pomeni, da je z enim porabljenim goldinarjem na dan preživel v povprečju štiričlansko družino!

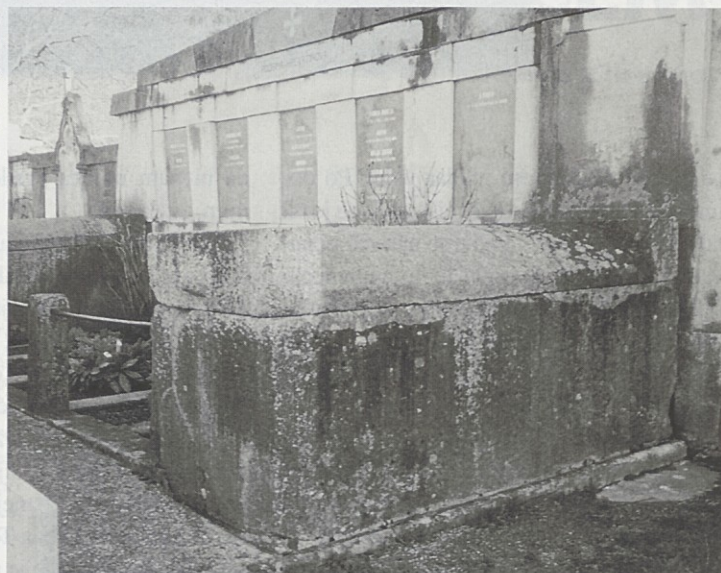
V Vipavi odprli kapelo s sarkofagoma viteza Antona pl. Lavrina

FARAONSKA ZAPUŠČINA NA VARNEM*

Tine Kristan

Granitna sarkofaga z vipavskega pokopališča, ki sta del svetovne kulturne dediščine, so obnovili. Staroegiptovski kamniti krsti, ki jo je dal v rojstno Vipavo iz Aleksandrije do Trsta in z volovsko vprego čez Kras pripeljati Anton pl. Lavrin, v prejšnjem stoletju avstrijski generalni konzul v Egiptu, sta zdaj shranjeni v novozgrajeni kapelici. Slovesno odprtje kapele s staroegiptovskima granitnima sarkofagoma, ki so ju letos obnovili na vipavskem pokopališču, je bilo letos 24. junija na vipavski občinski praznik in obletnico smrti Antona pl. Lavrina.

Sarkofaga (fotografirana lani) sta na grobni parceli rodbine Hrovatin, ki je dedinja Lavrinove zapuščine.

Vitez Anton pl. Lavrin (1789-1869) je bil od leta 1834 do leta 1849 avstrijski konzul v Egiptu in je leta 1845 sarkofaga poslal iz egipčanske Aleksandrije v rojstno Vipavo. Junija 1845 so Lavrinove starše na vipavskem pokopališču prekopali in položili v desni sarkofag. Naslednje leto pa so v levega pokopali Lavrinovega šestletnega sina Alberta Aleksandra, ki je umrl v Egiptu. Tudi vitez Anton Lavrin je želel počivati skupaj s sinom in starši v Vipavi, vendar se mu ta želja ni izpolnila. Jeseni 1998 je SGP Primorje iz Ajdovščine začelo z obnovitvenimi deli, ker je znamenita sarkofaga že močno načel zob časa. Dela so bila zaradi dolge zime prekinjena. Letos spomladi pa so z deli končali in so

* O vipavski faraonski zapuščini, ki jo je dal prepeleti iz Egipta vitez pl. Lavrin, lahko prebete več v sestavku "Sarkofaga v Vipavi so tovorili čez Kras" v 26. številki revije Kras na straneh 20-22, ki ga je napisal Davorin Vuga, univ. dipl. arheolog. Isti avtor je v sestavku "Grb Antona viteza plemenitega Lavrina" v 31. številki revije Kras na straneh 48-49 predstavil še samega viteza pl. Lavrina in njegov osnutek za družinski grb. - Op. uredništva

sarkofaga shranili v novozgrajeni kapelici na vipavskem pokopališču, nam je povedal Tomaž Hrovatin, potomec slavnega viteza Lavrina iz Vipave. Tomaž Hrovatin iz Vipave, na Beli št. 7, je prapravnuk Antona Hrovatina, s katerim se je poročila Lavrinova sestra Jožefa. Denar za obnovo tega edinstvenega spomenika so prispevali Republika Slovenija, Občina Vipava in rodbina Hrovatin, ki je dedinja Lavrinove zapuščine.

Vipavska granitna sarkofaga iz starega Egipta sodita v redko skupino kamnitih krst, namenjenih pripadnikom kraljeve družine. Na svetu jih je samo šest: dva sarkofaga sta v Vipavi, dva v Kairu, eden je v Londonu in eden v nemškem Hildesheimu. Vsi izvirajo iz starega kraljestva in so zato izredno zanimivi zaradi napisov, ki omogočajo vpogled v ozadje začetka pete dinastije. V vipavskem primeru gre za prvi znani (seveda uvoženi) pisni vir, kar jih hranimo pri nas. Napise na zunanji in notranji strani sarkofaga je lani na novo prebral Davorin Vuga, diplomirani arheolog in svetovalec direktorja za arheološko dediščino na upravi RS za kulturno dediščino. Davorin Vuga meni, da sta sarkofaga iz časa prvega faraona pete di-

nastije User-khafa od leta 2480 do leta 2473 pred Kristusom. V enem izmed vipavskih sarkofagov je bil nekdanj pokopan kraljev brat Rawer, v drugem pa je bil pokopan kraljev sin Min-iun.

Vipavska sarkofaga so po Lavrinovem pričevanju našli v skritem grobnem jašku v veliki globini, približno 1500 metrov severozahodno od stopničaste piramide kralja Djoserja iz tretje dinastije. Zakaj so Rawerja in Min-iuna pokopali v skrivnem jašku? Obvarovali naj bi ju pred roparskimi plenilci in skrunilci grobov, ki so te zločine počenjali že tudi v starem Egiptu. Toda, ker Lavrin v nobenem izmed obeh sarkofagov ni našel mumij, je jasno, da so bili davni roparji tudi tod na delu, kot so, denimo, izropali grobnico kraljice Hetep-heres, matere znamenitega faraona Keopsa. Davni rop te grobnice so odkrili arheologi leta 1926. Lavrinova sarkofaga so z ladjo iz Aleksandrije odpeljali do Trsta. Od tam pa so ju z volovsko vprego čez Kras več dni vozili v Vipavo.

Iz članka v Bleiweisovih novicah junija 1845 izvemo, da so 19. junija tega leta posmrtno ostanke Lavrinovih staršev, očeta

Nad obnovo sarkofagov je vseskozi bedel Tomaž Hrovatin, potomec slavnega vipavskega rojaka.

Jerneja in matere Jožefe, rojene Uršič, na vipavskem pokopališču prekopali in jih položili v desni sarkofag. Pogreba se je udeležil vitez Anton pl. Lavrin, ki se je s kočijo pripeljal z Dunaja. Naslednje leto so v levi sarkofag položili še posmrtno ostanke Lavrinovega sina Alberta Aleksandra, ki je umrl v Egiptu in mu še ni bilo sedem let. Tudi vitez Anton pl. Lavrin, svetovljan, uspešen diplomat, avstrijski cesarski svetnik, znanstvenik in egiptolog, je želel počivati skupaj s sinom in starši v rojstni Vipavi, vendar se je njegova življenjska pot končala v Milanu, kjer je 12. junija 1869. leta umrl. Lavrinov grob v Milanu, kjer sta pokopana tudi njegova brata Janez in Jožef, so pred dvajsetimi leti prekopali in tako ni znano, kje so Lavrinovi posmrtni ostanki.

Tine Kristan, publicist - Podgornikova 1, 1000 Ljubljana

Obnovljena sarkofaga sta zdaj v novozgrajeni kapelici.

ZAHVALA ZAVEZNIKOM

Alojz Zega

Že med praznovanjem petdesetletnice vrnitve naših izgnancev iz Nemčije po drugi svetovni vojni, ki smo jo slavili v Komnu poleti 1995, smo člani upravnega odbora Krajevne organizacije izgnancev Komen ugotavljali, kako bi nam bilo po povratku na požgane domačije lahko še veliko bolj hudo, kot nam je bilo, če ne bi bili deležni primerne pomoči. Pri tem se je porodila zamisel in iz nje želja, da bi bilo primerno in zgodovinsko utemeljeno spominjati se tudi tega človekoljubnega dejanja in dogajanj v zvezi z njim. Pričeli smo z iskanjem uradnih informacij o tem, kar se je na našem prostoru dogajalo v poletnih mesecih 1945.

Skupinska fotografija med obiskom na Tržaškem v Mavhinhjah, ki so jih zavezniki obnovili hkrati s Komnom
Fotografija: E. Švara

Čep rav se je druga svetovna vojna končala 9. maja 1945, je bilo pri nas na Primorskem vojno razpoloženje podaljšano še za kakšen mesec, vse do srede junija, ko so se morale enote Jugoslovanske armade po zavezniškem sporazumu umakniti iz Trsta, Tržiča in Gorice, čeprav so jih osvobodile. Pretežni del Komenskega Krasa je s tem upravno prišel pod Zavezniško vojaško upravo Julijske Krajine (ZVUJK). Na tem prostoru je takrat vladalo nekakšno dvovladje: na eni strani ljudska oblast, ki so jo predstavljali izvoljeni krajevni, občinski in okrajni ljudski odbori, na drugi strani britansko-ameriška zavezniška vojaška uprava.

Pomoč izgnancem in obnova požganih in porušennih vasi

Za izgnance, ki smo se tedaj postopno vračali iz Nemčije, je bilo najbolj pomembno, kakšne in kolikšne pomoči bomo deležni ob vrnitvi na popolnoma uničene in požgane domove. Obe imenovani in uradni upravi sta organizirali pomoč povratnikom. Občutno prevelika razlika med njima pa je bila v razpoložljivih virih. Naša ljudska oblast je delovala na prostoru, ki je bil zaradi vojne popolnoma opustošen in izčrpan, zato je bila tudi sama odvisna od zavezniške pomoči. Zavezniško upravo je oskrbovala po virih neizčrpana britansko-ameriška vojska, zato je lahko nudila neprimerno bolj učinko-

vito pomoč. Izgnancem iz požganih in popolnoma porušениh vasi Komen, Divči, Jablanec, Tomačevica in Mali Dol, ki smo bili 15. februarja 1944 žrtve povračilnih ukrepov nemške vojske in tedaj izgnani v Nemčijo, je Zavezniška vojaška uprava Julijske Krajine nudila pomoč pri obnovi požganih in porušениh domov. Do 15. septembra 1947, to je do priključitve Primorske matični domovini Sloveniji, je tako obnovila 13 stanovanjskih hiš in 13 gospodarskih poslopij. Razdeljevala je obleke in posteljnino; v eni sami pošiljki je razdelila 5300 prešitih odev. Pomagala je tudi pri razdeljevanju brezplačne prehrane in pri oskrbi trgovsko prodajne mreže, pri zdravstveni oskrbi prebivalstva, pri organizaciji osnovnega in srednješolskega izobraževanja ter pri obno-

vi kmetijskih ter gospodarskih dejavnosti na Krasu. Če te pomoči ne bi bilo, bi bilo gorje tukajšnjega prebivalstva in zlasti izgnancev še večje in dolgotrajnejše.

Komenska organizacija Društva izgnancev Slovenije 1941-45

V komenski krajevni organizaciji Društva izgnancev Slovenije 1941-1945 (DIS 1941-45) želimo negovati zgodovinski spomin na vse povzročeno zlo in gorje med drugo svetovno vojno, hkrati pa želimo tudi ohranjati spomin na človekoljubno pomoč in dejanja, ki so blažila bolečino in gorje izgnanstva. Da tega ne bi pozabili, smo se odločili prirediti zahvalno spominsko slovesnost ob petdeseti obletnici prenehanja delovanja ZVUJK, ko je bila septembra 1947 Primorska priključena Sloveniji. Zamisel se je izoblikovala z željo, naj bo naše delovanje usmerjeno v humanitarno zgodovinsko dogajanje brez političnih razprav in ozadij.

O svoji nameri smo že leta 1996 pisno seznanili veleposlaništvi Velike Britanije in ZDA v Ljubljani s prošnjo, naj nam pomagata pri zbiranju ustrezne dokumentacije iz obdobja delovanja ZVUJK na Primorskem. Izrazili smo jim našo željo, da bi na slovesnost radi povabili tudi preživele in še živeče osebnosti - vojne veterane, ki so tistikrat sodelovali v ZVUJK na našem prostoru. Odziv Britancev in Američanov je bil ugoden, zato smo zaprosili za sodelovanje pri pripravi in izvedbi slovesnosti Občino Komen, Odbor Državnega zbora RS za mednarodne odnose ter Ministrstvo za obrambo, ki je k sodelovanju pritegnilo še generalštab Slovenske vojske.

Tudi člani odbora krajevene organizacije izgnancev smo pričeli iskati in zbirati podatke, potrebne za pripravo in izvedbo slovesnosti. Kolikor sem mogel, sem kot njen predsednik obiskal ustrezne arhive v Kopru, Novi Gorici, Ljubljani in Trstu, a, žal, brez zaželenega uspeha. Dobili smo premalo gradiva, s katerim bi lahko postavili primerno razstavo o takratnih dogodkih na Komenskem. Medtem pa smo v prvi polovici leta 1997 zbrali že vsa potrebna soglasja in dovoljenja za pripravo in izvedbo slovesnosti. Navezali smo še stike z zamejskimi Slovenci v vaseh Mavhinje, Cerovlje, Vižovlje in Devin ter Medja vas v Italiji, kjer je ZVUJK tudi pomagala požgancem in izgnancem.

Tridnevne slovesnosti v septembru 1997

Za slovesnost je bil določen prvi teden v septembru 1997. V petek, 5. septembra popoldne smo v Lipici sprejeli prve goste - vojaške veterane in njihove svojce, ki so se odzvali našemu povabilu na spominsko zahvalno proslavo. Prišli so: **John Tuckey**, The Royal British Legion, London; **Norman Lister**, vojni veteran, častnik ZVUJK, The British Consulate, Trieste; **John Earle**, upokojeni britanski častnik in novinar, ki živi v Trstu; **Paul Dacklin**, upokojeni ameriški častnik in nečak **Samuel Young** in upokojeni ameriški častnik **Plane Robert (Bob Perry)**. Sprejema se je udeležil tudi **Philip Lawlor**, major ameriškega letalstva na postdiplomskem študiju v Ljubljani.

Po ogledu Lipice in tamkajšnje kobilarne smo gostom pokazali vojaški muzej Tabor v Lokvi ter potem še Komen, kjer so si ogledali pri **Stebeljevih** fotografsko spominsko razstavo **Jožeta Volčiča**. V parku komenskega zdravstvenega doma je bil potem svečan sprejem. Udeležilo se ga je veliko Komencev in prebivalcev okoliških vasi, ki so britansko-ameriške veterane toplo pozdravili.

V soboto, 6. septembra smo spominsko proslavljanje pričeli z zahvalno mašo v komenski cerkvi, ki so se je udeležili tudi vsi gosti. Mašo je daroval komenski dekan **msg. Franc Krapež** ob somaševanju župnika **Srečka Šuligoja** in kaplana **Petra Černigoja**, ki je pozneje blagoslovil odkrito spominsko ploščo.

Svečanosti so prisostvovali: minister za obrambo **Tit Turnšek**, veleposlanik Velike Britanije v Sloveniji **David Andrew Lloyd**, veleposlanik ZDA v Sloveniji **Victor Jackovich**, vojaški ataše Velike Britanije v Sloveniji Lt **Col AR Manton**, vojaški ataše ZDA polkovnik **Michael E. Vrosh** s soprogo, predsednik DIS 1941-45 **Vlado Deržič** s soprogo, predsednik Združenja veteranov vojne za Slovenijo polkovnik **Srečko Lisjak**, predsednik ZZB in udeležencev NOB **Lado Pohar** in še drugi državni funkcionarji. Na začetku slovesnosti smo se spomnili preminule britanske princeze Diane in z minuto molka počastili spomin nanjo. Glavni dogodek je bilo odkritje spominske plošče na prvi obnovljeni hiši v Komnu. V zahvalo za vse, kar je bilo storjeno za izgnance in obnovo požganih vasi, smo v ploščo vklesali Kocbekovo misel: **VSE MINEVA, SLEHERNA STVAR IZGINE, VENDAR**

SE NE IZGUBI! in pod njo pripis: *Pripadnikom Britansko-Ameriške Zavezniške vojaške uprave Julijske Krajine 1945-1947. Pogorišča ste nam pomagali obnoviti in nudili ste nam vso pomoč takrat, ko smo jo bili najbolj potrebni - tudi za ceno življenj. Komen, 6.9.1997.* Ploščo je odkrila izgnanka **Zorka Umek**, soproga pokojnega **Miloša**, ki je bil v času ZVUJK šofer komenskega guvernerja ZVU Jamesa P. Beattija, takratnega majorja Britanske armade. Ob odkritju plošče so spregovorili minister Tit Turnšek, za krajevno organizacijo DIS **Alojz Zega** ter veleposlanika Velike Britanije David Andrew Lloyd in ZDA Victor Jackovich.

Slavnostni govornik na popoldanski slovesnosti je bil predsednik Odbora Državnega zbora za mednarodne odnose **Jelko Kacin**, ki je z izčrpno strokovno razlago obudil politično občutljiva dogajanja v takratnem zgodovinskem obdobju Primorske. S posebnim nagovorom pa je slovesnost pozdravil še predsednik DIS 1941-45 **Vlado Deržič**. Slovesnosti je prisostvoval tudi minister za pravosodje **dr. Tomaž Marušič** s soprogo.

V nedeljo, 7. septembra smo goste-veterane v spremstvu majorja Philipa Lawlorja in stotnika **Cristopherja Cooka** - oba častnika v ameriskem letalstvu, in predstavnika Ministrstva za zunanje zadeve **Antona Rupnika** popeljali na ogled vasi Mali Dol in Tomačevica, kjer so jih domačini izredno prisrčno sprejeli in pogostili. Pokazali smo jim še kulturne in zgodovinske znamenitosti Štanjela. Potem smo jih peljali čez maloobmejni prehod Gorjansko-Šempolaj v sosednjo Italijo na obisk k zamejskim Slovincem. Gostom smo povedali, da med delovanjem ZVUJK tod ni bilo meje in jim v hudomušnem slogu dali razumeti, kako so tudi oni pomagali v "kuhinji", ki je določila sedanjo mejo med Italijo in Slovenijo. V Devinu so nas prisrčno sprejeli in pozdravili predstavniki Športno kulturnega društva Cerovlje-Mavhinje, ki so goste popeljali na ogled Devina in na prigrizek v kraško osmico v Medji vasi. Po slovesu od gostiteljev v Mavhinjah smo goste odpeljali v Lipico in se od njih poslovili. Zaželeli smo jim srečen povratak na njihove domove z mislijo iz vabila: *"Tudi takratna pomoč je bila biser, ki smo ga znali negovati in ceniti. Pokažimo hvaležnost zanj in pustimo ga rodovom, ki prihajajo!"*

ODHOD

Andrej Arko

Zgodba s Krasa

Pusti, dolgi nedeljski popoldnevi, kadar se mladi raztepejo po obiskih in izletih! Se bo usmilil sosed in prišel kaj v vas? Na čašico pogovora. Ali bo zabrenčal kak avto izza ovinka ali ne bo nikogar?

Sam bom s svojo mamo Luvizo. Dvaindevetdeset let. Kadar ima svetle trenutke, še pomni marsikaj; tedaj se ji ozari strpinčeni obraz, četudi kdaj pove o hudih letih izgnanstva med prvo svetovno vojno, ko so bili izseljeni, ker je bila vas eno samo bojišče soške fronte. Vse vem na pamet.

Mama vstane kot vsak dan ob pol štirih po popoldanskem počitku, sede na klop pred hišo, se s koščenimi prsti oklene palice, kot bi molila, in se odsotno zazre po borjaču.

“Mama, boste malo kofeta?”

“Kaj deš, bo kmalu bendima?”

“Mama, trte so komaj odcvele! Ma, kaj boste kofe ali ne?”

Grem skuhat kavo, čeprav ni odgovora. Pristavim vročo vodo in se stegnem po sladkor. Vidim: na borjač pripelje srebrn avto, iz njega stopita sestra, nato še svak, ki si tlači srajco za hlače in naravnava pas. Sestra dvigne iz avta ogromen kavalet in ga preda možu. Slišim, da pozdravita mater, nato stopita noter.

“Bog daj, če ne motiva!”

“Dober dan! Pa kaj je zdaj to, a smo se vam zamerili, da vas ni k nam? Zdaj menda ja vsaj ti utegneš, ko si šla v penzijo!?”

“Evo, tu sva! Saj veš, da ni nikoli časa. Na, če boš kaj pršuta narezal!”

“Zakaj pa zdaj to? Saj imamo kavalet!”

“Tisti je lesen. Marmor se pa lepše očisti. Evgen ga je dobil na firmi pol zastonj; je vzel dva.”

Sedeta. Iz shrambe prinesem kruh in načeti pršut ter ga pretaknem v novi kavalet. Rečem Berti, naj do kraja skuha kavo. Jaz se spustim v hram po vino. Ko se vrnem, Evgen že reže pršut. Odidem po mater, da bi jo pripeljal noter. Sestra se oglasi, da ni treba, ji bo že ven prinesla. Potem se obrnem in nalijem vina.

“Mama je videti slaba, potrebna je nege”, reče Evgen.

“Naša Pavlina je pridna, jo vsak dan skopa”, rečem.

“Pavlina je v službi, jaz sem pa ves dan doma”, prisede Berta.

“Mama je najraje doma.”

“Pri nas bo kot doma. Bo tudi pri svojih”, hiti sestra.

“Odločila sva se, da vas razbremeniva skrbi,” reče Evgen.

Pogledam novi kavalet. Našega sem kupil, ko je mama malo pred osamosvojitvijo dobila italijansko penzijo. Dosti denarja za vsa leta nazaj, se spomnim. Tata so na silo mobilizirali fašisti. Ves dan je po vasi zlovešče krožila blinda. Tata se je skril pod plavnik in karabinjerji so odšli brez njega. A so pustili listek: zjutraj se je bilo treba javiti na občinski upravi. Tata smo pospremili. Med potjo me je nekaj časa nosil, Berta pa je hodila sama. Mama je vso pot hlipala. Poslavljali smo se dolgo, še tata je kratko zajokal. Iz vojske se je vrnil še le dolgo po končani vojni med zadnjimi in smo bili že prepri-

čani, da ni preživel... Ko bi tata videl ta kavalet! Prej smo vedno rezali tako, da smo pršute vpeli kar v mizni predal. Zdaj pa naenkrat kar dva kavaleta. Pravzaprav našega nisem kupil; dobil sem ga za povrh, ko smo z mamino italijansko kupovali novo kuhinjo. Takrat je bila žena, revica, še živa. Pri Berti so pa ravno takrat katrco zamenjali za velikega oplala.

“Ne vem, če bo mama za to.”

“Je ne bi niti spraševali. Kaj pa lahko ve!? Kar ji daš, to sprejme. Še Bog, da je lahko pri svojih.”

“Raje jo pridi večkrat pogledat, no bo. Ne pa, da jo bomo zdaj zalovili z lastnega doma.”

“Mm, pršut je pa že malo žaltav.”

“Tisti špeh okoli malček obreži, no bo. Novega pršuta ne grem načenjati, ko je še tega toliko. Pa vino pokusi! Na zdravje!”

“No? Kako se zdaj zmenimo?”

“Ja, kot sem rekel, mama naj ostane na domu!”

“Tebi gre samo za njeno penzijo!”

“Če bi bila moja Elda še živa, bi se zdaj zelo užalila!”

“Zgrozila bi se, če bi videla, kako mama životari.”

“Jej no pij no molči, ker lezeta sama žlehtnoba in požrešnost iz tvojih ust.”

Evgen molči, ker vidi, da pogovor ne teče prav. Pa ker ni tu doma in ker se malo boji žene. Berta tudi mene zmerom malo komandira. To je že od otroštva, ko se je šopirila nad mlajšim. V napetosti nerodno sežem po kozarcu, ga dregnem, da malo oškropi po mizi in po sestrini bluzi.

“Ma si neroden, človek! Najbolje, da bi prišla v predpasniku!”

“Kaj je teh nekaj kapelj!? Beži v kopalnico!”

Evgen in jaz sama.

Evgen: “Ni mislila tako hudo. Res pa je, da vi že leta vlečete taščino italijansko.”

Jaz: “Kar je padlo, je padlo na začetku. In smo si razdelili. To zdaj je pa drobiž.”

Evgen: “Vem, pa se nabere!”

Jaz: “Saj tudi mama porabi! Je treba k zdravniku, je treba k frizerju, je treba obutev...”

Berta (useka iz priprte kopalnice): “Pa domačo hišo imate vi, kaj pa to!?”

“Kdor ravna mater, tistega je hiša! Skoraj povsod je tako in tudi mi smo se zmenili tako. In zdaj je tako.”

To rečem mirno Evgenu, kakor da Berte sploh ni nikjer. Toda sestra mahoma razkurjeno trešči med naju kot kragulj na piščanca.

“Odslej bo mama pri nas. Tukaj ni za njo! Poglej, kakšna svinjarija je že samo na mizi! Bi vsaj pobrisal, če si že popil!”

“Mama ne bo šla nikamor, k vam pa še najmanj. Mama rabi mir in nego. Ne pa take..., take... Ali si se sploh usedla poleg nje in se kaj pomenila z njo? Še kave ji nisi odnesla!”

“Evgen, jaz se ne bom tu prepirla. Naj to uredijo drugi. Greva!”

“Oštja, čakajta, no! Ni vaju že dober mesec, potem pa takole..!”

Evgen še na hitro spiše vino, kratko razpre roke in skomigne z rameni ter se potegne za ženo. Na dušek izpijem kozarec, se osuplo pretaknem v kuhinjo k brbotajoči vodi. Ne slišim, ali sta se od mame kaj poslovila. Slišim avto. Zasujem kavo, jo zavrem in odnesem mami.

V ponedeljek že zarana, komaj odidejo naši delat in v šolo, prinese socialno delavko. Mama je še v postelji. Kratek, nespodbuden pogovor. Branim se v odsotnosti domačih in se tudi izgovarjam na njihovo odsotnost. Ničesar ne podpišem. Ne obsojam sestre, ker zdaj, ko je v penziji, dobiva manj, kot je dobivala prej, ko je bila v službi. Socialna želi pogledati po hiši, še posebej mamino sobo. Šobi ustnice. Ne reče ničesar, le odide z nekakšno grožnjo.

“Mama, bi šli k Berti na stanovanje?”

“Ne!”

“Mama, Berta hoče, da pridete k njej živeti.”

“Ne!”

V nedeljo na vso moč vliva. Ko pridemo od maše, mame ni doma. Listek: “Z mammo sva se odločili, da greva k nam”. Nič podpisa. Omare izpraznjene.

Pavlinu zalije glasen jok. Zunaj lije še naprej. Franko kot udarjen hodi po hiši, ne reče nobene. Ana, Tilen in Mateja bi radi marendali, ne vejo nič. Jaz na glas sklenem, da se takoj odpeljem k sestri, čeprav slutim, da ne bom nič opravil.

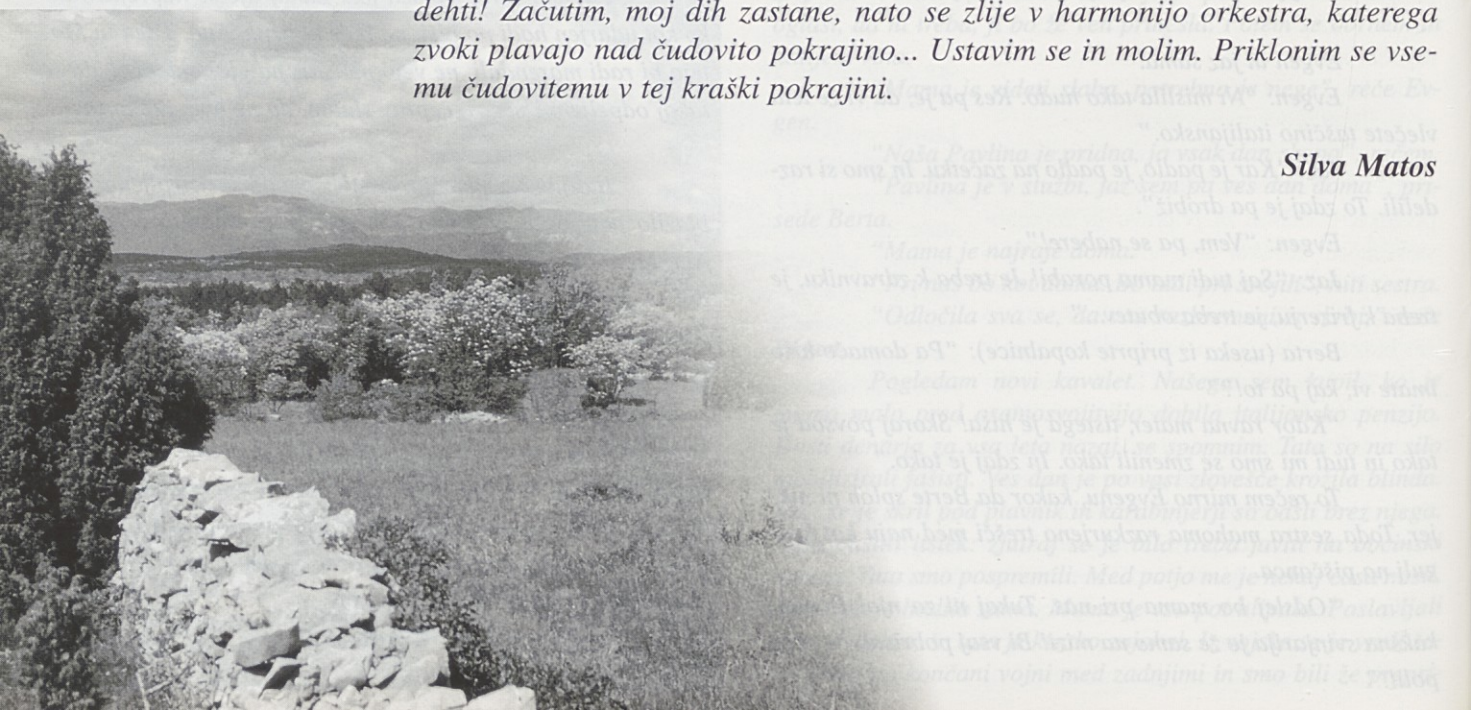
Italijanska penzija, prej izjokana in iztrpljena, zdaj blažilo potrebe in poživilo pohlepa, je presahnila že o sveti Ani. Mama Luviza pa je ležala na parah v domači kamri. Dva dni in dve noči. Prihajali so jo kropit in k njej čut. Že dolgo pred pogrebom se je ves naš klanec tako zadelal s plehom, da blizu ni bilo mogoče nikjer parkirati; pripeljali so se tudi iz sosednjih vasi in z onstran meje. Vsi niti niso mogli naenkrat na žegen; bilo je preozko za toliko ljudi. Pogrebščina je bila kar v šolski dvorani. Sosedje so se zelo izkazali s servisom in s priborom, z juho in s sladkarijami. Mi smo porabili skoraj šest kil kave, ne vem pa, koliko litrov razne pijače je šlo. Pršut smo stregli z obeh kavaletov.

Berta je prišla z Evgenom tik pred pogrebom, potem ju nismo več videli.

Hvalnica KRAŠKA POKRAJINA

*Moja duša hrepeni po svobodi, po brezmejnih dišečih poljanah, na katerih so našli dom pisani cvetovi. Kako mehko se zibljejo v vetriču, ki brezbrizno in vztrajno raziskuje prav vse koticke. Zasanjano se spusti v senčico drobnega cvetka, se požene po zeleno rumeni travi, vzpne se na grm, da tisočinko sekunde obstane na listu, ki se tako varno pripet prepusti nenadnemu gostu. Pa saj ga pozna, tega gosta. Znan je, a vedno drugačen, v novi preobleki. Od daleč glasno naznanja svoj prihod, prihrumi naravnost, ali pa se samo malo oglasi kar pri stranskih vratih. Čisto malo, a prijazno se poigra z mojimi lasmi. Ne, nikoli ni enak. Nenadoma zahrumi navzgor. Odločno zajame bore, da zašumijo ubrano kot praznično odet orkester. Svojo moč preizkusi na poraščenem pobočju, trave se odmikajo, drevesa se priklanjajo, vode v kalih se igrivo nakodrane zibljejo v taktih rastlinstva. Pa se oglasijo skale, kamni zloženi ali razmetani po pokrajini... Porednež, ti razposajeni, ustavi se in spočij v senci skrivnostnih kamnitih hiš, njihovih ograd, dvorišč, kapelic. Zaprem oči - kako šelesti, cvrči, žvrgoli in dehti! Začutim, moj dih zastane, nato se zlije v harmonijo orkestra, katerega zvoki plavajo nad čudovito pokrajino... Ustavim se in molim. Priklonim se vse-
mu čudovitemu v tej kraški pokrajini.*

Silva Matos

Tadeja in Aleš zaljubljena v kraško arhitekturo

PO DOLGIH LETIH SPET POROKA V CERKVI SV. TILNA

Luka Vidmar

Sončen junijski dan se je nagibal proti večeru, ko je starodavna cerkev v Svetem pri Komnu po dolgih letih spet na stežaj odprla vrata veselim svatom, ki so prišli pospremit mlada človeka na začetek njune skupne poti. Tadeja Vidmar in Aleš Curk sta si za prvo znamenje na razpočju svojega življenja izbrala prav cerkev sv. Egidija ali Tilna, ki stoji na enem najlepših koščkov svetâ, že stoletja obdana le s kamnitimi domačiji-mi, trtami in vijugastimi potmi. V arhitekturo, ki sprejema obiskovalca kakor v svoj objem, sta se zaljubila takoj, ko sta jo spoznala.

Ljubezen do Krasa, tega delčka stvarstva, prebiva v njima od nekdaj, saj živi Aleševa rodbina že stoletja v Šturjah v Vipavski dolini, Tadejin ded pa je kot mladenič zapustil rodni Branik in odšel v Ljubljano. Zato sta sklenila, da bosta pričela svoj zakon in novi svet graditi prav na Krasu. In za sklenitev te zveze sta prosila prijatelja mag. Janeza Pogačnika, župnika trnovske fare v Ljubljani. Cerkev sv. Egidija v Svetem pri Komnu pa sta med vsemi kraškimi cerkvami izbrala zaradi njene izstopajoče arhitekture. Neznani arhitekt je cerkev, ki nosi na nekdanjem glavnem portalu vklesano letnico 1576, zasnoval kot zvezo prostorne osmerokotne ladje in preprostega tristrano zaključenega prezbiterija.

Ni popolnoma jasno, ali cerkev kot taka pripada še nasledstvu antične tradicije centralnih stavb Sredozemlja ali predstavlja renesančno preoblikovanje poznogotske dvoranske cerkve. Je torej bližje koprskemu baptisteriju ali morda kranjski župnijski cerkvi? Vzdušje, ki preveva arhitekturo cerkve sv. Egidija, je vsekakor mediteransko, vendar pa celotno ostrežje počiva na monumentalnem stebri sredi ladje, kar je severnjaški pou-darek. Ne glede na očitno bogastvo in raznovrstnost stavbnih motivov s severa in juga je bil v Svetem zgrajena plemenita renesančna cerkev, ki postavlja v svoje središče in pod svoj slavnostni baldahin človeka. Človeku v cerkvi ni treba več prehoditi dolge in ponižne poti do oltarja, ki ga kliče iz globine srednjeveških katedral. Takoj po vstopu se namreč znajde v srcu cerkve, ki je kozmos, in hkrati tik pred oltarjem, ki je Bog in smisel njegove biti. Takšna arhitektura človeka spominja, kako blizu je Bogu po lepoti svojega telesa in duhâ, in opominja, kolikšno odgovornost do sebe in stvarstva nosi. Baročna doba je idejo dobro razumela, vendar je v želji po večji reprezentativnosti prostora prizidala razsežnejši prezbiterij in visoki zvonik. Danes se zdi, da so vihre in vrvež življenja cerkev v Svetem obšle, tako da lahko počiva na svojem griču in čaka na obiskovalca. Čaka, da bi mu pokazala svojo lepoto, kot jo je odkrila Tadeji in Alešu, in s svojim stebrom in vencem razprtih tramov še kdaj postala simbol rasti novega življenja.

Novoporočenca zdravnica Tadeja Vidmar in veterinar Aleš Curk pred kamnitim stebrom, ki nosi monumentalno leseno strešno konstrukcijo v cerkvi sv. Tilna v Svetem na Krasu.

Renesančna cerkev sv. Tilna iz leta 1576 je po dolgih letih spet odprla vrata veselim svatom. Obe fotografiji: L. Vidmar

50
NOVE KNJIGE

Podjetniki in obrtniki,
ne prezrite nove strokovne knjige!

TEMELJI TRŽENJA IN TRŽENJSKA ZASNOVA PODJETJA

Agencija Kras

V založbi Visoke šole za management v Kopru je izšla tudi za podjetnike in obrtnike s Krasa zanimiva knjiga prof. dr. Gabrijela Devetaka "Temelji trženja in trženjska zasnova podjetja". Strokovna knjiga, ki je hkrati tudi učbenik, obsega v formatu A4 več kot 200 strani. Vsem, ki bi bili radi pri svojem poslu tudi tržno uspešni - brez tega pa tudi najbolj koristna in uporabna dejavnost ni smiselna - knjigo toplo priporočamo!

Prof. dr. Miloš Likar je v svoji oceni knjige napisal, da publikacija dopolnjuje domačo literaturo o trženju in na praktičen način povezuje tovrstno teorijo s prakso.

V desetih poglavjih avtor obravnava filozo-

fijo in prakso trženja, tržne raziskave, analiziranje konkurence ter tveganj. Z zelo širokega vidika njegove uporabe osvetljuje trženje (marketing) in se pri tem usmerja na področje politike izdelkov in storitev.

Slovenijo je treba hitreje vključevati v mednarodno sodelovanje in poslovanje. In prav s trženjskim znanjem in s trženjskimi prijemi smo temu lahko kos. To je toliko bolj pomembno v obdobju, ko se povezujemo z Evropsko unijo in ko že veljajo nekatere sporazumi o pridruževanju.

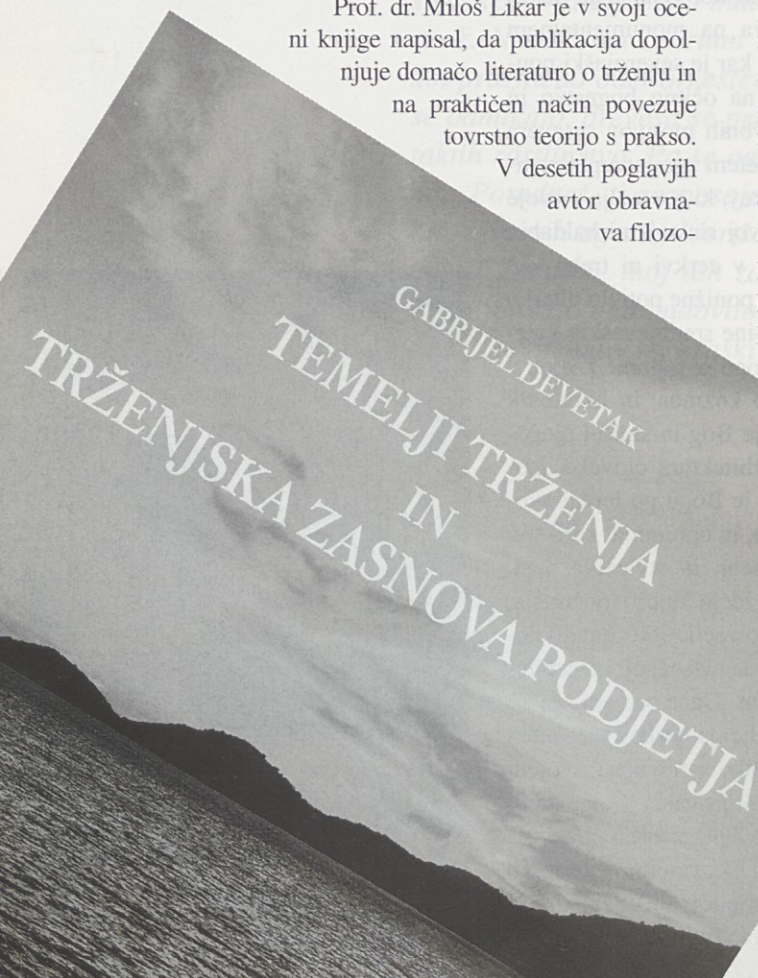
Avtor je pri pisanju svoje knjige upošteval vsestransko preobrazbo Evropske skupnosti. Smiselno je predstavil tudi pravilnike in mednarodne kodekse, ki jih mora upoštevati slovensko tržišče, če želi v unijo. Ob tem velja omeniti mnenje recenzenta Deželakove knjige prof. dr. Janka Kralja, ki je v zvezi s poglavjem o internetu in trženju napisal:

"Pohvala gre avtorju tudi za posebno poglavje, ki govori o internetu in trženju. To je novost, ki se vključuje v trženjsko politiko. Internet namreč posodobi notranje poslovanje, pospeši vse parcialne dejavnosti marketinga na tržišču, saj gre za novi način poslovanja s stalnimi in novimi partnerji. Zato je prav, da manager pozna osnove delovanja interneta in da ga zna koristno uporabljati".

Devetakova knjiga "Temelji trženja in trženjska zasnova podjetja" ima poleg uvoda deset poglavij in sicer:

Trženjsko informacijski sistem in organiziranost trženja, Politika izdelkov in storitev, Politika cen, Politika razpečave, Politika promocije oziroma tržnega komuniciranja, Neposredno trženje ali direktni marketing, Strategija trženja, Priprava, izvajanje in nadziranje tržnih aktivnosti, Trženje in politika ustvarjalnosti ter Internet in trženje. V dodatku sta še pregled virov in literature ter kazalo slik in tabel.

Knjigo "Temelji trženja in trženjska zasnova podjetja" je mogoče naročiti za ceno 4.240 SIT na Visoki šoli za management v Kopru, telefon: 066/210-20-21. Za študente je cena 2.120 SIT.

Kaj pa, če je pravo razkošje prostor?

Prav ta hip morda najbolj občutite, da je med vsemi razkošji, ki si jih človek lahko privoščiti, prostor najdragocenejši. Da bi vam približali to razkošje, smo mu pri Renaultu dali obliko in ime **Espace**. Namenili smo izjemno inteligentne notranje rešitve, razširili pojem udobja do neslučenih razsežnosti in ga opremili z bogato opremo, ki se mirno kosa z najdražjimi limuzinami. Tri verzije motorja (2.0 - V6 avtomatik - 2.2dTi). Tri ravni opreme. **Renault Espace**. Izvirne ideje poganjajo svet.

KO BANKA PRIDE K VAM

Bančne storitve preko
telefona ali interneta
Doma in v tujini

- Pregled stanja in prometa na
vaših računih (žiro, tekoči, devizni)
- Plačevanje s položnico ali
splošnim prenosnim nalogom

<http://www.skb.net>
e-mail: skb.net@skb.si
e-mail: info@skb.si

SKB BANKA D.D.
Za Danes. In za Jutri.

GLAVNI POKROVITELJ
OLIMPIJSKE
REPREZENTANCE

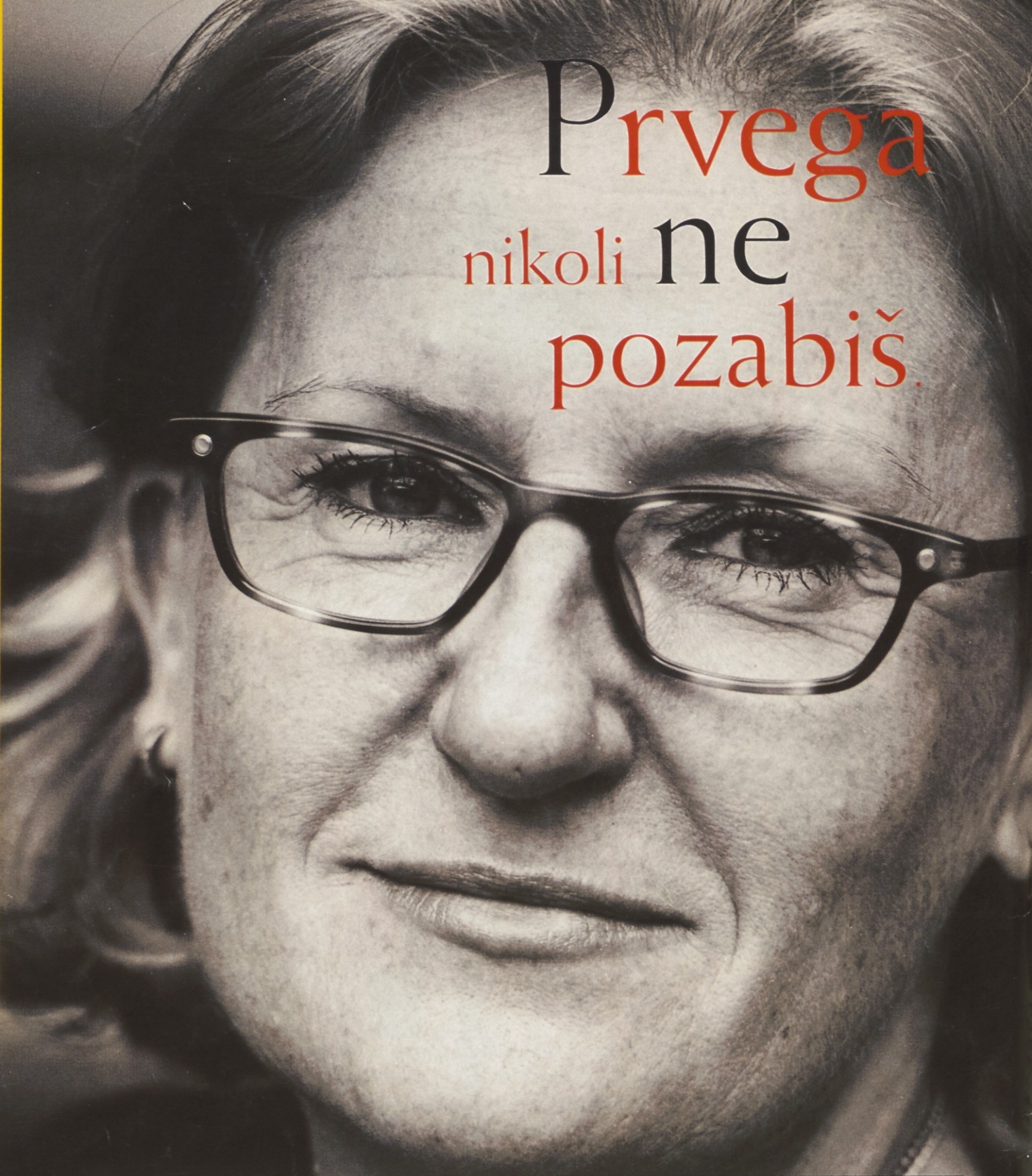

Dobra igra dobrih gospodarjev

S profesionalnim delom smo dosegli dobre poslovne rezultate, pridobili zaupanje evropskih sosedov ter obogatili tako Goriško kot državo. Prepričani smo, da mora imeti uspeh dobrih gospodarjev tudi človeški obraz, zato podpiramo tudi nekomercialna prizadevanja za lepše in duhovno bogatejše življenje. Verjamemo v uspeh slovenskega poslovnega optimizma, zaupamo ljudem, s katerimi sodelujemo, spoštujemo gosta – sodobnega človeka, obremenjenega z intenzivnim delom.

V igri je več kot igra.

 Hoteli Igralnice Turizem

Prvega
nikoli ne
pozabiš.

NAROČNIKI SISTEMA **MOBITEL NMT** KLIČEJO **20 MINUT ZASTONJ!**

MESEČNI NAROČNINI NAROČNIŠKIH PAKETOV M1 (3.800 SIT)
IN M2 (1.580 SIT) OD PRVEGA JULIJA DALJE VKLJUČUJETA
20 MINUT BREZPLAČNIH KLIČEV V MOBITELOVI MOBILNI OMREŽJI,
OD TEGA 10 MINUT V 0609 IN 10 MINUT V 041.

Navedena ugodnost velja samo za odhodne klice, opravljene v Sloveniji iz omrežja 0609; ugodnost ne
velja za naročnike paketa Družinski bonus in naročnike paketa Rdeča pika.

WWW.MOBITEL.SI

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

svoboden kot ptica